

Auktoriteetit ja yhteiskunnan murros – Sosiaalinen kontrolli Sörnäisten seurakuntien alueella 1906–1917

Katri Korolainen-Virkajärvi

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Suomen ja Pohjoismaiden historia

Pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2012

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos - Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Katri Korolainen-Virkajärvi			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Auktoriteetit ja yhteiskunnan murros – sosiaalinen kontrolli Sörnäisten seurakuntien alueella 1906–1917			
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen ja Pohjoismaiden historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu	Aika – Datum – Month and year 04 / 2012	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 90 s.+ 3 liitettä	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten auktoriteetit, tässä tutkielmassa seurakunnat, muut kristilliset organisaatiot ja kaupungin eri toimielimet toimivat kasvavalla työläisalueella 1900-luvun alussa. Erityisenä tutkimuskohteena on instituutioiden harjoittama sosiaalinen kontrolli ja väestön suhtautuminen siihen.</p> <p>Helsingissä toteutettiin 1906 kauan odotettu seurakuntajako, jonka seurauksena myös Kallion ja Sörnäisten alue sai omat seurakuntansa. Sörnäisten suomalainen seurakunta ja Sörnäs svenska församling aloittivat toimintansa haasteellisissa oloissa, sillä niillä ei ollut edes omia tiloja seurakunnan alueella. Alusta lähtien seurakunnat tekivätkin hyvin tiivistä yhteistyötä alueella toimivien kristillisten järjestöjen kanssa: muun muassa jumalanpalvelukset pidettiin Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen tiloissa Alppikadulla ja Kaupunkilähetyksen Harjun rukoushuoneessa ennen Kallion kirkon valmistumista syksyllä 1912.</p> <p>Uudet seurakunnat tarttuivat heti jäsentensä moraalin vahvistamiseen. Kummatkin seurakunnat perustivat kirkkolain mukaiset vanhinten neuvostot, joiden tehtävänä oli valvoa seurakuntalaisten siveellisyyttä. Sörnäisten seurakunnat aloittivat poikkeuksellisen kovasanaisen ja laajan moraalikampanjan muun muassa julkaisemalla lentolehtisiä ja tekemällä kotikäyntejä aviottomien pariskuntien luona taivutellen heitä solmimaan avioliiton. Vanhinten siveystyö herätti työläislehdistössä ankaraa arvostelua, eivätkä kehotukset tuntuneet tehoavan väestöön.</p> <p>Seurakuntien toiminnan herättämä kritiikki ei kuitenkaan koskenut kaikkea kristillistä toimintaa alueella. Kristilliset yhdistykset toimivat Sörnäisten hyväntekeijöinä, jotka jakoivat köyhäinapua, perustivat erilaisia työlaitoksia ja lastenkoteja sekä hoitivat sairaita. Vaikka myös yhdistykset harjoittivat siveystyötä, niiden toimintaa ei arvosteltu juurikaan. Kun seurakuntien resurssit olivat rajalliset, oli työnjako yhdistysten kanssa selvä: ne hoitivat seurakuntalaisten tavoittamisen diakonia-, lapsi- ja nuorisotyöllä, kun taas seurakunta keskittyi kirkollisiin toimituksiin ja hallintoon. Huomionarvoista kuitenkin on, että kaikki Sörnäisten seurakuntien papit olivat aktiivisia niin yhdistysten hallinnossa kuin toiminnassakin.</p> <p>Kaupungin köyhäinhoito perustui samalle uskonnollismoralistiselle pohjalle kuin kirkonkin toiminta. Sekä kirkon että kaupungin työtä leimasi hoivaava valta, joka oikeutti käyttäjänsä ankariinkin toimenpiteisiin ja pakotti avuntarvitsijat tiukan kontrollin alle. Helsingin poliisiin perustettiin siveysoasasto 1900-luvun vaihteessa huolehtimaan erityisesti irtolaisista. Vaivashoitohallitus taas huolehti kaupungin köyhäihoidosta ja sen työhön liittyi runsaasti kontrollipoliittikkaa. Lasten turvallisuudesta huolehti 1899 perustettu kasvatuslautakunta, jonka lisäksi kaupungissa työväenkysymyksiin perehtyi myös erillinen työväenasiainlautakunta. Nämä tekivät yhteistyötä kaupungin papiston kanssa, mutta erityisen keskeistä oli järjestöjen työn tukeminen. Kaupunki ulkoisti osan palveluistaan yhdistysten tehtäväksi maksamalla niille avustuksia ja luovuttamalla edullisesti tonttimaata. Kristillisillä järjestöillä oli vankka asema kaupungin avustustyössä yhtenevän tunnustuksen ja aatemaailman vuoksi. Kristillisen siveystyön ja köyhäinhoidon konkreettisina yhdistäjinä toimivat erityisesti diakonissat. Sosiaalityön ja sairaanhoidon vasta hakiessa muotoaan olivat diakonissat sekä avustustyön ammattilaisia että moraalikasvatuksen erinomaisia lähettiläitä. He toimivat yhteistyön luojina seurakuntien, kristillisten järjestöjen ja kaupungin välillä. Heidän työtään arvostettiin myös työläisyhteisössä laajalti: diakonisojen voidaankin sanoa toimineen sillanrakentajana auktoriteettien ja työläisyhteiskunnan välissä.</p> <p>Vaikka 1900-luvun alku oli Helsingille kasvunaikaa, oli edelleen kyse pienestä kaupungista, jossa kohtuullisen rajattu piiri vastasi päätöksenteosta. Vain pienellä osalla kaupunkilaisista oli aikaa ja mahdollisuuksia osallistua hyväntekeväisyystyön pyörittämiseen tai ylipäänsä vapaaehtoistoimintaan. Tämä pieni piiri tosin teki työtään hyvin aktiivisesti. Tämä näkyikin tutkimuksessa siinä, että samat henkilöt toimivat ristiin useissa eri luottamuselimissä niin kaupungin, kirkon kuin yhdistystenkin hallinnossa.</p> <p>Tutkimuksen pääteemoja ovat seurakuntien ja kunnallisten toimielinten toiminta muuttuvassa yhteiskunnassa, kristillinen avustustyö sekä järjestöjen ja seurakuntien suhde, kirkon ja työväen kohtaaminen sekä sosiaalinen kontrolli sääty-yhteiskunnan murtuessa. Ajallisesti tutkimus keskittyy vuosiin 1906–1917.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords sosiaalinen kontrolli, Kallio, Sörnäinen, kristilliset yhdistykset, Helsingin seurakunnat, siveys, diakonissat, siveyspoliisi, kasvatuslautakunta, vaivashoitohallitus, työväenasiainlautakunta, Työmies, sosiaalishistoria			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanuksen kirjasto			

Helsingin yliopisto / Humanistinen tiedekunta
Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Lausunto Katri Korolainen-Virkajärven Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -
tutkielmasta *Auktoriteetit ja yhteiskunnan murros – Sosiaalinen kontrolli Sörnäisten
seurakuntien alueella 1906–1917* (huhtikuu 2012, 90 sivua + 3 liitettä).

Katri Korolainen-Virkajärvi käsittelee pro gradu -tutkielmassaan kirkon, muiden kristillisten organisaatioiden ja julkisen vallan harjoittamaa sosiaalista kontrollia 1900-luvun alun Sörnäisissä. Hän tarkastelee myös kontrollin kohteiden ja heidän edustajiensa reaktioita. Teollistuva, kaupungistuva ja maallistuva Suomi oli toimintaympäristönä vaikea, ja uskonnolliset organisaatiot kamppailivat huonolla menestyksellä esimerkiksi vihkimättömien pariskuntien osuuden kasvua vastaan. Korolainen-Virkajärvi osoittaa, miten yhteiskunnan huono-osaisten siveellisyyttä erityisellä innolla valvoneet ylemmät sosiaaliset ryhmät epäonnistuivat yrityksissään padota yhteiskunnallista asennemuutosta. Sujuvasti kirjoitettu tutkimus perustuu laajaan ja relevanttiin paikallishistorialliseen lähdemateriaaliin sekä tutkimuskirjallisuuteen ja on muodollisten vaatimusten osalta moitteeton.

Korolainen-Virkajärvi on perehtynyt laajasti 1900-luvun alun Suomea ja erityisesti Kalliota ja Sörnäistä koskevaan tutkimuskirjallisuuteen, mutta työlle keskeisiä kontrollin ja auktoriteetin käsitteitä avataan vain suppeasti. Tekijä osoittaa, että seurakunnat suuntasivat niukat resurssinsa nimenomaan siveystyöhön, vaikka ympärillä oli paljon merkkejä sosiaalisista ongelmista. Tätä ”kummallisena” (s. 78) pitämäänsä ja sinänsä merkittävää tutkimustulostaan tekijä olisi voinut pohtia lisääkin. Erityisesti seurakuntien vanhimmat näyttäytyvät työssä sääty-yhteiskunnan perinteisiä arvoja puolustavina henkilöinä, jotka eivät pystyneet eivätkä halunneet sopeutua asenneilmaston muutokseen, vaikka heidän sosiaalinen asemansa ei ollut kovin paljon kontrollin kohteita korkeampi. Vastaansa kirkolliset toimijat saivat työväenliikkeen, jonka kritiikki kohdistui nimenomaan seurakuntiin, eivät niinkään uskonnollisiin järjestöihin.

Työn rakenne on toimiva, mutta ei paras mahdollinen: Yksittäisiä organisaatioita ja niiden toimintatapoja käsitellään yleensä erillisissä alaluvuissa, joiden otsikointi on pelkistettyä. Eri toimijoiden esittely antaa hieman mekanistisen vaikutelman, mutta toisaalta tekijän laatima erinomainen johtopäätösluku tiivistää onnistuneesti työn keskeisen annin. Tutkimusasetelmaan sisältyneiden valta- ja moraalispoliittisten ristiriitojen analyysi kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden avulla olisi auttanut avaamaan lukijalle sinänsä hyvien tutkimustulosten laajemman merkityksen.

Koska tutkielmassa on arviointikriteerien valossa selkeitä ansioita ilman näitä mitätöiviä puutteita, esitämme arvosanaksi **magna cum laude approbatur**.

Helsingissä 2. toukokuuta 2012

Panu Pulma
Suomen ja Pohjoismaiden
historian yliopistonlehtori

Niklas Jensen-Eriksen
Euroopan historian dosentti

Sisältö

1. Johdanto	3
1.1. Johdatus aiheeseen	3
1.2. Tutkimustehtävän määrittely ja aikaisempi tutkimus.....	7
1.3. Lähteet ja metodi	11
2. Kristillinen toiminta Sörnäisissä	15
2.1. Sörnäisten suomalainen seurakunta.....	15
2.2. Sörnäs svenska församling.....	17
2.3. Kristillisten yhdistysten rooli alueella.....	19
2.3.1. Helsingin Kaupunkilähetys	20
2.3.2. Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys	23
2.3.3. Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys	25
2.3.4. Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys	28
2.3.5. Helsingin Diakonissalaitos.....	30
2.3.6. Pelastusarmeija.....	32
2.4. Kristillinen työväenliike.....	34
3. Seurakunnat ja sosiaalinen kontrolli	36
3.1. Sörnäisten suomalaisen seurakunnan vanhimmat	36
3.1.1. Seurakunnan vanhinten valinta ja vanhinten taustat	36
3.1.2. Kokoukset	38
3.1.3. Siveystyö.....	39
3.1.4. Lentolehtiset ja lehti-ilmoitukset	42
3.1.5. Kotikäynnit.....	44
3.1.6. Muut seurakunnan toimielimet vanhinten tukena	45
3.2. Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan vanhimmat.....	47
3.2.1. Seurakunnan vanhinten valinta ja vanhinten taustat	48
3.2.2. Vanhinten toiminta.....	49
3.2.3. Papit ja kirkkoneuvosto siveyden vartijoina	51
3.3. Ryhtiliike saa ristiriitaisen vastaanoton	53
3.4. Kristilliset järjestöt hyväntekijöinä	54
4. Myös kaupunki kontrolloi työläisiä	56
4.1. Helsingin poliisilaitoksen siveydenosasto.....	56
4.2. Vaivaishoitohallitus	60

4.3. Kasvatuslautakunta	65
4.4. Työväenasiainlautakunta.....	70
5. Piiri pieni pyörii	72
5.1. Samat toimijat joka puolella.....	72
5.2. Yhteistyö eri toimielinten kesken	76
6. Johtopäätökset.....	78
Lähteet ja kirjallisuus	83

1. Johdanto

1.1. Johdatus aiheeseen

Helsinki oli 1900-luvun alussa kasvamassa suurkaupungiksi. Maaseudulta virtasi uutta työvoimaa ja kaupungin väkiluku lähes kolminkertaistui vuosina 1870–1900.¹ Samalla työläisväestön suhteellinen osuus kaupungin väestöstä kasvoi vuosina 1870–1914 noin 40 prosentista noin 60 prosenttiin. Helsinginniemen kaupunkialueella ei enää riittänyt tonttimaata uusille tulijoille ja kaupungin asutus alkoi levitä sen reunamille. Työläisväestöä muutti erityisesti kantakaupungista koilliseen, Pitkäsillan pohjoispuolelle.² Työläisyhteisö sai alkunsa teollisuuden vahvasta keskittymisestä alueelle. Ensimmäiset tehtaat perustettiin jo 1830-luvulla, mutta 1850-luvulta alkaen syntyneet konepajat houkuttelivat teollisuuden erityisesti Sörnäisten rannoille. Vuosisadan vaihteessa alueesta oli tullut maan suurin teollisuuskeskus ja tehdaskeskittymä, joka tarjosi lisäksi kodin yli 20 000 hengelle. Vuosina 1870–1900 alueen väestön määrä kasvoi lähes kaksikymmenkertaiseksi.³

1800-luvun lopussa kaavoittamattomalle alueelle luotiin nopeasti tiivis puutaloalue umpikortteleineen. Asuntopula ja korkea vuokrataso johtivat huomattavan korkeaan asumistiheyteen⁴, ja tiivis rakennuskanta loi otolliset olosuhteet myös tautien leviämiseksi. Työväen asumistilanne ja asuntojen kunto huolehti laajalti vuosisadan vaihteen helsinkiläisiä.⁵ Työläisasutuksen dominoima Sörnäinen⁶ oli maineeltaan muutenkin huono ja sitä pidettiin levottomana ja turvattomana asuinpaikkana.⁷ Kaupunki viivytteli asemakaavan hyväksymisen kanssa, sillä liitos olisi edellyttänyt merkittäviä taloudellisia panostuksia esimerkiksi alueen kunnallistekniikkaan. Porvarillinen kunnanvaltuusto ei

¹ Waris 1973, 14. Helsingin asukasluvu oli 1870 32 113 ja vuonna 1900 93 217 henkeä.

² Åström 1956, 55, 103–104.

³ Waris 1973, 48–55, 108.

⁴ Keskimäärin 3,4 henkilöä asuinhuonetta kohti. Åström 1956, 152.

⁵ Sucksdorff 1904; Vilja 2007, 11 ja Åström 1956, 106–110, 151–155.

⁶ Sörnäisillä tai Sörkällä tarkoitetaan tässä työssä Alppilan, Hakaniemen, Hermannin, Kallion, Siltasaaren, Sörnäisten, Toukolan ja Vallilan muodostamaa kokonaisuutta.

⁷ mm. Koskela 2002, 27.

halunnut panostaa työläisalueeseen enempää kuin oli välttämätöntä, ja vasta vuosisadan vaihteessa työväenliikkeen nousu pakotti valtuuston muuttamaan kantansa.⁸

Kaupungin kasvu koetteli myös Helsingin kirkollista elämää. Seurakunta kärsi pappi- ja toimitilapulasta, eikä aikaa tuntunut riittävän edes kirkonkirjojen pitoon ajantasalla. Seurakunta anoikin senaatilta alueensa jakamista useaan kertaan vuodesta 1865 lähtien ja onnistui siinä vasta vuonna 1905. Helsingin suomalais-ruotsalainen seurakunta jaettiin 1.5.1906 kuuteen osaan kolmelle eri alueelle siten, että jokaisella toimi sekä suomen- että ruotsinkielinen seurakunta. Jaon yhteydessä seurakunnat jatkoivat kuitenkin yhteistä taloudenhoitoa, muuten uudet seurakunnat olisivat jääneet kuta kuinkin varattomiksi. Pitkäsillan pohjoispuolella sijainneet seurakunnat nimettiin Sörnäisten suomalaiseksi seurakunnaksi, ruotsinkielinen seurakunta sai nimekseen *Sörnäs svenska församling*.⁹ Vaikka jokainen seurakunta sai seurakuntajaossa kolme pappia, aloittivat erityisesti Pitkäsillan pohjoispuolen uudet seurakunnat työnsä haasteellisissa olosuhteissa, sillä niillä ei ollut edes omia toimitiloja.¹⁰ Toiminnan käynnistäminen uudella alueella oli myös haastavampaa kuin sen jatkaminen kantakaupungissa yhtenäisen seurakunnan kanta-alueella. Myös seurakunnat ja muut kristilliset tahot alueella olivat huolestuneita väestön hyvinvoinnista ja elinolosuhteista. Filantropiaa ja kristillistä kasvatusta alueella antoivat erityisesti kristilliset yhdistykset (muun muassa Kaupunkilähetys, Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys NMKY, Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys NNKY, Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys ja Pelastusarmeija) seurakuntien keskittyessä lähinnä perustoimintojen, kuten rippikoulujen ja jumalanpalvelusten järjestämiseen. Seurakunnilla ja kristillisillä järjestöillä oli siis tarkka työnjako, joka mahdollisti myös sujuvan yhteistyön.¹¹

⁸ Vilja 2007, 11–12.

⁹ mm. Virkkunen 1956, 440–457. Seurakunnan alueellisina rajoina olivat lännessä rautatien päärata, etelässä Töölön ja Kaisaniemen lahdet, Pitkäsilta ja Siltavuoren satama, pohjoisessa siihen kuuluivat vielä mm. Sörnäisten panimon, kuritushuoneen, Kumpulan, Hermannin, Vanhankaupungin ja Toukolan alueet.

¹⁰ Kallion kirkon rakennustyöt aloitettiin vasta vuonna 1908 ja kirkko vihittiin käyttöön 1912. Sitä ennen seurakunnat pitivät jumalanpalveluksia muun muassa Kaupunkilähetysten omistamalla Harjun rukoushuoneella ja Evankeliumiyhdistyksen tiloissa. Katso mm. Koskinen 1990, 460.

¹¹ Antikainen 2006a, 96; Byman 1932, 104–108; Koskinen 1990, 455–460.

Yhä kasvavan työläisväestön moraalit ja tavat nousivat yhteiskunnallisen keskustelun aiheeksi laajalti 1900-luvun vaihteessa. Myös työväenliikkeen nousu vaikutti osaltaan tähän. Työväestön nuhteettomuutta uhkasivat muun muassa liialliset houkutukset ja aineellinen kurjuus. Erityisen huolen kohteina olivat sukupuolisiveys¹² ja alkoholin käyttö, esimerkiksi raittiusliikkeen aktiivisimmat vuodet sijoituivat vuosisadan alkuun.¹³ Kirkko puolestaan oli huolissaan työväenliikkeen ateistisista ideologioista ja ylipäänsä kirkon auktoriteettiaseman kyseenalaistamisesta. Sörnäisten seurakunnissa kirkkokuria ja asukkaiden siveellisyyttä alettiin valvoa jakamalla seurakunta piireihin ja valitsemalla jokaiselle piirille kahdesta neljään seurakunnan vanhinta vastaamaan asukkaiden moraalista. Useimmissa muissa kaupungin seurakunnissa kirkkokurin valvomista ei pidetty suurkaupungissa enää mahdollisena, vaan asukkaita houkuteltiin seurakuntayhteyden pariin muilla keinoilla.¹⁴ Vanhimmat tekivät kotikäyntejä ja julkaisivat pieniä kirjasia, joissa he muun muassa ohjeistivat talonmestajia suostuttelemaan omistamissaan huoneistoissa asuvat vihkimättömät parit naimisiin tai häätämään moraalittomat vuokralaiset. Vanhinten toimintaa arvosteltiin kärkkäästi työväestön lehdistössä.¹⁵

Seurakuntien vanhinten näkyvin moraalitaistelu keskittyi kristillisen avioliittoihtanteen puolustamiseen. Susiparit ja aviottomat lapset nähtiin yhteiskunnallisen moraalin taantumana, jota oli torjuttava kaikin keinoin. Vihkimättömät pariskunnat olivat myös selkeä osoitus siitä, että kirkon ote työväestöstä lipsui. Keskustelua avioliittoinstituution merkityksestä käytiin myös laajemmin yhteiskunnassa – erityisesti sosialistisissa piireissä. Kirkollisen instituution rinnalle vaadittiin myös siviilivihkimystä ja ”omantunnon avioliittoja”¹⁶ solmittiin pelkillä lehti-ilmoituksilla.¹⁷ Työläisnaisten moraalit ja taidot esimerkiksi lastenkasvattajina joutuivat myös suurennuslasin alle. Erityisesti äitien

¹² Siveys = (ankara) sukupuolimoraali; häveliäisyys, säädyllisyys. Kielitoimiston sanakirja 2.0, 2007.

¹³ Haapala 1986, 163–173; Sulkunen 1986, 279.

¹⁴ Antikainen 2006a, 98–103.

¹⁵ Larkio 1967, 148–149, 234–239.

¹⁶ Omantunnon liitolla tarkoitettiin erityisesti sosialistien kannattamaa, molemmin puoleiseen rakkauteen perustuvaa vapaata liittoa, jossa porvarien monogaamista liittoa ei enää tarvittu naisten riippumattomuuden vuoksi. Katso Räisänen 1995, 206.

¹⁷ Yliaho – Snellman 1991, 191–195; Räisänen 1995, 126–135.

työssäkäynti huolestutti ylempiä kansankerroksia ja ensimmäiset lastentarhat nähtiinkin jopa ennaltaehkäisevänä lastensuojelumuotona.¹⁸

Samaan aikaan Suomen poliittinen kenttä oli valtavan murroksen kourissa. Muun muassa yleinen ja yhtäläinen äänioikeus mullisti yhteiskuntaa, vaikkakaan uudistus ei vielä ulottunut kunnallishallintoon tai kirkon piiriin, joissa äänestettiin edelleen omaisuuden mukaan.¹⁹ Työväenliikkeen voima ja omanarvontunnon nousu loivat poliittisessa mielessä valtavaa jännitettä yhteiskuntaan, erityisesti puhuttaessa yksilönvapaudesta ja oikeuksista. Työväenliikkeen kirkon- ja uskonnonvastaiset kannat tuotiin entistä avoimemmin julki 1905 suurlakon jälkeen. Valtionkirkko nähtiin osana maallista esivaltaa ja sen edustama ajattelutapa koettiin uuden ajan vastaiseksi.²⁰ Toisaalta kipakka uskonnonvastaisuus loi myös vastailmiön: kristillinen työväenliike virallistettiin, kun Helsingin Kristillinen Työväenyhdistys perustettiin 1906 ja valtakunnallinen Kristillisen Työväen Liitto jo samana kesänä. Kristillinen työväenliike oli omiaan yhdistämään työväestöä ja kirkkoa, mutta se sai ristiriitaisen vastaanoton sosialistien keskuudessa, sillä sen pelättiin hajottavan työväen joukkovoimaa.²¹ Sörnäisten alue oli poliittisesti erityisen räjähdysherkkä, sillä se oli työväenliikkeen pääkallopaikka ja asutukseltaan työväen kansoittama. Työväenliikkeen vahva vaikutus näkyi myös vaalituloksissa: sosiaalidemokraatit saivat alueella vuoden 1907 eduskuntavaaleissa 57,5 % äänistä ja kannatus jatkoi nousuaan 1910-luvulla.²²

Kunnallispolitiikassa äänestettiin vuoteen 1917 asti varallisuuden mukaan, mikä teki siitä vahvasti ylempien yhteiskuntaluokkien toimintakentän.²³ Vuosina 1874–1918 Helsingin valtuustossa istui yhteensä 12 työmiestä, mikä oli kaikista valtuusmiehistä ainoastaan 3,3 %, vaikkakin valtuusto oli verrattain virkamiesvaltainen.²⁴ Kasvava ja modernistuva kaupunki laajeni myös hallinnoltaan ja palveluiltaan. Vuodesta 1876 vuoteen 1919 kaupungin väkiluku nelinkertaistui, mutta menot 15-kertaistuivat. Kasvu johtui mittavista panostuksista erityisesti kunnallistekniikkaan, opetukseen, terveydenhuoltoon ja

¹⁸ Manninen 2004, 45–48.

¹⁹ Laati 1956, 337–338.

²⁰ Murtorinne 1967, 31–33.

²¹ Larkio 1967, 182–201.

²² Koskinen 1990, 497.

²³ Laati 1956, 337.

²⁴ Kuusanmäki & Piilonen 1987, 87.

järjestyksenvalvontaan.²⁵ Kaupungin vaivaishuolto erikoistui sairaanhoitoon ja sosiaalityön esiasteisiin, samalla aloitettiin myös ehkäisevä köyhäinhoito. Huoltotoimintaa humanisoitiin, mutta se perustui edelleen vahvasti köyhien kontrolloimiselle ja irtolaisuuden vastustamiselle.²⁶ Irtolaisuuden valvomiseksi ja kaupunkilaisten siveellisyyden parantamiseksi oli perustettu myös poliisin siveysostasto vuonna 1898.²⁷ Siveyspoliisin tehtävänä oli valvontatoimien ohella pitää huolta kaupunkilaisten moraalista maallisella puolella. Se jäljitti kadonneita sukulaisia ja huolehti prostituoitujen tarkastuksista, muistutti vanhempia perheenelatusvelvollisuudesta sekä lähetti varattomia takaisin kotipaikkakunnilleen.²⁸ Pelkkää kontrollointia kaupungin toiminta ei kuitenkaan ollut, vaan työväestön hyvinvointi alettiin ottaa huomioon myös kaupungin päätöksenteossa, mistä kertoo erityisesti työväenlautakunnan perustaminen vuonna 1899.²⁹ Kaiken kaikkiaan voi sanoa 1900-luvun alun olleen Helsingissä monin tavoin sosiaalisten uudistusten aikaa.

1.2. Tutkimustehtävän määrittely ja aikaisempi tutkimus

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten seurakunnat ja muut kristilliset organisaatiot toimivat kasvavalla työläisalueella 1900-luvun alussa. Erityisenä kiinnostukseni kohteena on kirkollisten instituutioiden harjoittama sosiaalinen kontrolli ja väestön suhtautuminen siihen. Millaista sosiaalinen kontrolli oli ja miten se ilmeni? Tukiko kaupunki kristillisten tahojen pyrkimyksiä ja millaista yhteistyötä nämä yhteiskunnan auktoriteetit harjoittivat? Kontrolloiko myös kaupunki köyhempiä kansanryhmiä? Mikä oli maallisen ja hengellisen vallan suhde toisiinsa? Lisäksi käsittelen verkostoja: Helsinki oli pieni kaupunki, jossa samat aktiivit toimivat monella eri kentällä. Kuinka tämä vaikutti toimintaan? Kohtasivatko maallinen ja hengellinen valta toisensa?

²⁵ Laati 1956, 374.

²⁶ Åström 1956, 251–256.

²⁷ Keskinen & Silvennoinen 2004, 66.

²⁸ Häkkinen 1995, 174–175.

²⁹ Työväenasiainlautakunnan johtosääntö 17.1.1899.

Seurakuntien toiminta ei kuitenkaan rajoittunut pelkkään kontrollointiin, joten myös muuta niiden tekemää työtä on hyvä valottaa tutkimuksessa. Näkyivätkö seurakunnat ja niiden työ asukkaiden arjessa, ja jos näkyivät, niin miten? Koska varsinaiset seurakunnat tulivat alueelle vasta verrattain myöhään, on kristillisten yhdistysten rooli alueella ollut merkittävä jo ennen seurakuntajakoa. Siksi koen myös niiden aseman ja toiminnan selvittämisen tarpeelliseksi kontekstia luodessani. Millä tavalla yhdistystoiminta erosi seurakuntien toiminnasta? Toimivatko seurakunnat ja yhdistykset yhteistyössä vai kilpailivatko ne keskenään? Suhtautuiko työläisyhteisö niihin eri tavalla?

Näitä kysymyksiä on Suomessa tutkittu laajaltikin, mutta itse Sörnäisten alueen toiminnasta tutkimus on varsin vähäistä. Tärkein tutkimuskirjallisuuteni on Mauri Larkion kirkkohistorian väitöskirja *Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä suurlakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen*. Larkion tutkimus on kattava, mutta ei ota huomioon kaupungin roolia työläisluokan holhoamisessa, eikä hän myöskään käsittele kirkon ja kaupungin yhteistyötä. Pekka Tuomikosken kirkkohistorian pro gradu -tutkielma *Miten seurakunta vastasi kaupungistumisen haasteeseen Sörnäisissä 1880–1918?* on ainoa tutkimusseurakuntiini keskittyvä tutkimus, mutta sosiaalisen kontrollin tematiikkaan Tuomikoski ei juuri kajoa. Lisäksi tutkimus on sekä lähdemateriaaliltaan että käsittelytavaltaan puutteellinen, ja keskittyy pelkästään suomalaisen seurakunnan vaiheisiin.

Sörnäisten suomalaisen seurakunnan vaiheista on olemassa vuodelta 1932 silloisen kirkkoherran K.V. Hurmerinnan toimittama historiikki *Neljännesvuosisataa Sörnäisten suomalaisen seurakunnan historiaa*. Uusinta tutkimustietoa seurakuntien toiminnasta antaa Kallion kirkon 100-vuotisjuhlakirja *Tälle Kalliolle. Kallion kirkon 100 vuotta*, joka julkaistiin maalikuussa 2012. Kirkon historiikki keskittyy kuitenkin rakennukseen ja sen arkkitehtuuriin ja 25-vuotiskatsaus on lähinnä yleisesitys seurakunnan toiminnasta. Vanhimpien toiminnan vaiheita ei ole aiemmin tutkittu omana aiheenaan. Sörnäisten ruotsalaisesta seurakunnasta on olemassa vaatimaton muistelmateos *Sörnäs svenska församling Minnesbok* vuodelta 1992, mutta se ei kerro paljoakaan seurakunnan perustamisajoista. Kummankin seurakunnan osalta vastaukset tutkimuskysymyksiini

löytyvät siis lähinnä alkuperäislähteistä. Helsingin seurakuntien historiaan olen tutustunut niistä julkaistujen historiikkien *Kehityksen kärjessä usein vähän jäljessä. Helsingin evankelisluterilaiset seurakunnat 1906–1980* ja *Kaupunkilaisten kirkko. Helsinkiläisten ja seurakunnan kohtaamisia neljällä vuosisadalla* kautta. *Kaupunkilaisten kirkko* sivuaa sosiaalista kontrollia seurakunnissa, mutta yleisesityksenä sekään ei anna tyydyttävää vastausta tutkimuskysymyksiini.

Kaupungin toiminnasta kertovat parhaiten *Helsingin kaupungin historia*, *Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia* sekä *Helsingin kaupunginvaltuuston historia*. Nämä kaikki ovat kuitenkin hallinnolliseen näkökulmaan keskittyviä organisaatiohistorioita, jotka eivät anna tilaa tavalliselle kansalaiselle, saati yksittäisille toimijoille. *Helsingin poliisilaitoksen historia* on lähestymistavaltaan samankaltainen, eikä kerro siveyspoliisin toiminnasta juurikaan. Seikkaperäisemmin siveyspoliisin toimintaa kuvaa Antti Häkkisen väitöskirja *Rahasta, vaan ei rakkaudesta*, joka käsittelee prostituutiota Helsingissä 1867–1939. Poliisin ja kristillisten organisaatioiden yhteistyötä Helsingissä ei ole aikaisemmin tutkittu.

Järjestöjen historiikit ja niistä tehty tutkimus vastaa kysymyksiini yhdistysten osalta ainoastaan osittain. Järjestöistä kirjoitettu kirjallisuus on kovin eritasoista, mikä asettaa tutkimukselle lähdekriittisiä haasteita. Joistain yhdistyksistä on tehty väitöskirjoja ja korkeatasoista akateemista tutkimusta, kun taas joidenkin historiikit ovat lähinnä jäsenten itsensä kirjoittamia muistelmateoksia. Akateemista tasoa edustaa muun muassa NNKY:n 100-vuotishistoria *Suuri sisarpiiri: NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle*, kun taas Veikko Tolinin kirja³⁰ NMKY:n toiminnasta Sörnäisissä on enemmän toista laittaa. Suurin osa järjestöhistoriikeista on tasoltaan näiden kahden ääripään välistä. Haasteita aiheuttaa myös se, että suuri osa relevantista tutkimuksesta on huomattavan vanhaa, jopa 1940-luvulta. Järjestöjen keskinäistä yhteistyötä Helsingissä on tutkittu vain vähän, tarkimmin aiheeseen on pureutunut Mauri Larkio jo aiemmin mainitussa väitöskirjassaan.

³⁰ Tolin, Veikko: *Kristika. Poikien kasvukoti Sörkässä 1903–2003 eli Sörnäisten Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen juuria, elämää ja historiaa*. Yliopistopaino: Helsinki 2003.

Koska moraalikampanjoiden tiukin kärki suuntautui avioliittoinstituutioon ja kristillisten arvojen puolustamiseen nimenomaan perhe-elämässä, on ollut tärkeää perehtyä myös aikakauden avioliittokäsitykseen. Tässä kohtaa olen tukeutunut muun muassa Arja-Liisa Räisäsen väitöskirjaan *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muotoutumisprosessi 1860–1920* ja Armas Niemisen tutkimukseen *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto ja seksuaalikärsymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Myös Pirjo Markkolan, Marja Lähteenmäen ja Irma Sulkusen tutkimukset ovat auttaneet erityisesti naisten aseman ja heille asetettujen odotusten selvittämisessä yhteiskunnassa.³¹

Sörnäisiin ja aluehistoriaan olen tutustunut erityisesti *Kallion historian* ja Heikki Wariksen klassikkoteoksen³² kautta. Lisäksi alueen sosiaalishistoriallista puolta on valottanut Kari Koskelan tutkimus *Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan*. Myös taidehistorioitsija Jyri Viljan teos *Kallion kirjasto ja kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstad* on auttanut näkökulman muodostamisessa. Työläisväestön elinolosuhteiden ja ympäristön ymmärtämiseksi ovat edellä mainittujen teosten lisäksi osoittautuneet keskeisiksi Timo Yliahon ja Hanna Snellmanin tutkimus *Tehtaalainen Helsingissä* sekä silloisen kaupunginlääkäri V. Sucksdorffin selvitys *Helsingin työväestön asunto-olot. Selonteko työväenasunto-tutkimuksesta vuonna 1900*.

Tutkimukseni pääteemoja ovat seurakuntien ja kunnallisten toimielinten toiminta muuttuvassa yhteiskunnassa, kristillinen avustustyö sekä järjestöjen ja seurakuntien suhde, kirkon ja työväen kohtaaminen sekä sosiaalinen kontrolli sääty-yhteiskunnan murtuessa. Ajallisesti tutkimukseni keskittyy vuosiin 1906–1917. Tutkimusajanjakso alkaa Helsingin seurakuntajaosta ja Sörnäisten seurakuntien perustamisesta ja päättyy vuoden 1918 sodan aattoon, jolloin Helsinki ja sen valta-asetelmat muuttuivat lopullisesti.

³¹Lähteenmäki 1995; Markkola 1989; 1994; 2000; 2002; Sulkunen 1986.

³² Waris, Heikki: Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Weilin & Göös: Helsinki 1973 (ensimmäinen painos 1932).

1.3. Lähteet ja metodi

Tutkin auktoriteettien ja työläisyhteiskunnan kohtaamista 1900-luvun alun Helsingissä. Analysoin seurakuntien, järjestöjen ja kaupungin toimielinten suhtautumista työläisyhteiskuntaan. Lähestyn lähteitäni lähdekritiikkiin pohjautuvan metodologisen viitekehyksen avulla. Sörnäisten seurakuntien harjoittamasta sosiaalisesta kontrollista ei ole olemassa yhtä laajaa tutkimusta. Myöskään kirkon, kristillisten yhdistysten ja kaupungin välistä yhteistyötä ei ole aiemmin tutkittu. Näin ollen tutkielmani on perustutkimusta edellä mainituista aihepiireistä. Aloitin työni muotoilemalla alustavat tutkimuskysymykset ja valitsin niiden perusteella tutkimusaineistokseni ensisijaisesti seurakunnat. Tutkimuksen edetessä huomasin, että kristillisillä järjestöillä oli keskeinen merkitys Sörnäisten alueen hengellisessä työssä. Sosiaalista kontrollia tutkiessa heräsi kysymys siitä, miten maallinen valta suhtautui työläisyhteiskuntaan. Tämän pohjalta laajensin tutkimustani myös kaupungin toimintaan. Tarkensin aineiston perusteella tutkimuskysymystä, kun esimerkiksi Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan lähteistä selvisi seurakunnan tehneen siveysasioissa yhteistyötä poliisin siveysostaston kanssa. Pysin hahmottamaan aineiston ja tutkimuskysymyksien välistä suhdetta systemaattisen analyysin kautta. Tutkimukseni nojautuu sosiaalishistorialliseen tutkimusperinteeseen, jonka uranuurtajia Suomessa on ollut muun muassa Kalliota tutkinut Heikki Waris.

Tutkimuksessani korostuu sosiaalisen kontrollin käsite, jota käytetään laajalti niin kansainvälisessä kuin kotimaisessakin tutkimuksessa. Tässä yhteydessä sosiaalinen kontrolli ymmärretään siten, että sen tarkoituksena on saavuttaa jatkuvuuden takaava yhdenmukaisuus yhteiskunnassa. Se perustuu yhteiskunnan asettamiin, positiivisiin tai negatiivisiin, virallisiin tai epävirallisiin sanktioihin, joita yksilö kohtaa käyttäytymisensä seurauksena.³³ Michel Foucault kuvailee teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* kurinpitoyhteiskunnan kehittymistä erilaisten instituutioiden avulla. Foucault'n mukaan rankaisuvalta on jakautunut kaikkialle yhteiskuntaan. ”[S]e toimii koodaamalla kansalaisten mielen yhä uudelleen; se pidättää heitä rikoksista asettamalla esteitä

³³ Laitinen 1978, 3.

*rikoksien ajattelemiselle. – – Modernissa yhteiskunnassa rangaistus koostuu yksilöön kohdistuvista pakkokeinoista ja käyttää ruumiin kouluttamisen menetelmiä, jotka jättävät käyttäytymiseen jälkensä omaksuttuina tottumuksina. Tätä varten tarvitaan erillinen rangaistushallintokoneisto.”*³⁴ Sosiaalisen kontrollin osa-alueena voi olla myös kontrollipolitiikka, joka keskittyy ulkoiseen pakkoon ja miltei pelkästään negatiivisiin sanktioihin. Sosiaalinen kontrolli kuuluu tätä kautta myös virallisen kontrollin piiriin osana instituutioiden suunnittelu-, päätöksenteko- ja soveltamisprosesseja.³⁵

Primäärilähteinäni käytän Sörnäisten seurakuntien arkistoja, joista löytyvät esimerkiksi vanhinten pitämien kokousten pöytäkirjat ja heidän tuottamansa lentolehtiset. Tärkeänä lähdemateriaalina toimivat myös kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat. Kirkonkokoukset olivat koko alueen äänivaltaisten seurakuntalaisten kokouksia ja ne käyttivät vuoden 1869 kirkkolain mukaan seurakunnan päätäntävaltaa niin hengellisissä kuin taloudellisissakin asioissa. Kirkkoneuvosto tai kirkkoraati vastasi paikallistasolla seurakunnan asioista, kirkkolain mukaan muun muassa kirkkokurin harjoittamisesta seurakunnassa. Lisäksi neuvosto käsitteli toiminnallisia asioita, kuten diakoniatyötä ja teki ehdotuksia talousarvioon.³⁶ Sörnäisten suomalaisen seurakunnan materiaali on säilynyt hyvin ja se on järjestetty kunnolla. Sen sijaan Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan alkuperäismateriaali on lukuisten seurakuntaliitosten takia hajallaan ruotsinkielisten seurakuntien hallussa, eikä sitä ole koskaan kunnolla luetteloitu. Näin ollen en voi tietää, onko käyttöni saama materiaali kattava otos seurakunnan toiminnasta vai ainoastaan pintaraapaisu. Joka tapauksessa ruotsalaisen seurakunnan olemassa oleva materiaali on huomattavasti suomalaista seurakuntaa suppeampi.

Kristillisten yhdistysten osalta hyödynnän niiden omia arkistomateriaaleja.

Kaupunkilähetyksen osalta käytän johtokunnan ja vuosikokousten pöytäkirjoja sekä toimintakertomuksia. Nuorten Naisten Kristillistä Yhdistystä lähestyn valtakunnallisen organisaation vuosikokousten pöytäkirjojen ja toimintakertomusten avulla. Lisäksi käytän Helsingissä toimineiden kolmen osaston toimintakertomuksia. Nuorten Miesten Kristillistä

³⁴ Foucault 2005, 180–182.

³⁵ Laitinen 1978, 1–3.

³⁶ Riikonen 1980, 54–65.

Yhdistystä käsittelen heidän Helsingin osastonsa toimintakertomuksien ja sekä paikallisosaston että valtakunnallisen järjestön historiikkien kautta. Helsingin diakonissalaitosta tarkastelen Helsingin diakonissasisarten toimintakertomuksien kautta. Valitettavasti Pelastusarmeijan arkisto on toimitilamuuttojen vuoksi ollut käyttökiellossa vuodesta 2007 lähtien hamaan tulevaisuuteen, joten heidän toimintaansa joudun analysoimaan pelkän tutkimuskirjallisuuden avulla. Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen alkuperäismateriaalina käytän Kallion Nuorisoliiton säilynyttä jäsenluetteloa. Heidän Kallion paikallisosaston materiaalinsa on niin ikään hukkunut ja johtokunnan pöytäkirjat eivät juurikaan mainitse Kallion toiminnasta. Tutkimuskirjallisuuden lisäksi täydennän kuvaa heidän toiminnastansa yhdistyksen *Sanansaattaja*-lehdellä. Yhdistyksistä löytyvän lähdemateriaalin haastavuus on sen määrässä: lähdeaineistoa on valtavasti ja sen tarkempi läpikäynti vaatisi arviolta usean vuoden työn.

On äärimmäisen hankalaa selvittää sadan vuoden takaisia reaktioita seurakuntien toimintaan. Vielä vaikeampaa on tutkia, miten Sörnäisissä asuneen työläiset kokivat auktoriteetit ja miten niihin suhtauduttiin. Kattavaa vastausta näihin kysymyksiin on mahdotonta saada, mutta tutkin vastustusta lehtikirjoittelun avulla. Työläisväestön mielipidettä etsin siis heidän pää-äänenkannattajastaan *Työmiehestä*. *Työmies* oli kieleltään kärkevä ja loi mielellään vastakkainasetteluja työväenluokan ja ”herrakansan” välille. On kuitenkin muistettava, että *Työmiehen* kirjoittajat eivät ole kattava otos koko työväestöstä. Esimerkiksi räikeä valtionkirkon kritiikki kuului *Työmiehen* kirjoituspolitiikkaan, vaikkei se välttämättä näyttäytynyt ajankohtaisena kysymyksenä Sörnäisten asukkaille. Työläisyhteiskunnan asenteiden ja mielipiteiden kattavampi tutkimus jää kuitenkin jatkotutkimuksen selvitettäväksi.

Kaupungin organisaatiossa työläisväestön kanssa olivat tiiviimmin tekemisissä poliisi ja vaivaishoito.³⁷ Poliisin siveysoasto eriytyi hallinnonuudistuksessa 1898 ja siveyspoliisit keskittyivät irtolaisuuden kitkentään ja arkisiin selkkauksiin, kuten perhekiistoihin.³⁸

³⁷ Vaivaishoito tai köyhäinhoito, kirjoitusasu vaihtelee. Katso muun muassa Åström 1956, 240–256.

³⁸ Keskinen & Silvennoinen 2004, 62.

Siveysoseuran toimintaa olen selvittänyt sekä ilmoituspäiväkirjan että poliisin kirjediaarin avulla. Ilmoituspäiväkirja alkaa vasta vuodelta 1908, joten kaksi ensimmäistä tutkimusvuotta jää sen tähden hämärän peittoon. Kirjediaari kuvaa selvästi, keiden kanssa ja miten poliisi teki yhteistyötä. Muutaman tapauksen, joissa poliisi ja kirkko tekivät yhteistyötä, osalta olen käyttänyt myös varsinaisia kuulustelupöytäkirjoja. Köyhäinhoidon erikoistuessa muun muassa pahatapaisten lasten hoito eriytettiin omaksi vastuualueekseen kasvatustalouden hoidettavaksi. Kasvatustalouden toimintaa olen tutkinut sekä talouden pöytäkirjojen että Helsingin kaupungin kunnalliskertomuksista löytyvien toimintakertomusten kautta. Vaivahoitohallituksen toiminta oli jo 1900-luvun alussa varsin laajaa. Olen lähestynyt sitä niin ikään Helsingin kaupungin kunnalliskertomusten avulla, jotka antavat vuosittaisesta toiminnasta parhaan mahdollisen yhteenvedon. Kaupungin filantropiatyötä edusti taas työväenasiainlautakunta, jonka tarina jäi tosin lyhyeksi, kun se jo 15 toimintavuoden jälkeen lakkautettiin ja tehtävät siirrettiin sosiaalitaloukselle 1913.³⁹ Työväenlautakunnan osalta olen käyttänyt sekä talouden pöytäkirjoja ja kirjeenvaihtoa että kunnalliskertomuksia. Muutkin kaupungin toimielimet olivat toki tekemisissä työväenväestön kanssa ja osallistuivat avustustyöhön. Olen kuitenkin valinnut nämä neljä maallisen vallan toimijaa kuvaamaan kaupungin harjoittamaa sosiaalista kontrollia, sillä ne kuvaavat hyvin myös kaupungin työssä esiintynyttä ristiriitaa köyhien kontrolloinnin ja avustamisen välillä.

³⁹ HKKK 1913, 415.

2. Kristillinen toiminta Sörnäisissä

2.1. Sörnäisten suomalainen seurakunta

”Ei ollut tämä seutu niinkään vailla hengellistä harrastusta ennen seurakunnan syntyä, kuin luulisi, vaikka se ryhmittyi erilaisten yhdistysten ympärille.”⁴⁰

Seurakunnan pitkäaikainen pastori Byman kiteyttää toiminnan ytimen muistellessaan seurakunnan ensimmäisiä vuosia. Sörnäisten uusilla seurakunnilla ei ollut kuutena ensimmäisenä toimivuotenaan omia kokoontumistiloja alueellaan, vaan ne joutuivat vuokraamaan toimintaansa varten tiloja alueella jo pitkään toimineilta kristillisiltä yhdistyksiltä. Ennen Kallion kirkon valmistumista 1912 jumalanpalvelukset järjestettiin Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen tiloissa Alppikadulla sekä Kaupunkilähetyksen Harjun rukoushuoneessa. Lisäksi Hermannin Kansankoti avasi ovensa seurakunnalle.⁴¹ Kaikki kirkollisiin toimituksiin liittyvät asiansa sörkkalaiset saivat kuitenkin edelleen hoitaa seurakuntien yhteisessä pastorinkansliassa Annankadulla.⁴²

Sörnäisten suomalaisessa seurakunnassa toimi kolme pappia, kirkkoherra Julius Engström, virallinen apulainen Kaarle Silén ja komministeri Lennart Byström.⁴³ Lisäksi seurakunta sai 1.5.1908 palkkalistoilleen virallisen apulaisen eli papin, joka huolehti kirkkoherran ohella myös seurakunnan hallinnosta, ”kansliatyöstä”.⁴⁴ Seurakunnan musiikkiannista huolehti kanttori Minkkinen, ja vuonna 1911 seurakuntaan valittiin lukkari sekä urkuri vastaamaan kirkkomusiikista.⁴⁵ Kirkon puutetta paikattiin muun muassa pitämällä kesäisin ulkokokouksia, joissa saarnaajina toimivat sekä seurakunnan papit että yhdistysten

⁴⁰Byman 1932, 104.

⁴¹Virkkunen 1956, 463–465, 494–496.

⁴²Antikainen 2006a, 95.

⁴³Siljamäki 2012, 74.

⁴⁴Hurmerinta, K.V. 1932, 95–98.

⁴⁵KSA SSSKN 14.6.1906, 17.4.1907, SSSKN 2.3.1911.

maallikkotoimijat.⁴⁶ Ulkoilmatilaisuudet järjestettiin muun muassa kirkkoneuvoston jäsenen talonomistaja Lehtolan ja seurakunnan vanhimman Wainion mailla.⁴⁷

Rippikoulutoiminta muodosti yhdessä jumalanpalvelusten ja hartaustilaisuuksien kanssa seurakuntatyön selkärangan. Rippikoulut olivat hyvin suosittuja, sillä ilman konfirmaatiota ei seurakuntalaisilla ollut asiaa vihille.⁴⁸ Rippikoulujen tarve oli kasvavalla alueella niin suuri, että myös yksityisissä rippikouluissa oli vielä vuonna 1916 noin 300 oppilasta, vaikka seurakunta oli pyrkinyt jatkuvasti rippikoulujen lisäämiseen.⁴⁹ Rippikouluja kohtaan esitettiin kuitenkin kritiikkiä työläispiireissä, ja rippikoulua myös laiminlyötiin. Laiminlyöntien syyksi seurakunta ilmoitti valtakunnallisessa Porvoon pappeinkokouksessa vuonna 1917 muun muassa huonon kasvatuksen, vastenmielisyyden, huolimattomuuden ja uskottomuuden.⁵⁰ Myös nuorten työssäkäynti harvensi rippikoululaisten rivejä, mikä kismitti seurakunnan työntekijöitä erityisesti. Kirkkoherra Engström valittelikin tuomiokapitulille oppilaidensa olevan laiskoja ja piittaamattomia.⁵¹

Pyhäkoulutoiminta seurakunnassa alkoi syksyllä 1908, mutta nuorisotyö vasta 1916.⁵² Suurimpana syynä näiden toimintojen aloittamiseen muita seurakuntia myöhemmin oli jälleen kerran seurakunnan tilanpuute, joka ei korjaantunut edes kirkon valmistumisen myötä. ”*Sopivan huoneiston puute on myöhemminkin nopeasti syntyneissä ja kasvaneissa esikaupunkien uusissa asutuskeskuksissa tuottanut suuria vaikeuksia ja ollut esteenä kyllin tehokkaan sekä säännöllisen työn toteuttamisessa*”, huomautti seurakunnan kappalainen K.J. Sylvander arvioidessaan seurakunnan tilakysymystä vuonna 1932.⁵³ Tilanpuute pysyi ongelmana myös seurakunnan kasvun vuoksi: seurakunnan jäsenmäärä nousi kirkkoherra Engströmin kaudella 1906–1919 kaksinkertaiseksi 20 500:sta 41 000 henkeen.⁵⁴

⁴⁶ Hurmerinta 1932, 31.

⁴⁷ KSA Ssvp 29.4.1908.

⁴⁸ Antikainen 2006a, 92, Räisänen 1995, 75.

⁴⁹ Hurmerinta 1932, 33, Tuomikoski 1998, 57–59.

⁵⁰ Larkio 1967, 269.

⁵¹ Tuomikoski 1998, 58–59.

⁵² KSA SSSKN 18.12.1912, SSSKN 24.11.1915, Hurmerinta 1932, 33.

⁵³ Sylvander 1932, 60.

⁵⁴ Siljamäki 2012, 75.

Kallion kaupunginosa antoi oman leimansa seurakunnan työhön. Alue oli myös työväenliikkeen ja sosialismin pääpaikka, josta myös vuoden 1918 sota alkoi. Vaikka seurakunnan työntekijät saivatkin yleisesti ottaen tehdä työnsä rauhassa, kuvaa kevään 1917 ns. tolstoilainen mielenilmaus alueen jännitteitä hyvin. Kirjailija Arvid Järnefelt, tolstoilaisuuden suomalainen johtohahmo ryhtyi keväällä 1917 avoimeen taisteluun kirkkoa ja sen oppia kohtaan. Hän vaati päästä kirkkoihin julistamaan tolstoilaista oppia ja tunkeutuikin kannattajineen Kallion kirkkoon 20.5.1917 jumalanpalveluksen loppumetreillä. He tunkeutuivat kirkkoon keppejä heiluttaen ja huutaen ja muodostivat ihmispyramidin alttarin takaseinää vasten. Sieltä he kiipesivät urkulehterille ja pakottivat voimakeinoin urkurin lopettamaan soittamisen, jotta he saisivat suunvuoron kirkkokansan edessä.⁵⁵ Selkkaus oli ainutkertainen, mutta kuvastaa hyvin sitä, kuinka räjähdysherkkä alue Sörkkä oli.

2.2. Sörnäs svenska församling

Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan toimintaympäristö oli hyvin samanlainen kuin sen suomalaisella sisarseurakunnalla. Omaa kirkkoa tai muita tiloja ei ollut, seurakunnan väkimäärä kasvoi räjähdysmäisesti ja resurssit olivat pienet.⁵⁶ Koko seurakunnan toiminta ja hallinto piti käynnistää vain kahden papin voimin, vaikka jäseniä oli jo alussa miltei 8000 ja Helsingin seurakuntien jäsenmäärä kaksinkertaistui vuoteen 1920 mennessä.⁵⁷ Vasta vuonna 1911 saatiin oma kanttori ja lukkari, mutta papit saivat edelleen pyörittää kaksistaan sekä seurakunnan hengellisen että hallinnollisen puolen.⁵⁸

Seurakunnan toiminta järjestettiin hyvin yhteneväisesti suomalaisen seurakunnan kanssa. Myös ruotsalainen seurakunta piti messunsa ja hartaushetkensä Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen Kallion rukoushuoneessa ja Kaupunkilähetyksen Harjun

⁵⁵ Siljamäki 2012, 81.

⁵⁶ Heikinheimo-Lindholm 1992, 14.

⁵⁷ Neovius 1908, 198, Antikainen 2006a, 95.

⁵⁸ KSP 20.12.1910, hallinnosta katso mm. BKB, JFA.

rukoushuoneessa. Lisäksi jumalanpalveluksia pidettiin myös Hermannin Kansankodissa.⁵⁹ Kesän ulkoilmamessut järjestettiin yhteistyössä Evankeliumiyhdistyksen kanssa, sillä pappeja ei riittänyt omasta takaa kaikkialle.⁶⁰ Kirkkoherra Samuel Wilhelm Roos valittelikin selvityksessään seurakunnan tilanteesta, että läheskään kaikkia seurakuntatyön muotoja ei näin puutteellisissa oloissa pystytty toteuttamaan ja oli keskityttävä ainoastaan perusasioiden ylläpitoon. Hän kuitenkin mainitsi, että seurakuntien lisäksi kristillistä laupeudentyötä hoitivat alueella myös kristilliset yhdistykset, erityisesti Kaupunkilähetys saarnaajineen ja diakoneineen.⁶¹

Seurakunta kykeni kuitenkin järjestämään rippikouluja ja pienemmille lapsille sunnuntaikouluja. Lisäksi sillä oli oma kuoro, joka perustettiin, kun seurakunta sai oman urkurin.⁶² Seurakunnan jäsenten hengellisestä aktiivisuudesta kannettiin suurta huolta, ja kirkkoherra epäili rippikoululaisten motiivia osallistua kristilliseen opetukseen. Oppilaat menivät sieltä, mistä aita on matalin, eivätkä olleet valmiita pitämään kristillisestä uskosta kiinni konfirmaation jälkeen. Myös ehtoollis- ja jumalanpalvelusaktiivisuus oli alamaissa; kirkkoherra pelkäsi kansan jo vieroittuneen hengellisestä elämästä, kun seurakuntaa ei oltu saatu alueelle niin moneen vuosikymmeneen.⁶³ Papit koettivat itse paikata tätä puutetta pitämällä vastaanottoja viikoittain myös kotonaan seurakunnan alueella, ei ainoastaan Annankadun kansliassa.⁶⁴

Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan lähteneiden kirjeiden diaari *Brefkonceptbok* valottaa hyvin myös papiston hallinnollista taakkaa. Pastorinkanslian päivystyksen lisäksi kirkonkirjojen ylläpito ja päivittäiset viranomaiskonsultoinnit täyttivät pappien päivät tehokkaasti. Seurakunnasta muuttavien tietoja piti lähettää heidän uusiin asuinpaikkoihinsa,

⁵⁹ Heikinheimo-Lindholm 1992, 15.

⁶⁰ KRP 26.31909, JFA.

⁶¹ Berättelse öfver Helsingfors Sörnäs församlings tillstånd afgiven till Prestmöte i Borgå, BKB 1.5.1907, JFA.

⁶² KRP 22.9.1913, 4.12.194, JFA.

⁶³ ”Inom församlingen finns många, hvilka icke deltaga i gudtjensterna och ej heller begå nattvarden, hvartill orsaken naturligtvis star att finna I den indifferentisur och otro, som bemäktigat sig en stor del af vårt folk. Såsom en medverkande orsak kan dock äfven framhålla den brist på andlig vård, hvilken de tiotusende inom Berghälls och Sörnäs vidsträckta områden lidit under tiden för Helsingfors församlings enhet och under hvilken ingen prest bort inom dessa områden.” BKB 1.5.1907, JFA.

⁶⁴ KB 2.21907 ja toinen kolminaisuuden jälkeinen sunnuntai 1907, JFA.

antaa virkatodistuksia niin vankiloihin, terveysviranomaisille kuin oikeusistuimiin. Kirkkoherra toimitti muun muassa puolivuositain tiedot kaupungin holhouslautakunnalle alaikäisten, holhouksenalaisten lasten määrästä seurakunnan alueella. Lisäksi toiminnasta raportoitiin kirkon keskushallinnolle ja kaupungin poliisin siveyososastolle. Muiden seurakuntien ja kristillisten järjestöjen kanssa pidettiin myös ahkerasti yhteyttä.⁶⁵ Kirkonkirjojen ylläpito kävi yllättäen työläämmäksi uusien seurakuntien myötä, kun kaupunginosasta toiseen muuttavat seurakuntalaiset eivät ilmoittaneet tietojaan pastorinkansliaan, vaikka muuttokirja-asetus siihen velvoittikin. Tilannetta yritettiin parantaa erilaisin kehotuksin ja lehtimuistutuksin, mutta se pysyi ongelmallisena aina 1960-luvulle asti.⁶⁶

2.3. Kristillisten yhdistysten rooli alueella

Jos seurakunnan toiminta alueella oli uutta, olivat työläisväestön hyvinvoinnista ja kristillisestä kasvatuksesta huolehtineen jo pidempään Bymaninkin mainitsema kristilliset yhdistykset. Sörnäisissä toimivat aktiivisesti Helsingin Diakonissalaitos, Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys (SLEY), Pelastusarmeija, Helsingin Kaupunkilähetys, Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys (NMKY) ja Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (NNKY).⁶⁷ Diakonissalaitoksen yhteyteen rakentui myös alueen ensimmäinen kirkko vuonna 1898, mutta se oli liian pieni ratkaisemaan alueen kirkkopulaa.⁶⁸ Pelastusarmeijaa lukuun ottamatta yhdistysten toiminta perustui vahvasti evankelis-luterilaiseen tunnustukseen.⁶⁹ Kaupunkilähetys oli lähimpänä seurakunnan toimintaa, sillä se oli itse asiassa kirkon sisälle muodostunut organisaatio, jonka perustamisideakin syntyi Helsingin pappiskonferenssissa.⁷⁰

Yhdistykset hoitivat vuosisadan vaihteessa erityisesti kristillissosiaalista auttamistyötä, johon seurakuntien resurssit eivät tuossa vaiheessa riittäneet. Kristillissosiaalinen

⁶⁵ BKB, holhouksesta erityisesti 13.7.1908, 20.1.1909, 19.7.1909, 2.1.1910, 18.1.1911, 31.7.1911, JAF.

⁶⁶ Antikainen 2006a, 97.

⁶⁷ Antikainen 2006a, 96.

⁶⁸ Tuomikoski 1998, 44–45.

⁶⁹ Larkio 1980, 142–143.

⁷⁰ Kansanaho 1960, 202–204.

auttamistyö käsittää konkreettisen sosiaalisen työn, jolla on kristillinen vakaumus ja joka pyrkii joko poistamaan yhteiskunnallisia epäkohtia tai lieventämään niiden tuomia ongelmia.⁷¹ Käytännössä järjestöt siis pitivät hengellisten tilaisuuksien lisäksi ompeluseuroja, pyhäkouluja, perustivat turvakoteja tytöille ja naisille sekä ylläpitivät pienempiä kirjastoja. Yhdistykset myös aloittivat siihen asti tuntemattomat lapsi- ja nuorisotyön, naistyön, miestyön ja diakonian Suomessa. Seurakunnat keskittyivät vähäisten resurssiensa vuoksi lähinnä jumalanpalveluksiin, kirkollisiin toimituksiin, hartaushetkiin ja rippikouluihin. Yhdistysten aktiivinen toiminta paikkasi myös seurakuntien toiminnan puutteita erityisesti kantakaupungin ulkopuolella, ja osaan tästä toiminnasta myönnettiin jopa määrärahoja seurakuntien budjetista. Lisäksi yhdistyksillä oli vahva rooli seurakuntalaisten osallistamisessa kristilliseen toimintaan, sillä ne pyörivät paljolti maallikoiden voimin.⁷² Vaikka seurakunnilla ei ollutkaan mahdollisuutta järjestää kaikkea sitä työtä, mitä yhdistykset tekivät, on muistettava, että myös seurakunnan papit toimivat osaltaan erittäin aktiivisesti yhdistyksissä.⁷³

2.3.1. Helsingin Kaupunkilähetys

Helsingin kaupunkilähetys perustettiin vuonna 1883 tuomaan kristillistä avustustyötä ja hengellistä sanomaa koviin kaupunkioloihin. Yhdistyksen toiminnan painopiste oli alusta asti köyhien auttamisessa, kun kunnan ja seurakunnan toimintamuodot eivät kyenneet vastaamaan nopeasti kasvavan kaupungin ja erityisesti sen työväestön tarpeisiin.⁷⁴ Yhdistys toimikin juuri kaupungin heikkomaineisimmilla alueilla Punavuorella ja Sörnäisissä. Sörnäisten tai Harjun⁷⁵ rukoushuone valmistui Itäisen Viertotien varrelle 1896 ja yhdistyksen päämajaksi muodostunut Betania avattiin Perämiehenkadulle 1904. Kaupunkilähetyksellä tosin oli ollut vuokratiloja Punavuorella käytössään yhdistyksen perustamisesta asti.⁷⁶ Toiminta sai alkunsa diakonissa Cecilia Blomqvistin urauurtavasta työstä Helsingin työväestön köyhien ja sairaiden hyväksi. Yhdistyksen työ nojautuikin

⁷¹ Markkola 2002, 10.

⁷² Esimerkiksi Kaupunkilähetyksen pyhäkouluja tuettiin rahallisesti. Antikainen 2006a, 96–97.

⁷³ Katso mm. Halila 1983 6–10; Larkio 1980, 143.

⁷⁴ Halila 1983, 6.

⁷⁵ Kirjoitusasu vaihtelee, KLA.

⁷⁶ Halila 1983, 10.

pitkälti diakonissoihin ja työtä voi nimittää kirkolliseksi köyhäinhoidoksi, jossa aineellisen avun lisäksi tarjottiin myös hengellistä tukea.⁷⁷

Yhdistyksen toiminta perustui avustustyölle ja sananjulistukselle. Saarnojen ja hartaushetkien lisäksi Kaupunkilähetyksen diakonissat tekivät kotikäyntejä ja avustivat sekä rahallisesti että ruoka-, polttopuu- ja lääketoimituksin noin 1000 perhettä vuosittain.⁷⁸ Lisäksi Kaupunkilähetyksellä oli talvisin naisten ja miesten työlaitoksia, joita myös kaupunginvaltuusto tuki rahallisesti. Työlaitoksissa ulkotöistä työttömänä olevat ja vajaakuntoiset työläiset muun muassa kutoivat kankaita ja valmistivat huonekaluja, joiden tuotoilla työlaitoksia osittain pidettiin yllä.⁷⁹ Kaupunkilähetys järjesti myös 11–16-vuotiaille viikoittaisia ompelu- ja veistokokouksia, joissa nuoria opastettiin kädentaidoissa, sekä ompeluseuroja ja myyjäisiä, joissa tehtyjä töitä myytiin. Tuloilla muun muassa elätettiin yhdistyksen orpoja holhokkeja Uudellamaalla. Lapsityö oli muutenkin yhdistyksessä keskeisellä sijalla ja lapsille järjestettiin muun muassa pyhäkouluja, peltotöitä kesäisin sekä retkiä ja muuta vapaa-ajan toimintaa.⁸⁰

Kaupunkilähetys oli vuosisadan alussa laajentunut niin paljon, että se palkkasi 1906 toiminnanjohtajakseen nuoren teologian tohtori B. H. Päivänsalon.⁸¹ Päivänsalo oli yhdistyksen palavasieluinen johtaja vuosikymmeniä ja hän jätti leimansa Kaupunkilähetykseen: hänen poikansa johtivatkin kaupunkilähetystä aina 1980-luvulle asti.⁸² Vuosina 1906–1918 yhdistys toimi pääasiassa kahden papin, kahden diakonin ja neljän diakonissan voimin. Lisäksi yhdistyksellä oli palkkalistoillaan vahtimestareita ja urkureita sekä työlaitosten johtajia ja ohjaajia. Betaniassa pidettiin avustustoiminnan lisäksi täysihoidolaa, joka vaati oman henkilökuntansa. Kaupunkilähetystä johti kuukausittain kokoontuva 12-henkinen johtokunta, jonka alaisuudessa toimi komiteoita eri työaloja varten.⁸³

⁷⁷ Markkola 2002, 110–112.

⁷⁸ KLTk 1906–1917, KLA.

⁷⁹ Katso mm. KLJKPTK 18.2.1907, KLA.

⁸⁰ KLTk 1906–1917, KLA.

⁸¹ Silloinen Helander, nimivaihdos 1906. JKPTK 25.3.1906, KLA.

⁸² Halila 1983, 10.

⁸³ KLTk 1906–1917, KLA.

Johtokunta koostui lähinnä aktiivisista maallikoista, joiden yhteiskunnallinen tausta vaihteli aina hovineuvoksen rouvasta ja varatuomarista kauppiaisiin. Yleisesti ottaen johtokunnan jäsenet olivat kuitenkin hieman korkeammista yhteiskunnallisista asemista, heillä oli aikaa ja varaa osallistua avustustoimintaan.⁸⁴ Sääntöjen mukaisesti seurakunnan kirkkoherra ja kaksi muiden seurakuntien pappia oli itseoikeutettuja jäseniä.⁸⁵ Helsingin pappien aktiivisuus Kaupunkilähetyksen toiminnassa onkin silmiinpistävää, sillä muun muassa vuonna 1915 johtokunnassa istui neljän Helsingin seurakuntien kirkkoherran lisäksi Helsingin lääninvankilan saarnaaja, pastori Edvard Lundell.⁸⁶ Helsingin seurakunnat myös tukivat rahallisesti Kaupunkilähetyksen toimintaa, tosin taloudellisesti merkittävin tukija oli Helsingin kaupunki.⁸⁷

Koska Kaupunkilähetyksen toiminta keskittyi vahvasti Sörnäisiin, sillä oli myös tiiviit yhteydet alueen tuoreisiin seurakuntiin. Jo toukokuun alusta 1906 oli Harjun rukoushuone luovutettu uuden seurakunnan käyttöön sunnuntain jumalanpalveluksia varten.⁸⁸ Seurakunnat tarvitsivat kokoontumistilaa, joten rukoushuone oli heillä ahkerassa käytössä. Ruotsalainen seurakunta piti siellä muun muassa rippikoulujaan ja seurakuntakokouksia.⁸⁹ Molempien seurakuntien kirkkoherrat olivat myös Kaupunkilähetyksen aktiiveja: suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Julius Engström istui johtokunnassa koko tutkimusajan toimien 1906–1914 sen varapuheenjohtajana ja 1914–1917 puheenjohtajana. Ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra S. W. Roos oli johtokunnan jäsen 1907–1917, minkä lisäksi hän muun muassa ohjasi lasten Raamattukouluja.⁹⁰

⁸⁴ KLTK 1906–1917, KLA.

⁸⁵ Kaupunkilähetyksen säännöt, vahvistettu Senaatin talousosastolla 29.11.1883.

⁸⁶ KLTK 1915, 8, KLA; Neovius 1908, 198 ja 211.

⁸⁷ KLTK 1906–1917, KLA.

⁸⁸ KLTK 1906, 4, KLA.

⁸⁹ KLJKPTK 18.2.1907, 9.9.1907, KLA.

⁹⁰ KLTK 1906–1918, KLA.

2.3.2. Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys

Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (NNKY) perustettiin Helsingissä 1896 tarkoituksenaan ”yhteen koota niitä nuoria naisia, jotka Jeesusta Kristusta tahtovat tunnustaa Jumalaksensa ja Vapahtajaksensa Pyhän Raamatun mukaisesti kuin myös tehdä työtä heidän tosihyödyksensä uskonnollisella, siveellisellä ja tiedollisella kannalta.”⁹¹ NNKY oli uraa uurtava, sillä se oli pelkästään naisten kristillinen järjestö, jonka toimintaa ylläpidettiin ”sisarvoimin”. Järjestölle oli selvästi ollut tilausta, sillä se laajentui räjähdysmäisesti. Helsingissä majapaikkaansa pitäneellä yhdistyksellä oli vuonna 1905 paikallisosastoja jo 37 paikkakunnalla ja jäsenmäärä oli 3785.⁹² Pelkästään Helsingissä toimi 1909 mennessä kolme osastoa, kun ruotsin- ja suomenkielinen toiminta eriytyi omiksi yhdistyksikseen 1906 ja Sörnäisiin perustettiin oma paikallisyhdistys 1909.⁹³

Myös NNKY:n toiminta laajeni nopeasti. Se järjesti hengellisiä kokouksia ja raamattupiirejä, tuki lähetystyötä, piti pyhäkouluja ja julkaisi lehtiä kummallakin kotimaisella kielellä sekä piti yllä kiertävää kirjastotoimintaa.⁹⁴ Toiminnalle oli keskeistä myös kristillissosiaalinen auttamistyö, ja yhdistys muun muassa ylläpiti omia asuntoloita kaupunkiin muuttaneille naisille pitääkseen heidät pois maallisista houkutuksista. Myös Sörnäisiin perustettiin täysihoitolakoti jo vuonna 1902. ”Kotia” laajennettiin miltei vuosittain, mutta paikat eivät silti riittäneet kaikille halukkaille. Niinpä jo viiden toimintavuoden jälkeen ruvettiin haaveilemaan omasta talosta. Myöhemmin 1910-luvulla Vilhovuorenkadulle suunniteltiin kokonaista taloa 70 asukkaalle ruokaloineen ja luentosaleineen.⁹⁵ Lisäksi Hermannissa pidettiin työläisnaisille tarkoitettuja

⁹¹ NNKYL Ha 193, KA.

⁹² Antikainen 2006b, 33–34.

⁹³ HNNKY TK 1906, HKFUK VB 1906, SNNKY TK 1909, Hb 1:2, KA.

⁹⁴ Antikainen 2006b, 62.

⁹⁵ ”Helsingin yhdistykset ovat ottaneet ohjelmaansa yrityksen koettaa tätä tietä saavuttaa pääkaupungin naistyöväestöä, joka viime vuosina harjoitetun jumalankielteisen kiihoittelun kautta yhä enemmän on vieraantunut Jumalasta. Paitsi hengellistä hätää, joka vallitsee nuorten työntekijättärien keskuudessa, on vielä ulkonainenkin kurjuus suuri. Kaikki maaseudulta muuttaneet työntekijättäret, joiden luku nousee tuhansiin, ovat kodittomia ja suojattomia, sillä makuupaikkaa jonkin työläisasunnon nurkassa ei voi sillä nimellä nimittää. Heidän ruokajärjestelmässään ja elintavoissaan on erikoisesti huomattavana säännöttömyys, joka haitallisesti vaikuttaa heihin siveellisessä ja terveydellisessä suhteessa. Helsingin yhdistyksillä on sen vuoksi aikomus palvella näitä nuoria rakentamalla talo, jossa kodittomat saisivat kodin, heikot hyvää ja ravitsevaa ruokaa sekä turvattomat rauhaisan suojan. Tarkoituksena olisi myös huolehtia

äitienkokouksia, joissa äidit ompelivat vaatteita perheidensä tarpeisiin ja kuuntelivat samalla Raamatun sanaa. Lopuksi tarjottiin pullakahvit. Hermannin kokoukset houkuttelivat vuosittain paikalle noin satakunta äitiä ja olivat siis ilmeisen suosittuja.⁹⁶ Samanlaisia kokouksia pidettiin myös Sörnäisissä.⁹⁷

NNKY laajensi toimintaansa myös diakonian pariin ja palkkasi diakonissoja työhönsä vuodesta 1911 lähtien.⁹⁸ Vaikka yhdistys teki paljon filantrooppista toimintaa, se oli siinä kuitenkin maltillisempi kuin monet muut järjestöt. Kun 1910-luvun alussa NNKY:n kansainvälinen kattojärjestö kehotti kansallisia yhdistyksiä lisäämään sosiaalista työtään, vastasi Suomen pääjohtokunta, että tarvetta työn lisäämiselle ei ollut, sillä valtio ja muut yhdistykset tekivät jo niin paljon työtä työläisnaisten puolesta.⁹⁹ Siveystyössään NNKY keskittyi ennaltaehkäisevään toimintaan, kuten asuntolatyöhön ja moraalien vahvistamiseen julistamalla Jumalan sanaa. Myös kiertävät kirjastot katsottiin ennaltaehkäiseväksi työksi, sillä sivistyksen ja moraalien ajateltiin kulkevan käsi kädessä. Varsinaisten langenneiden naisten auttaminen kuului muille, kuten siveystyöhön keskittyneelle Valkonauhalle.¹⁰⁰

NNKY:tä tutkinut Marjo-Riitta Antikainen nimittää yhdistyksen toimintaa hierarkkiseksi sisaruudeksi, jossa keski- ja yläluokan naiset ajoivat omia etujaan ja samalla autoivat työväenluokkaisia sisariaan, mutteivät katsoneet heille kuuluvan samoja oikeuksia. Työläisnaiset olivat enemmänkin toiminnan kohteita kuin tasavertaisia kumppaneita. Yhdistyksen jäsenet myös luokiteltiin aktiivisiin ja muihin jäseniin heidän kristillisen vakaumuksensa mukaan. Tämä tosin herätti jatkuvaa keskustelua, ja esimerkiksi monet paikallisyhdistykset kieltäytyivät jaottelemasta jäseniään.¹⁰¹ Yhdistys oli varovainen tekemään yhteistyötä muiden järjestöjen kanssa, koskei halunnut menettää sisartoiminnan

nuorten parasta terveydellisessä suhteessa järjestämällä voimistelukurssia ja heidän taloudellisten ja käytännöllisten taipumustensa kehittämistä järjestämällä muita kursseja ja kokouksia. Mutta tämän kautta ja tämän ohella koetettaisiin voittaa nämä nuoret naiset Vapahtajalle ja elämälle Hänen seuraamisessaan.” NNKYLTK 1911, Dc:1, KA.

⁹⁶ ”Äitienkokoukset Hermannissa owat toimineet samaan tapaan kuin edellisinäkin vuosina, tarjoten tilaisuutta perheenäideille vaatteiden valmistamiseen kotitarpeita varten, jonka ohella on ollut tilaisuus kuulla Jumalan sanaa. Työ on ollut yhteinen KFUK:n kanssa.” HNNKY TK 1906–1911, Hb 1:2, KA.

⁹⁷ Antikainen 2006b, 82.

⁹⁸ Antikainen 2006b, 66.

⁹⁹ NNKYL PTK 11.1.1911, Ca: 1, KA.

¹⁰⁰ Antikainen 2006b, 88.

¹⁰¹ Antikainen 2006b, 34–35.

yhtenäisyyttä.¹⁰² Miehet koettiin eräänlaisena uhkana yhdistyksen toiminnalle: NNKY edusti perinteistä maailmankatsomusta sukupuolirooleineen ja naisten aktiivisuus tuntui tyssäävän toiminnassa heti, kun miehet tulivat siihen mukaan. Harvoissa yhteisprojekteissa NNKY otti kontolleen muun muassa tilaisuuksien tarjoilut ja muun hoivapuolen.¹⁰³ Myös yhdistyksen avustustoiminta keskittyi tiukasti naisiin ja lapsiin.¹⁰⁴ NNKY oli siis hyvin säätytietoisten naisten jopa sisäänpäin kääntynyt yhdistys, jossa jäsenet saivat toisaalta harjoittaa hengellisyyttä ilman miesten dominointia ja toisaalta tehdä hyväntekeväisyyttä haluamissaan, hieman pikkusievissä puitteissa.

2.3.3. Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys

Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistys (NMKY) rantautui Suomeen niin ikään yhdistysten kultakautena pidetyllä 1880-luvulla. Sekä kirkolliset että valtiolliset tahot olivat pitkään pitäneet tarpeellisena saada maahan valtakunnallinen nuorten kristillisen toiminnan liike. Helsingiläinen pastori K. A. Hildén oli innostunut NMKY:n toiminnasta vieraillessaan Tukholman maailmankokouksessa 1888 ja suomalainen yhdistys perustettiin Helsingissä seuraavana vuonna. Toiminta laajeni nopeasti myös muualle maahan ja 1900-luvun taitteessa haaraosastoja toimi jo 25 paikkakunnalla. Helsingin yhdistys toimi alkuun valtakunnallisena kattojärjestönä, johon muiden paikkakuntien yhdistykset liittyivät, mutta 1905 perustettiin kansallinen liitto, jolloin kaikista yhdistyksistä tuli keskenään samanarvoisia.¹⁰⁵

Helsingin NMKY:n toimintaa 1900-luvun alussa vauhditti oman talon valmistuminen Vuorikadulle 1907, mikä näkyi huomattavana jäsenmäärän nousuna. Taloon saatiin kokous- ja toimistotilojen lisäksi juhlasali ja voimistelusalit, jotka antoivat puitteet

¹⁰² NNKYL VK PTK 1917, Cb:1:1, KA.

¹⁰³ Antikainen 2006b, 84–86.

¹⁰⁴ ”Köyhäintalon sairaaloissa käydään joskus talvellakin. Niille kovaosaisille on luettu ja laulettu Jumalan sanaa sekä tehty erilaisia pikkupalveluksia: kirjoitettu kirjeitä heidän puolestaan, viety tietoja heistä tuttaville y.m. Kerran myönsivät varamme viedä kahvia ja leipää myöskin miesten puolelle; muuten olemme käyneet vain naisten osastolla.” HNNKY TK 1910, Hb 1:2, KA.

¹⁰⁵ Koikkalainen 1989, 58–60.

monipuoliselle toiminnalle.¹⁰⁶ NMKY järjesti hartaushetkien ja jumalanpalvelusten lisäksi raamattupiirejä, voimistelua, retkiä, esitelmätilaisuuksia lähetystyöstä, kuorotoimintaa ja piti yllä omaa kirjastoa. Lisäksi sillä oli naisosasto, jonka toimenkuvaan kuuluivat paitsi ompelupiirit ja myyjäisten järjestäminen, myös erityisesti uuden talon sisustaminen. NMKY:n alaisuudessa toimi myös siveellisyystyöstä vastaava Valkea Risti, ”joka kutsuiltojen, esitelmien y.m. tilaisuuksien kautta on ajanut siveellisyyssasiaa, yrittäen kohottaa nuorten miesten ajan virran alhaalle viemää siveellistä käsitystä kristinuskon ihanteita vastaavalle tasolle.”¹⁰⁷ Sörnäisten osasto perustettiin 1903, joskin sen toiminta lähti kunnolla käyntiin vasta kun osastolle saatiin palkattua henkilökuntaa 1910-luvulla.¹⁰⁸

Erityisen suosittuja olivat NMKY:n poika- ja nuorisotyö. Esimerkiksi vuonna 1913 poikaosaston toimintaan osallistui yhteensä 290 poikaa, mikä oli yhdistyksen mukaan 13 % kaupungin 11–14-vuotiaista pojista. Näistä pojista 83 % kävi lauantaisissa ohjelmakokouksissa säännöllisesti ja 50 % osallistui raamatunlukupiireihin.¹⁰⁹ Huomattavaa on, että yhdistyksen jäsenet olivat pääosin työläistäustaisia nuoria.¹¹⁰ NMKY aloitti 1908 kesäsiirtolatoiminnan Kauniaisista hankkimassaan huvilassa ja otti sen suojiin joka kesä kaupungin varattomia lapsia kesähoidokeiksi. Suurin osa pojista sai viettää kesänsä siirtolassa maksutta köyhien kotiolojensa vuoksi. Kaupunginvaltuusto tuki kesäsiirtolatoimintaa rahallisesti ja asukkien valinnassa myös konsultoititiin kaupungin kasvatuslautakunnan sihteeriä.¹¹¹

Toisin kuin sisarjärjestönsä, NMKY oli hyvin halukas tekemään yhteistyötä muiden kristillisten toimijoiden kesken. Yhteiskunnallisiin kysymyksiin erikoistunut NMKY:n sosiaalinen klubi järjesti muun muassa kristillisten nuorisjärjestöjen yhteisen keräyksen työttömyyden poistamiseksi maailmansodan puhjettua sekä mietti, kuinka tavoittaa kaupunkiin juuri muuttaneet nuoret parhaiten. Yhteistyötä tehtiin niin seurakuntien kuin

¹⁰⁶ HNMKY 1907, 4–5, NMKYA.

¹⁰⁷ HNMKY 1907, 7–9, NMKYA.

¹⁰⁸ Tolin 2003, 52–53.

¹⁰⁹ HNMKY 1913, 9–10, NMKYA.

¹¹⁰ Tuomikoski 1998, 40.

¹¹¹ HNMKY 1908, 6–7; HNMKY 1912, 8; HNMKY 1914, 18, NMKYA.

Luterilaisen evankeliumiyhdistyksen, NNKY:n ja muutaman muun liiton kanssa.¹¹²
Toiminnan merkittävyydestä yhteistyön avaajana kertoo muun muassa seuraava toimintakertomuksen kuvaus:

”Tämä oli samalla Helsingissä laatuaan ensimmäinen yritys, jossa koetettiin seurakunnallinen toiminta ja vapaitten yhdistysten työ liittää lähelle toisiaan tukemaan toinen toistaan. On merkittävä iloisena tosiasiana se kokemus, että seurakunnallinen ja yhdistystyö sopeutuvat varsin hyvin toisiinsa; edellisen voi käyttää hyväkseen jälkimmäistä sellaisessa työssä, missä ehdottomasti vaaditaan vapaaehtoisia työvoimia.”¹¹³

Helsingin NMKY:n jäsenistö oli porvarillisempaa kuin esimerkiksi Kaupunkilähetyksen. Muihin järjestöihin verrattuna yliopisto-opiskelijoiden määrä oli huomattava: tämä näkyi muun muassa siinä, että NMKY:llä oli merkittävä rooli niin liikemiesten kuin pappienkin keskuudessa. Esimerkiksi vuonna 1914 141 uudesta jäsenestä oli työmiehiä 29,4 %, ylioppilaita 21,6 %, liikealalla toimivia 20,9 % ja muita 27,9 %.¹¹⁴ Myös johtokunnan kokoonpano heijasteli samaa jakaumaa. Nuorten miesten siveyskasvatus oli keskeisessä roolissa sekä yhdistyksen iltama- että julkaisutoiminnassa. NMKY järjesti jopa kokonaisia luentosarjoja siveellisyyssasioista, joissa käsiteltiin muun muassa avioliittoa ja sukupuolielämää. Siveellinen kilvoittelu ja raittiustyö olivatkin tärkeitä nuorison kasvattamisessa.¹¹⁵ Työväenluokkaan suhtauduttiin suojelevasti ja hivenen ylimielisesti, toisaalta työ heidän parissaan koettiin tärkeäksi.¹¹⁶

¹¹² HNMKY 1914,6; HNMKY 1916, 3, NMKYA.

¹¹³ HNMKY 1914, 7, NMKYA.

¹¹⁴ HNMKY 1914, 9, NMKYA.

¹¹⁵ HNMKY 1908, 7; HNMKY 1912, 10; HNMKY 1915, 6–7, NMKYA.

¹¹⁶ ”Jospa vaan saataisiin yhdistyksen jäsenmäärä kohoamaan, jotta lisävoimia työhön tulisi! - - Jospa yhdistys sielläkin pääsisi siunauksellisesti vaikuttamaan niiden monien kodittomien, kiusausten keskellä elävien nuorten miesten hyväksi, joita juuri Sörnäisissä viljalti on.” HNMKY 1914, 19, NMKYA.

2.3.4. Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys

Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys (SLEY) oli 1900-luvun alussa yksi suurimmista kristillisistä järjestöistä Suomessa. Se oli perustettu vuonna 1873 ja vuosisadan alussa se toimi jo kymmenillä paikkakunnilla ympäri maan. Toiminta keskittyi maaseudulle, joskin se oli vilkasta myös kaupungeissa.¹¹⁷ Yhdistyksen toiminta keskittyi hartaushetkiin ja saarnatoimintaan sekä aktiiviseen kristilliseen kustannustoimintaan. Yhdistys ei oikeastaan edes kokenut diakoniatyötä omakseen, sillä sitä harjoittivat jo muut kristilliset järjestöt.¹¹⁸ Sörnäisiin yhdistyksen sitoi kuitenkin tiukasti vuonna 1906 Alppikadulle valmistunut Kallion rukoushuone, jota kummatkin alueen seurakunnat vuokrasivat toimintaansa ennen Kallion kirkon valmistumista 1912.¹¹⁹

Evankeliumiyhdistys toimi myös monen papin hengellisenä kotina. Lisäksi papistolla oli vahva edustus yhdistyksen johtokunnassa.¹²⁰ Tutkimusaikana johtokunnassa toimineista 32 henkilöstä 18 oli kirkonmiehiä, heihin lukeutui muun muassa Sörnäisten suomalaisen seurakunnan komministeri L. L. Byman ja kirkkoherra Julius Engström, joka toimi johtokunnassa yhteensä 52 vuotta aina kuolemaansa asti.¹²¹ Lisäksi Engström oli toiminut yhdistyksen täysipäiväisenä yliasiamiehenä 1890–1898.¹²² Yliasiamiehen tittelistä luovuttiin vuonna 1904, jolloin käytännössä samat työtehtävät siirtyivät yhdistyksen sihteerielle. Tätä tointa hoitamaan valittiin L. L. Byman, joka toimi tehtävässään aina vuoteen 1922 asti oman seurakuntatyönsä ohella. Bymania pyydettiin useaan otteeseen siirtymään Sörnäisistä täysipäiväisesti yhdistykseen, mutta hän kieltäytyi jättämästä seurakuntatyötään.¹²³ Hän kuitenkin asui Kallion rukoushuoneen yhteydessä olleessa asunnossa, joten suhde yhdistykseen oli tätäkin kautta hyvin läheinen.¹²⁴

¹¹⁷ Vuonna 1912 jäseniä oli 3622, joista 64 % asui maaseudulla. Koskenniemi 1984, 348–349.

¹¹⁸ Koskenniemi 1984, 255.

¹¹⁹ Koskenniemi 1984, 233. Nykyään rakennus tunnetaan Pyhän sydämen kappelina ja on edelleen yhdistyksen omistuksessa.

¹²⁰ Santakari 1973, 47.

¹²¹ Santakari 1973, 149.

¹²² Santakari 1973, 48.

¹²³ Koskenniemi 1984, 190–191.

¹²⁴ Sanansaattaja 6/1906, 93.

Evankeliumiyhdistyksen Kallion osaston arkistomateriaalista on säilynyt ainoastaan yhdistyksen alaisen Evankelisen Nuorisoliiton Kallion osaston jäsenluettelo. Parinsadan jäsenen luettelo antaa kuitenkin makua siitä, kuinka aktiivisesti seurakuntien papit osallistuivat toimintaan. Jäsenluettelon ensimmäiset allekirjoittajat ovat Julius Engström, Lennart Byman ja kanttori Emil Minkkinen. Lisäksi jäsenistä löytyy muun muassa Bymanin vaimo ja tytär. Silmiinpistäviä ovat myös Nuorisoliiton jäsenten ammatit: työläisvaltaisessa Kalliossa evankeliseen liikkeeseen kuului vain vähän tehdastyöläisiä ja sekatyömiehiä. Enemmistö jäsenistä on käsityöläisiä, talonmestajia ja palvelijoita, eli alueen parempaa väkeä. Lisäksi ylivoimainen enemmistö jäsenistä on naisia.¹²⁵ On mahdollista, että Evankelinen Nuorisoliitto ei menestynyt Kalliossa vahvan julistuksensa vuoksi. Sen toiminta keskittyi ”jumalattomuuden vastustukseen”, mikä saattoi ärsyttää työläisnuoria.¹²⁶

Evankeliumiyhdistyksen ja luterilaisen kirkon välit kiristyivät jo 1800-luvun lopulla opillisten kysymysten vuoksi.¹²⁷ Arkkipiispa Gustaf Johansson suhtautui kielteisesti evankeliseen liikkeeseen ja jopa väitti liikkeen ”äärimmillään ollessaan” löysänneen siveellisyyttä seurakunnissa.¹²⁸ Evankelisuus jakoi siis papistoa valtakunnallisesti, mutta Sörnäisten seurakuntia johti vahvasti evankelinen papisto. Kiistoista huolimatta yhdistyksen johtokunnassa toimi useita helsinkiläispappeja ja muun muassa Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan kirkkoneuvoston jäsen, apteekkari K. H. Ekroos oli johtokunnan puheenjohtajana 18 vuoden ajan 1896–1914.¹²⁹ Näin läheisten henkilösuhteiden kautta ei ollut ihme, että erityisesti Sörnäisten seurakuntien ja Evankeliumiyhdistyksen yhteistyö oli läheistä ja sujuvaa.

¹²⁵ Evankelisluterilaisen Nuorisoliiton Kallion osaston jäsenluettelo 1906–1922, SLEY. Jäsenluettelon juokseva numerointi päättyy 233, mutta luettelossa on myös paljon ylivedettyjä, jäsenmaksun laiminlyönnin takia erotettuja jäseniä, jotka vastaavat tutkimusprofiilia.

¹²⁶ Tuomikoski 1998, 74.

¹²⁷ Santakari 1973, 48–49.

¹²⁸ Koskenniemi 1984, 338, 361.

¹²⁹ Koskenniemi 1983, 371.

2.3.5. Helsingin Diakonissalaitos

Helsingin Diakonissalaitoksen perusti vuonna 1867 varakas helsinkiläinen vaikuttaja ja hyväntekijä Aurora Karamzin. Laitoksen tarkoituksena oli toteuttaa kristillistä rakkaudentyötä ja kouluttaa diakonisseja tähän työhön ympäri Suomen. Laitoksen sääntöjen mukaan diakonissojen tehtävänä oli hoitaa sairaita ja köyhiä sekä sairaaloissa että kodeissa ja huolehtia turvattomista lapsista. Diakonissat koulutettiin työhönsä ja he saivat laitokselta ylläpitonsa, minkä vuoksi he eivät saaneet erillistä palkkaa. Työ perustui kristilliseen lähimmäisenrakkauteen ja kokonaisvaltaiseen Jumalan seuraamiseen: avioituessaan sisaret erosivat aina palveluksesta. Naimattomista sisarista Diakonissalaitos taas piti huolta myös heidän vanhuutensa päivinä.¹³⁰ Vuonna 1908 diakonia sai hyväksytyt aseman kirkossa, kun kirkolliskokous lisäsi sen kirkkolain 144 § osaksi kirkkoherran tehtäviä.¹³¹

Diakonissalaitos kytkeytyi Kallioon 1800-luvun lopussa, kun se etsi laajentuneelle toiminnalleen pysyviä, suurempia tiloja. Vuonna 1895 se sai kaupungilta vuokralle tontin Eläintarhan läheltä, jossa se nykyäänkin sijaitsee.¹³² Laitos vihittiin käyttöön 1898, ja se käsitti aikansa moderneimman sairaalan 70 potilaspaikalla, sisarkodin sisarten asumukseksi, kirkon sekä piharakennuksia.¹³³ Sekä sairaalaa että muita laitoksen rakennuksia laajennettiin ja korjattiin useaan kertaan tulevina vuosikymmeninä, sillä sekä avuntarvitsijoita että sisarkokelaita, kuten diakonissaoppilaita kutsuttiin, oli jatkuvasti enemmän kuin pystyttiin ottamaan vastaan.¹³⁴

Vaikka toiminta keskittyi suuresti sairaalaan ja sen ylläpitämiseen, oli diakonissalaitoksella myös oma hengellinen ja filantrooppinen tehtävänsä Kalliolla. Kirkossa pidettiin alueen ainoat jumalanpalvelukset aina seurakunnan tuloon 1906 asti, lisäksi järjestettiin

¹³⁰ Kansanaho 1967, 32–36.

¹³¹ ”Niinikään tulee hänen edistää jatkuvan laupeudentoimen ylläpitämistä seurakunnassa, varsinkin ottamalla sitä varten tarvittavia diakonisseja seurakunnan palvelukseen.” KL § 144; Wirén 1942, 410.

¹³² Wirén 1942, 383.

¹³³ Kansanaho 1967, 115–121.

¹³⁴ Wirén 1942, 383–384.

raamattukeskusteluja ja ompeluseuroja.¹³⁵ 1910 perustettiin Sörnäisiin lasten hoitokoti, joka tosin muutti Pitäjänmäelle jo 1912.¹³⁶ Helsingissä diakonissat tekivät myös konkreettista laupeudentyötä laitoksen luoman piiri- jaon mukaisesti.¹³⁷ 1900-luvun alussa kaupungissa kiersi viisi diakonissaa, jotka tekivät kotikäyntejä ja hoitivat alueensa sairaita. Työ oli ilmeisen hektistä, sillä esimerkiksi vuonna 1906 Kallion piirissä oli hoidettu 695 sairasta, ja sairaiden luona oli käyty 5898 kertaa. Vuosikertomuksen reunaan on raapustettu myös muiden Helsingin piirien vastaavat määrät, jolloin luvut nousivat koko kaupungin osalta 2861 potilaaseen ja 27 751 käyntiin.¹³⁸

Tärkeimmän panoksensa filantrooppiseen työhön diakonissalaitos kuitenkin antoi kouluttamalla sisaria ensin kristillisten yhdistysten ja myöhemmin seurakuntien palvelukseen. Myös kaupunki alkoi palkata diakonissoja sairaanhoitajiksi vuodesta 1896 ja 1913 alkaen köyhäinhuoltohallitus rekrytoi heitä auttamaan ja tukemaan kaupungin avustuksensaajien siveellistä elämää.¹³⁹ Vuodesta 1899 diakonissaoppilaat siirrettiin pois laitoksen suojista ja heidän koulutuksensa järjestettiin yhdessä Kaupunkilähetyksen kanssa niin, että he pääsivät samalla tutustumaan ja harjoittelemaan työtään käytännössä.¹⁴⁰ Diakonissalaitos piti yllä myös monia muita kaupungille elintärkeitä sairaan- ja köyhäinhoidon palveluita, kuten Kumpulan kartanossa toiminutta veneeristen sairauksien klinikkaa. Tämä työ koettiin kenties kaikista haastavimmaksi, sillä sairaanhoidon lisäksi pääosin prostituoituina työskentelevät potilaat aiheuttivat paljon järjestyshäiriöitä ja tarvitsivat muuta sosiaalista huolenpitoa.¹⁴¹

Vaikka diakonissalaitosta johtivatkin sisaret itse, oli myös kaupungin hengellinen eliitti aktiivinen laitoksella. Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra S. W. Roos istui johtokunnassa varajäsenenä 1909–1914 ja varsinaisena jäsenenä aina 1940-luvulle asti. Laitoksen johtajana 1890-luvulla toiminut pastori C. G. Olsoni palasi Helsinkiin pohjoisen

¹³⁵ Kansanaho 1967, 158–159.

¹³⁶ Kansanaho 1967, 166–167.

¹³⁷ Piirit olivat Eteläinen, Hermanni, Kallio, Sörnäinen ja Töölö: Lisäksi Fredriksbergissä eli Pasilassa oli omaa toimintaa ja Kalliossa ainakin joinain vuosina sekä suomen- että ruotsinkielinen sisar. Sisarten lähettämät vuosikertomukset Helsingistä 1906–1917, Ea1, M45, KA.

¹³⁸ Kallion piirin toimintakertomus 1906, Ea1, M45, KA.

¹³⁹ Kansanaho 1967, 154.

¹⁴⁰ Kansanaho 1967, 129.

¹⁴¹ Kansanaho 1967, 138–139..

ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherraksi 1912 oltuaan välissä töissä kotiseudullaan ja jatkoi myös diakonissalaitoksen johtokunnassa vuodesta 1913 vielä kymmenen vuotta.

Johtokunnan varajäsenenä toimi 1901–1909 myös Sörnäisten kuritushuoneen saarnaaja, pastori Emil Panelius. Lisäksi johtokunnassa toimivat muun muassa tehtailija G. W. Sohlberg, joka istui lisäksi Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvostossa ja Kaupunkilähetyksen johtokunnassa sekä rouva Zelma Lindh, joka oli aktiivinen myös NNKY:ssä ja Kaupunkilähetyksessä. Myös Kaupunkilähetyksen johtaja B. H. Päivänsalo toimi johtokunnan jäsenenä vuodet 1907–1917.¹⁴²

2.3.6. Pelastusarmeija

Pelastusarmeijan ensimmäinen kokous Suomessa pidettiin Siltasaaren sirkusmaneesissa 8.11.1889.¹⁴³ Tämä vapaakirkollinen kristillinen suuntaus tuli Suomeen Englannista, jossa liikkeen perustaja William Booth oli aloittanut parikymmentä vuotta aikaisemmin hengellisen pelastussodan kaupunkien kurjia oloja ja uskonottomuutta vastaan.¹⁴⁴

Pelastusarmeijan työssä sosiaalinen ulottuvuus oli siis alusta asti vahvasti läsnä. Vaikka järjestön työtä ensin oudoksuttiin Suomessa, vakiintui se 1900-luvun alussa osaksi suomalaista hyväntekeväisyysjärjestökenttää.¹⁴⁵ Armeija oli poikkeuksellinen kristillisessä kentässä siinä, että sen työssä naiset ja miehet olivat kutakuinkin tasa-arvoisessa asemassa. Se oli kveekareiden lisäksi ainoa kristillinen yhteisö, jossa naiset saivat käskyvallan miehiin nähden. Upseereina toimi kummankin sukupuolen edustajia ja Pelastusarmeija tarjosikin naisille vielä 1900-luvun alussa harvinaisen tilaisuuden nähdä maailmaa itsenäisesti.¹⁴⁶

Pelastusarmeijassa kaduilla ja kodeissa tehtävää auttamistyötä kutsuttiin slummityöksi. Slummityön konkari, luutnantti Charlotta Sandberg perusti Vaasankadulle Helsingin toisen slummiaseman vuonna 1891. Slummiasemilla työntekijät ottivat vastaan avuntarvitsijoita, jakoivat ruokaa ja vaatteita, pitivät ompeluseuroja ja järjestivät hengellisiä tilaisuuksia.

¹⁴² Wirén 1942, 420–422.

¹⁴³ Könönen 1964, 51.

¹⁴⁴ Nieminen 1989, 14–15.

¹⁴⁵ Könönen 1964, 201.

¹⁴⁶ Markkola 2002, 320.

Asemien työntekijät, slummissaret, tekivät myös kotikäyntejä ja diakonissojen tapaan vaatettivat, pyykkäsivät ja jakoivat avustuksia hädänalaisille perheille. Työ keskittyi erityisesti naisiin, lapsiin ja vanhuksiin.¹⁴⁷ Lisäksi Pelastusarmeija muun muassa ylläpiti lastenkoteja ja -seimiä pienimmille lapsille sekä piti työnvälitystoimistoa ja palvelijatarkotia Helsingissä.¹⁴⁸ Pelastusarmeijan tunnetut joulupatakeräykset hätää kärsivien puolesta aloitettiin Suomessa jo vuonna 1907.¹⁴⁹

Pelastusarmeija laajensi työtään myös miesten auttamiseen 1908, kun se avasi Itäisellä Viertotiellä yömajan kodittomille miehille. Kiinteistönä toimi Helsingin raittius- ja avustustoiminnan ”*grand old lady*” Ali Trygg-Heleniuksen ja hänen miehensä, raittiusaktivisti Matti Helenius-Seppälän omistama Sörnäisten Kansankoti, joka oli jo parikymmentä vuotta toiminut kokoontumistilana erityisesti raittiusyhdistyksille. Heleniukset olivat halukkaita luopumaan Kansankodista ja tarjosivat sitä Pelastusarmeijalle. Kauppaa edesauttoivat sekä valtio, joka myönsi Pelastusarmeijalle edullisen lainan että kaupunki, joka luovutti tontin armeijalle ilman vuokraa. Talossa oli aluksi ruokalan ja keittiön lisäksi yöpymistilaa 110 miehelle, mutta tiloja laajennettiin jatkuvasti kovan kysynnän takia. Kaupunki oli erityisen tyytyväinen uudesta työmuodosta ja yömajan avajaisissa kaupunginvaltuuston puheenjohtaja A. Norménin kerrotaankin lausuneen ”*Kukapa kieltäisi mitään Pelastusarmeijalta, joka järjestää kaiken niin yksinkertaisesti ja käytännöllisesti!*”¹⁵⁰ Miestyö laajentui nopeasti myös perustettaviin halkotarhoihin, joissa työttömät miehet saivat töitä halonhakkaajina ja hankkivat sitä kautta elatuksensa. Väkijuomiin meneville miehille työ korvattiin yösijana, ruokana ja vaatteina, eikä rahapalkalla, jonka pelättiin kuluvan alkoholiin. Työmuoto oli käytännöllinen monella tapaa: miehet saivat töitä ja pysyivät poissa maallisista houkutuksista, toisaalta polttopuut olivat hyvin konkreettinen tapa auttaa köyhiä perheitä.¹⁵¹

Pelastusarmeijan, kuten monet muutkin kristilliset avustusjärjestöt, toi Suomeen joukko yläluokkaisia, filantrooppiselle toiminnalle omistautuneita henkilöitä. Pelastusarmeija erosi

¹⁴⁷ Markkola 2002, 124–125.

¹⁴⁸ Nieminen 1989, 109–110, 190; Könönen 1964, 173–174, 204, 241.

¹⁴⁹ Nieminen 1989, 103.

¹⁵⁰ Könönen 1964, 210.

¹⁵¹ Salminen 2008, 18–20.

muista järjestöistä ainoastaan siinä, että vapaakirkollisena organisaationa papit eivät olleet edesauttamassa sen tuloa, pikemminkin päinvastoin.¹⁵² Pelastusarmeijan kohdalla keskeisiä olivat nimeen omaan naiset ja ratkaisevan siirron teki aatelisrouva Louise af Forselles, joka pyysi 1888 Lontoossa vieraillessaan liikkeen perustaja William Boothia aloittamaan työn Suomessa.¹⁵³ Kartanonrouva af Forselles oli varakas aatelinainen, joka miehensä epäonnistuneiden liiketoimien jälkeen joutui luopumaan 1870-luvulla maalaiskartanostaan ja asettui perheineen Helsinkiin. Hengellisen heräämisen aikuisiällä kokenut rouva kävi muun muassa säännöllisesti Aurora Karamzinin emännöimissä hengellisissä salonkikokouksissa.¹⁵⁴ Pelastusarmeijan lisäksi hän oli tuomassa NNKY-liikettä Suomeen 1890-luvulla ja tultuaan valituksi NNKY:n johtokunnan puheenjohtajaksi 1902 omistautui lähinnä sen pyörittämiseen.¹⁵⁵ Sen sijaan hänen tyttärensä Ellen af Forselles omistautui Pelastusarmeijalle ja palattuaan Suomeen pitkän Sveitsin komennuksen jälkeen toimi hän kotimaisen slummityön johtajana vuodet 1914–1920.¹⁵⁶

2.4. Kristillinen työväenliike

Työväenliike oli suurlakon jälkeen tehnyt selvää pesäeroa kristinuskoon ja arvostellut kovasanaisesti erityisesti valtionkirkkoa.¹⁵⁷ Se ei kuitenkaan ollut kokonaisuudessaan niin uskonnonvastainen, mikä kanavoitui maaliskuussa 1906, kun joukko kristittyjä aktiiveja kokoontui Helsingin NMKY:n tiloihin pohtimaan, voisiko Helsinkiin saada oman kristillisen työväenyhdistyksen.¹⁵⁸ Yhdistys perustettiin samana keväänä, mitä voi pitää voimannäyttönä, varsinkin kun sen perustajajäsenet ja aktiivit eivät muodostaneet ennestään yhteneväistä joukkoa. Kun samanlaisia yhdistyksiä alkoi muodostua ympäri Suomea, perustettiin niiden keskusorganisaatioksi Kristillisen Työväen Liitto kesällä 1906. Liiton vaatimuksina olivat muun muassa yleinen ja yhtäläinen äänioikeus,

¹⁵² Papisto yritti useilla paikkakunnilla varoittaa kansaa Pelastusarmeijasta ja jopa kanteli sen toiminnasta Senaatille estääkseen liikkeen leviämisen. Könönen 1964, 159.

¹⁵³ Nieminen 1989, 41–42.

¹⁵⁴ Könönen 1964, 36–37.

¹⁵⁵ Könönen 1964, 146; Antikainen 2006b, 38 ja 311.

¹⁵⁶ Nieminen 1989, 115–116.

¹⁵⁷ Larkio 1967, 101.

¹⁵⁸ Tampereelle tällainen oli perustettu jo 1905. Larkio 1967, 183.

kahdeksantuntiset työpäivät, kokoontumis- ja painovapaus sekä kieltolaki. Suurimpana erona sosiaalidemokraattien ohjelmaan oli valtion ja kirkon yhteyden säilyttäminen sekä kristillisten arvojen korostaminen.¹⁵⁹ Liitto kannatti kuitenkin uskonnonvapautta, joka tuli Suomessa voimaan vasta 1923.¹⁶⁰

Helsingin yhdistys perustettiin kokonaan työväenluokan keskuudessa, mutta valtakunnallista liittoa olivat luomassa myös maan papit, jopa niin aktiivisesti että ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Purmon kirkkoherra H. A. Autero.¹⁶¹ Kristillisen työväenliikkeen piirissä havaittiin nopeasti, että yhteiskunnallisia muutoksia ei saada aikaan ilman politiikkaa ja lainsäädäntötyötä. Liitto oli ensin varovainen asettamaan ehdokkaita valtakunnallisiin vaaleihin, mutta paikallisosastot lähtivät oma-aloitteisesti mukaan vaaleihin yksi kerrallaan.¹⁶² Siitä ei kuitenkaan koskaan tullut merkittävää poliittista toimijaa, sillä parhaimmillaankin liike sai vain 3,3 % kannatuksen, mikä tapahtui vuoden 1909 eduskuntavaaleissa.¹⁶³ Vaikka kristillisen työväenliikkeen poliittiset tavoitteet olivat hyvin yhtenevät sosiaalidemokraattien kanssa, ei työväenliike katsonut liikettä hyvällä. Kristillisen työväenliikkeen pelättiin hajottavan työväen joukkovoima ja *Työmies* kehottikin kristillismielisiä liittymään kristillisiin yhdistyksiin, kuten NMKY:seen ja NNKY:seen, mutta yhteiskunnallisissa kysymyksissä pysymään yhteisrintamassa muiden työläisten kanssa.¹⁶⁴

Kristillisen työväenliikkeen toiminta oli monitahoista: se järjesti sekä hartauskokouksia, poliittista toimintaa että kustansi useampaa lehteä¹⁶⁵ ympäri maan. 1900-luvun alussa se oli sekä taloudellisyhteiskunnallinen että uskonnollinen liike. Sen toiminta jäi kuitenkin hajanaiseksi, sillä tasapainoilu kristillisyyden ja poliittisuuden välillä oli hankalaa. Myös kannattajakunta jäi profiilin epäselvyyden vuoksi pieneksi.¹⁶⁶ Liikkeen ensimmäisinä vuosina papisto oli aktiivisesti mukana sen toiminnassa, mutta 1910-luvulle tultaessa

¹⁵⁹ Larkio 1967, 185.

¹⁶⁰ Seppo 2006, 101.

¹⁶¹ Koivisto 1979, 7–8; Neovius 1908, 85.

¹⁶² Larkio 1967, 191.

¹⁶³ Koivisto 1979, 9.

¹⁶⁴ Larkio 1967, 200–201.

¹⁶⁵ Muun muassa *Työkansa*, *Tähti*, *Uurtaja*, *Uusi Aika* ja *Veljeys*. Koivisto 1979, 17.

¹⁶⁶ Larkio 1967, 202.

etääntyminen oli yhä selvempää. Osa papeista katsoi toiminnan kutistuneen vain hartausseuroiksi, jotka eivät kyenneet parantamaan sosiaalisia oloja. Osa taas koki, että sosialistisen maailmankatsomuksen ja kirkon lähentyminen oli käytännössä mahdoton tehtävä.¹⁶⁷ Näistä syistä liikkeen toiminta hiipui 1910-luvun loppupuolella ja muuttui 1920-luvulla epäpoliittiseksi, kristilliseksi ammattiliikkeeksi.¹⁶⁸

3. Seurakunnat ja sosiaalinen kontrolli

3.1. Sörnäisten suomalaisen seurakunnan vanhimmat

3.1.1. Seurakunnan vanhinten valinta ja vanhinten taustat

Kirkkokuria ja asukkaiden siveellisyttä valvoneiden vanhinten toiminta sai oikeutuksensa kirkkolaista¹⁶⁹, joka sääti seurakunnan siveellisten olojen valvomisen kirkkoraadin tehtäväksi. Kirkkoraati sai sen tarpeelliseksi katsoessaan valita siveystyöhön avukseen seurakunnan vanhimpia. Jo yhtenäisen seurakunnan aikana oli vuonna 1898 toteuttanut Helsingissä lain mukaisen piirijaon ja seurakunta oli jaettu vanhinten kesken kahdeksaan piiriin. Tulevien Sörnäisten seurakuntien alueella toimivat silloin seitsemäs ja kahdeksas piiri.¹⁷⁰ Sörnäisten suomalaisen seurakunnan vanhimmat aloittivat toimintansa näiden piirien pohjalta, mitä kuvastaa hyvin se, että yhteisen seurakunnan vanhinten seitsemännen

¹⁶⁷ Larkio 1967, 281–282.

¹⁶⁸ Koivisto 1979, 99.

¹⁶⁹ 331§. *Kirkkoraadin asiana on käyttää kristillistä siveydenhoitoa ja kirkkokuria seurakunnassa-- 337§. Kristillisen siveyshoidon asiassa on kirkkoraadin jäsenten, joiden tulee olla esikuvana seurakunnalle, kunkin kohdastansa pitäminen hellää huolta seurakuntalaisten elämästä yleensä ja erinomattain keskinäisestä käytöksestä aviokumppanien, vanhempain ja lasten sekä isäntäin ja palkollisten välillä, niin myös valvominen sunnuntai- ja pyhäpäivän kristillistä viettämistä sekä kirkossa että kotona. Tätä tarkoitusta varten jaetaan seurakunta, jos kirkkoraati katsoo sen tarpeelliseksi, erinäisiin piirikuntiin, joista yksi kullekin kirkkoraadin jäsenelle määrätään.*

347§. *Kirkkoraadin avuksi siveydenhoitoa varten valitaan myös, joko kirkonkokouksessa taikka lukukinkereillä, jokaiseen seurakuntaan sen arvokkaimmista kristillis-mielisistä jäsenistä muutamia katsastusmiehiä eli seurakunnan vanhimpia erinäisille kulmakunnille, niin monta kuin asianhaaran niitä katsotaan vaativan. Näiden tulee, kunkin piirikunnassansa, valvoa järjestystä ja tapain siveyttä, ilmoittaa säädyttömyydet kirkkoraadille ja olla apuna toimeenpanemassa mitä kirkkoraati siveyshoidon asioissa on päättänyt. Joka näin valittu on, pitääkseen tointansa vähintäänkin neljä vuotta, jos hän sen seurakunnan jäsenenä pysyy.* Kirkkolaki 1869.

¹⁷⁰ *Arvoisa Kiinteistönomistaja!* 1898, 1–2.

ja kahdeksannen piirin 24 vanhimmasta viisi valittiin joko uuden seurakunnan kirkkoneuvostoon tai vanhimmaksi, vaikka valintojen välissä ehti kulua miltei vuosikymmen.¹⁷¹ Vanhinten tarpeellisuus seurakuntatyössä oli ilmeinen, sillä toimenpiteet seurakunnan piirijaon tekemiseksi ja vanhinten valitsemiseksi aloitettiin jo uuden seurakunnan toisessa kirkkoneuvoston kokouksessa 12.3.1907.¹⁷² Jako saatiin toteutettua ja vanhimmat valittua nopealla aikataululla niin, että kirkonkokous vahvisti päätöksen jo saman vuoden kesäkuussa. Vanhimpia valittiin 40, mutta kirkkoneuvoston piirivastaavat mukaan lukien heidän määränsä nousi 55 henkilöön.¹⁷³

Kuten kirkkolaki toteaa, vanhimmat olivat ensisijassa *seurakunnan arvokkaimpia, kristillismielisiä jäseniä*¹⁷⁴, eli maallikkoja. Vanhimpina toimivat myös seurakunnan papit ja muut työntekijät. Muuten vanhinten ammatit ja taustat eivät kuitenkaan heijastaneet suoranaisesti seurakuntalaisten sosiaalista asemaa; vaikka vanhinten ensimmäisessä kokoonpanossa 30 henkeä 55:stä kuului työväestöön, oli suurin osa heistä vähintään käsityöläisiä. Ammattitaidottomia sekatyöläisiä oli vanhimmista ainoastaan viisi. Koulutettuja oli papiston lisäksi neljä (kaksi sairaanhoitajaa, lähetyssaarnaaja ja tohtori), talonmistajia taas viisi. Vanhimmista kahdeksan oli kauppiaita. Naisia ensimmäisessä vanhinten kokoonpanossa oli viisi, joista kaksi toimivat yhdessä miestensä kanssa ja kolme itsenäisesti.¹⁷⁵

Seurakunta jaettiin maantieteellisesti 15 piiriin, joissa jokaisessa toimi yksi kirkkoneuvoston jäsen ja kahdesta neljään vanhinta. Ajatuksena oli, että vanhimmat myös asuivat oman piirinsä alueella ja toimisivat näissä pienryhmissänsä itsenäisesti. Jatkuvan muuttoliikkeen leima näkyi kuitenkin vanhinten kokoonpanossa, sillä he joutuivat valitsemaan uusia jäseniä noin puolessa kokouksissaan. Yleisesti ottaen vanhimmat kuitenkin sitoutuivat tehtäväänsä pitkäaikaisesti, sillä 44 heistä toimi vanhimpana koko tutkitun ajan. Toisaalta toiminta vanhimpana ei kenties aina ollut kovin palkitsevaa, sillä vuoden 1915 alussa kokouksessa käsiteltiin vanhinten toiminnan elvyttämistä muun muassa

¹⁷¹ *Arvoisa Kiiteistönömistaja!* 1898, 2; Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkonkokouksessa 1907, 1–3.

¹⁷² SSSKN 12.3.1907, KSA.

¹⁷³ KKpk 12.6.1907, KSA.

¹⁷⁴ KL 1869, §347.

¹⁷⁵ Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkonkokouksessa 1907, 2–3. Katso myös Liite 1.

lähettämällä kirjallinen kokouskutsu kaikille jäsenille. Samassa kokouksessa vanhimpia valittiin myös runsaasti lisää, tosin uusia jäseniä oli valittu aiemminkin ilman vanhojen vetäytymistä.¹⁷⁶ Yhteensä vanhimpina Sörnäisten suomalaisessa seurakunnassa ehti toimia 87 henkeä.¹⁷⁷

3.1.2. Kokoukset

Seurakunnan vanhimmat ehdivät kokoontua vuosina 1907–1915 yhteensä 28 kertaa, yhdestä kuuteen kertaan vuodessa. Osallistujia oli kokouksesta riippuen 12–40 henkeä. Pöytäkirjamateriaalin perusteella kokousten kulku oli hyvin samankaltainen vuodesta toiseen – ne aloitettiin ja päätettiin rukouksella tai virren veisuulla.¹⁷⁸ Siveyskysymysten lisäksi vanhimmat olivat myös huolissaan seurakuntalaisten hyvinvoinnista ja suunnittelivat esimerkiksi seurakunnan köyhäinaputoiminnan aloittamista sekä valmistelivat lapsi- ja nuorisotyön käynnistämistä.¹⁷⁹ Seikkaperäiset pöytäkirjat antavat kuvan hyvin keskusteluhenkisistä ja aktiivisista tapaamisista, sillä vanhimmat itse toivat keskusteluun suuren osan seurakunnan epäkohdista. Pöytäkirjat päättyvät kuitenkin vuoden 1915 loppuun ilman sen kummempia selityksiä. Myöskään kirkonkokousten tai kirkkoneuvoston pöytäkirjat eivät tarjoa vastausta siihen, miksi niin aktiivinen toiminta yllättäen lakkasi.

Kokouksilla oli vanhimmille itselleen myös hengellinen merkitys. Rukousten ja virsien lisäksi niissä pidettiin hengellisiä alustuksia, joiden pohjalta keskusteltiin laajasti ja syvällisesti kristinuskon perusasioista, kuten sakramenteista, rukouksesta ja uskonkappaleista¹⁸⁰. Huomionarvoista on, että alustajat olivat enimmäkseen maallikoita, eivätkä seurakunnan papistoa. Ylöskirjattujen keskustelujen pohjalta maallikoiden

¹⁷⁶ Ssvp 2.1.1915, KSA.

¹⁷⁷ *Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkonkokouksessa 1907*, 1–3, Ssvp 1907–1915, KSA.

¹⁷⁸ Ssvp 1907–1915, KSA.

¹⁷⁹ Ssvp: lapsityöstä 13.10.1909, 3.5.1911, 13.12.1911; köyhäinhoidosta mm. 23.4.1909; nuorisotyöstä 23.10.1915, KSA.

¹⁸⁰ Ssvp alkaen 24.3.1909 jokaisessa kokouksessa lukuun ottamatta 17.1.1914, sillä ennalta päätetty alustaja ei ollut paikalla kokouksessa sekä 2.1.1915, jolloin kokous käsitteli lähinnä vanhinten toiminnan elvyttämistä, KSA.

raamatuntutuntemus oli erinomainen, sillä keskusteluissa vedottiin laajalti sekä Vanhan että Uuden Testamentin teksteihin.¹⁸¹

3.1.3. Siveystyö

Siveellisyyskysymykset nousivat kuitenkin vanhinten tehtävän mukaisesti keskiöön. Suurinta huolta herättivät naimattomat pariskunnat, joita seurakunnan väsymättömästä pinnistelystä huolimatta asui alueella yhä enemmän. Vanhimpien suhtautuminen ”susipareihin” tulee hyvin tiivistetyksi heidän ensimmäisessä lentolehtisessään *Waara uhkaa!* vuodelta 1908:

”Eikä milloinkaan tule laki sallimaan senkaltaista säädyttömyyttä, että eri sukupuolta olevat naimattomat henkilöt asettuivat yhdessä asumaan. Kyllä se on kokonaan rappiolle joutunut yhteiskunta, joka kärsii sellaista saastaisuutta.”¹⁸²

Miltei puolessa¹⁸³ vanhinten kokouksista käsiteltiin naimattomien parien ongelmaa, mikä kertoo aiheen painoarvosta. Kristillinen avioliittoinstituutio kohtasikin kritiikkiä 1800–1900-lukujen vaihteessa niin sosialistien kuin myös vapaakirkollisten piireissä. Siviiliavioliiton mahdollisuutta vaadittiin laajasti ja lainsäädäntötyö oli käynnissä vanhinten toiminnan aikaan; sen mahdollistava laki tuli voimaan 1917. Kuten *Waara uhkaa!* jo osoittaa, kirkko vastusti voimakkaasti siviiliavioliiton mahdollisuutta, sillä ainoastaan kristillisen vihkimyksen katsottiin mahdollistavan Jumalan käskyjen mukaisen siveellisen liiton.¹⁸⁴ Avioliittokysymys nousi Sörnäsissäkin keskeiseksi kenties juuri yhteiskunnallisen keskustelun takia.

Vanhimmat halusivat vuodesta toiseen taistella kristillisen avioliittoihanteen puolesta, vaikka työ ei tuottanutkaan toivottua tulosta. Vanhinten toimittamat lentolehtiset ja lehti-ilmoitukset keskittyivät erityisesti tähän epäkohtaan, ehkä myös siksi, että siihen oli myös

¹⁸¹ Katso esim. Ssvp 12.1.1910, 16.3.1910, 24.1.1912, 17,4,1915, KSA.

¹⁸² *Waara uhkaa!* 1908, 7.

¹⁸³ Yhteensä kolmessatoista kokouksessa. Ssvp 1907–1915, KSA.

¹⁸⁴ Räisänen 1995, 75–77.

ulkopuolisten helppo ottaa kantaa. Mielenkiintoista onkin, että itse asiassa vanhinten kampanjoinnin kärki oli osoitettu nimenomaan talonomistajille, isännöitsijöille ja vuokranantajille, eikä niinkään itse pariskunnille. Vanhimmat kävivät kokouksissaan ilmeisen runsaasti keskustelua siitä, millaisin keinoin ongelmaan voitiin puuttua ja mielipiteet erosivat selvästi toisistaan. Myös turhautuminen työn tuloksettomuuteen on havaittavissa hyvin seuraavassa otteesta vanhinten kokouksesta:

”Mynttinen jälleen herätti kysymyksen, eikö todellakaan voitaisi tehokkaampiin keinoihin ryhtyä vihkimättömiin pariskuntiin nähden, kun talonisännätkin ovat välinpitämättömät, kun vaan vuokrausta saavat huoneistansa. Kanttori Minkkinen piti parhaimpana koettaa vaikuttaa kehoituksilla omantunnon tietä, kun järjestyksen valvojat eivät tahdo asiaan puuttua. Pidettiin soveliaimpana, että seurakunnan vanhimmat kärsivällisesti puhuttelisivat sellaisia henkilöitä useamminkin ja myöskin huomauttaisivat talonisäntiä mm. siitä mitä Rikosl. säätää parittelusta.”¹⁸⁵

Vanhimmat olivat myös erimielisiä siitä, kuinka rajuihin toimenpiteisiin epäkohdan kitkemiseksi oli ryhdyttävä. Turhautuneimmat jäsenet vaativat koviakin otteita, mutta enemmistö ei kuitenkaan halunnut ryhtyä valistusta ja yksityisiä keskusteluja rajumpiin toimenpiteisiin. Erityisesti rooli seurakunnan palvelijana esti vanhinten toiminnan radikalisoitumista.¹⁸⁶ Vanhimmat tekivät kuitenkin kaikkensa tavoitteidensa eteen – kun osa pareista vetosi varattomuuteen avioliiton solmimisen esteenä, päättivät vanhimmat kirkkoherran johdolla, että heidän suosituksellaan kuulutukset ja vihkiminen toimitettaisiin varattomille ilmaiseksi.¹⁸⁷ Siitä huolimatta työläislehti *Työmies* irvaili, että vanhimmat olisivat liikkeellä vain ”kukkarosyistä”, sillä ilman rahanahneutta ei olisi ”noin häikäilemättä rohjettu suosittaa mokomaa urkkimis- ja ilmiantojärjestelmää muka siveellisyyden edistämiskeinona.”¹⁸⁸

¹⁸⁵ Ssvp 21.4.1909, KSA.

¹⁸⁶ ”Lausuttiin, että ystävällisellä puheella voidaan useinkin saada oikaisua aikaan. Past. Wallen mainitsi, että hän sillä tavalla oli saanut kolme pariskuntaa tulemaan vihille. - Kysyttiin myös eikö sopisi pannan syyteeseen sellaisia talonomistajia, jotka vuokraavat huoneita siveellisesti epäilyttäville. Sitä vastaan väitettiin, ettei kirkkoneuvoston oikein sovi ruveta syyttäjän toimeen, vaan sen on koettaminen neuvomalla ja varoittamalla toimia Jumalan sanan pohjalla.” Ssvp 23.4.1913, KSA.

¹⁸⁷ Ssvp 18.12.1907, KSA.

¹⁸⁸ Larkio 1967, 236.

Seurakunnan siveydenhoito tarkoitti vanhimmille kuitenkin myös muuta kuin avioliittokysymystä. Vanhimmat ottivat muun muassa vuonna 1910 vahvasti kantaa kaupunginvaltuuston päätöksen avata olutanniskelupaikkoja Kallioon. Anniskelu oli saatu kitkettyä Pitkäsillan pohjoispuolelta vuosisadan alussa, minkä vuoksi vanhimmat olivat erittäin pettuneitä päätökseen, jonka seurauksena olisi vain ”*yhä suurempi aineellinen ja siveellinen kurjuus*” alueella. Vanhimmat harmittelivat, että heidän työnsä alueen olojen parantamiseksi valuisi näin hukkaan ja vetosivat ”*kaupungin herroihin valtuusmiehiin*” heikoimpien aseman turvaamiseksi: ”*juuri työmiesten vaimot ja lapset saavat elää sitä suuremmassa puutteessa, mitä useampia paikkoja löytyy, joihin miehet ovat tilaisuudessa poikkeamaan palkkaansa tuhlaamaan.*”¹⁸⁹

Raittiuden edistäminen olikin vanhinten toinen tärkeä työsarkka. Jo vanhinten toisessa kokouksessa 18.12.1907 pastori Byman ehdotti, että neuvoteltaisiin työnantajien kanssa siitä, etteivät he maksaisi juopotteleville työmiehilleen koko palkkaa, vaan säästäisivät siitä osan heidän perheitään varten. Ehdotettiin myös, että työmiesten pitäisi hakea palkkansa yhdessä perheen kanssa, jolloin he luovuttaisivat osan siitä heille olleessaan vielä selvänä. Vaikka näitä toimintatapoja pidettiin liian holhoavina, olivat vanhimmat huolissaan viinan kiroista ja niiden vaikutuksesta perhe-elämään, kuten käy ilmi *Waara uhkaa!* -lentolehdestä: ”*Ja juuri juopumus tuo koteihin niin äärettömän paljo surkeutta. Juomarin koti on surkea paikka, juomarin perhe on onneton perhe.*”¹⁹⁰

Vanhimmat ehdivät paneutua muihinkin seurakuntalaisten siveyden epäkohtiin. Kirkossa ja pyhäkoulussa käynnin vähenemistä voivoteltiin ja moraalialue uhkasi myös se, että valtaosassa koteja luettiin ainoastaan ”*tuota onnetonta 'Työmies' lehteä*”, joka ei sanomaltaan ollut selvästikään vanhinten mieleen.¹⁹¹ Vanhimmat eivät jättäneet huomiotta myöskään seurakuntalaisten kielenkäyttöä:

¹⁸⁹ Ssvp 12.1.1910, KSA.

¹⁹⁰ *Waara uhkaa!* 1908, 7.

¹⁹¹ Ssvp 16.11.1911, KSA.

”Ehdotti myöskin, että joihinkin toimiin ryhdyttäisiin kiroilemisen ehkäisemiseksi. Sanomalehdissä olisi m.m. asiasta huomautettava, että esim. työnjohtajat kieltäisivät kiroilemisen työpaikalla. Yleiseen mielipiteeseen olisi vaikutettava. Pidettiin suotavana, että jokaisen kiroussanoja kuullessansa rupeisi siitä aina huomauttamaan, kuinka rumaa se on.”¹⁹²

3.1.4. Lentolehtiset ja lehti-ilmoitukset

Vanhinten työn näkyvimmäksi muodoksi jäivät lentolehtiset, joita he jakoivat seurakuntalaisille ja niiden pohjalta laaditut lyhennelmät, joita julkaistiin sanomalehti-ilmoituksina muun muassa *Helsingin Sanomissa* ja *Uudessa Suomettaressa*. Lisäksi ilmoituksia julkaistiin kristillisessä viikkolehti *Kotimaassa*, mutta eniten kuitenkin *Työmiehessä*, josta vanhimmat ilmeisesti otaksuivat ilmoitusten parhaiten löytävän kohderyhmänsä.¹⁹³ *Työmiehessä* julkaistuista vastineista päätellen he osuivatkin oikeaan.¹⁹⁴ Lehti-ilmoitusten kaltaisia lyhyitä kuulutuksia luettiin myös jumalanpalvelusten yhteydessä.¹⁹⁵ Lentolehtiset olivat kirkkoherra Engströmin kirjoittamia ja sävyltään ankaran moralisoivia sekä työläisten elämäntapaa arvostelevia.¹⁹⁶

Lentolehtisiä julkaistiin yhteensä kolme, *Waara uhkaa!* 1908, *Sörnäisten suomalaisen seurakuntaan kuuluville talonmistajille ja isännöitsijöille* 1909 (uusintapainos 1911) ja *Sörnäisten suomalaisen seurakunnan jäsenille* 1913. Niitä painettiin yleensä valtavat 10 000 kappaletta ja vanhimmat jakoivat painatteita seurakuntalaisten koteihin. Työ on ollut ilmeisen haastavaa, vaikka osa julkaisuista jätettiin pastorinkansliaan sieltä jaettavaksi.¹⁹⁷

¹⁹² Ssvp 16.3.1910, KSA.

¹⁹³ Ssvp 3.5.1911, 24.1.1912, 6.2.1915, 20.3.1915, KSA.

¹⁹⁴ Larkio 1967, 148–150, 234–239.

¹⁹⁵ Ssvp 13.10.1909, KSA.

¹⁹⁶ Siljamäki 2012, 79.

¹⁹⁷ Ssvp 12.2.1908, 17.11.1909, 17.1.1914, KSA.

Waara uhkaa! perusteleo olemassaoloaan yhteiskunnallisten olojen huononemisella: ”siweellinen mädätys ja waarallisten tautien saasta pyrkii yhteiskuntaa turmelemaan!”¹⁹⁸ Vaikka vihkimättömien parien valvonta korostui myös näissä julkaisuissa, parisivuisissa lehtisissä oli mahdollisuus ottaa kantaa myös muihin epäkohtiin, kuten laistamiseen lepopäivän pyhittämisessä ja kirkossa käymisessä. Myös nuorten ja lasten asemaan ja hengellisen kasvatuksen tärkeyteen kiinnitettiin huomiota. Lehtisistä välittyvät selvästi myös vanhinten toiminnan yhteiskunnalliset ja sosiaaliset lähtökohdat:

*”On jo -- heille selwäksi tehtävä, että jokaisen yksilön on taipuminen yhteiskuntajärjestyttä noudattamaan ja ettei yksikään yhteiskunnan jäsen ole oikeutettu mieliwaltaisesti menettelemään, lakia ja järjestyttä ylenkatsomalla.”*¹⁹⁹

Waara uhkaa! oli lehtisistä kovasanaisin ja se sai osakseen runsaasti kritiikkiä. *Työmieheissä* lehtisestä otsikoitiin ivallisesti ”*Talonomistajat poliiseiksi. Sörnäisten seurakunnan vanhimmat maailmanparantajina*”.²⁰⁰ Seuraavien lehtisten kielenkäyttö pehmeni jonkin verran ja niissä pyrittiin julistuksen lisäksi vetoamaan lukijan tunteisiin. Vuoden 1909 julkaisussa vanhimmat puhuttelivat talonomistajia hyvinkin kohteliaan sanakääntein ja vetosivat myös talonomistajien omaan maineeseen siveystyönsä tukemisessa.²⁰¹ Viimeisessä julkaisussa on jo nähtävissä vanhinten epätoivoa heidän loppumattomalta tuntuvassa työssään:

”Milloinka yleinen mielipide saadaan kehitetyksi siihen suuntaan, että luwatonta yhdyselämää pidetään häpeänä? Ja milloinka päästään niin pitkälle, ettei avioliittoja aljeta niin huonosti, kuin nykyään walitettawasti tapahtuu? On sangen mieltä masentavaa hawaita, että niin monen monet awioparit owat ennen vihkimistä salavuoteutta harjoittaneet. Samoin on surullista, että awiottomien lasten lukumäärä on

¹⁹⁸ *Waara uhkaa!* 1908, 4.

¹⁹⁹ *Waara uhkaa!* 1908, 6.

²⁰⁰ Larkio 1967, 236.

²⁰¹ ”Rohkenemme siis lausua sen toivomuksen, että talonomistajien puolelta saamme odottaa tehokasta kannatusta pyrinnoillemme. – Onhan jokaiselle talonomistajalle kunnian asia pitää huolta siitä, että hänen talonsa on niin hyvässä maineessa, että kunnialliset ihmiset siellä mielellään asuvat.” Sörnäisten suomalaiseen seurakuntaan kuuluville talonomistajille ja isännöitsijöille 1909, 3.

niin hirvittävän suuri. Ja mitenkä niistä raukoista huolta pidetään? Rahan edestä joutuwat wieraitten hoidettawaksi mitenkä kulloinkin sattuu.”²⁰²

Viimeisimmässä julkaisussa kerrotaan lisäksi seurakunnan toiminnasta aina jumalanpalvelusajoista alkaen, luetellaan alueella toimivat kristilliset yhdistykset ja niiden toiminta pääpiirteissään sekä listataan seurakunnan työntekijät ja heidän yhteystietonsa kotiosoitetta myöten. Toisaalta jo julkaisun nimikin kertoo, että se suunnattiin nimenomaan seurakuntalaisille tiedonlähteeksi, eikä ainoastaan julistukseksi ja valistukseksi.²⁰³

Vaikka vanhimpien työsarka epäilemättä tuntui välillä ylivoimaisella, uskoivat he vakaasti toimivansa seurakuntansa parhaaksi. Tähän kutsumukseen he kannustivat myös seurakuntalaisia. *”Ja tekkäämme työt siinä varmassa vakuutuksessa, että totuus kuitenkin voittaa ja että pimeyden valtojen täytyy kukistua.*”²⁰⁴

3.1.5. Kotikäynnit

Jo jakamattoman seurakunnan aikana vanhinten toiminnan yksi keskeisimpiä muotoja olivat vierailut seurakuntalaisten luona. Vanhinten ensimmäisessä kokouksessa 20.11.1907 keskusteltiin perusteellisesti toimintatavoista ja kotikäyntien tarpeellisuudesta. Vaikka suurin osa piti käyntejä tarpeellisina, myös niiden soveliaisuutta epäiltiin. Vähäosaisten auttaminen ja avustusten antaminen nähtiin alusta lähtien käyntien kulmakivenä, mutta tärkeänä pidettiin myös Jumalan sanan levittämistä kirkossakäyntiä vältteleville. Suositeltiin myös, että käynnit tehtäisiin pareittain ja että ennen niitä tiedusteltaisiin *”isännältä millaista väkeä talossa asuu.*” Jonkinlaista häveliäisyyttä siis noudatettiin, vaikka kotikäyntien tärkeimpiä tehtäviä oli huomauttaa henkilökohtaisesti epäsiiveellisestä käytöksestä.²⁰⁵

²⁰² Sörnäisten suomalaisen seurakunnan jäsenille 1913, 10.

²⁰³ Sörnäisten suomalaisen seurakunnan jäsenille 1913.

²⁰⁴ Sörnäisten suomalaiseen seurakuntaan kuuluville talonomistajille ja isännöitsijöille 1909, 4.

²⁰⁵ Ssvp 20.11.1907, 29.4.1908, KSA.

Kotikäynneillä jaettiin alkuun kristillisiä julkaisuja ja neuvoja, mutta pian huomattiin, että myös konkreettinen avustus olisi tarpeen. Seurakunnan kanttori Minkkinen motivoi mahdollisen apurahaston perustamiseen vanhimpia seuraavasti: *”Kertoi, mitenkä eräs sosialisti, saatuaan hänen kauttaan kerättyjä apuvaroja, rupesi raamattua tutkimaan ja sielun parasta harrastamaan.”*²⁰⁶ Kokouksessa keskusteltiin myös mahdollisista rahallisten avustusten väärinkäytöksistä, mutta *”pidettiin soveliaana maallisenkin lahjan antaminen milloin tarve suuri on, vaikka seurakunnan vanhinten kodeissa käynneillä on varsinaisesti tarkoituksena hengellinen ja siveyshoidollinen puoli”*.²⁰⁷ Kotikäyntien merkitys erityisesti vihkimättömien pariin hyväksi tehtävässä työssä olikin oleellinen.

Kotikäynti oli luultavasti ainoa tapa tavoittaa lainsäädännöstä piittaamattomat ja kirkosta vieraantuneet seurakuntalaiset henkilökohtaisesti. Myös talonomistajia ja isännöitsijöitä käytiin tapaamassa henkilökohtaisesti.²⁰⁸ Käynnit eivät aina olleet vanhimmille palkitsevia, mutta niiden voimaan uskottiin lujasti, kuten seuraava lainaus osoittaa:

*”Sanoivat käyntinsä tuntuneen tuloksettomalta, mutta huomautti puheenj., että sellaiset käynnit ja puhuttelut eivät milloin ole turhat, sillä niiden kautta ne henkilöt, joita puhutellaan ainakin saavat omalle tunnolleen käyvät varoituksen, jota eivät voi unohtaa, vaikka asettuisivat vastustavalle kannalle.”*²⁰⁹

3.1.6. Muut seurakunnan toimielimet vanhinten tukena

Kirkkoneuvosto kutsui alun perin koolle seurakunnan vanhimmat, joten se toimi seurakuntahallinnossa ikään kuin vanhinten yläpuolella. Siveyskysymyksissä työnjakona näyttää olleen, että vanhimmat ideoivat ja toteuttivat seurakunnan varsinaista siveystyötä, kun taas kirkkoneuvosto oli ylempi auktoriteetti, joka hoiti esimerkiksi seurakuntalaisten sanktioinnin mahdollisista rikkeistä. Heinäkuusta 1911 kirkkoneuvoston kokoukset ruuhkautuivat riitaisista aviopareista, jotka olivat tulleet neuvoston eteen varoitettaviksi.

²⁰⁶ Ssvp 23.4.1909, KSA.

²⁰⁷ Ssvp 23.4.1909, KSA.

²⁰⁸ Ssvp 23.10. ja 18.12.1915, KSA.

²⁰⁹ Ssvp 18.12.1915, KSA.

Vuosina 1911–1915 neuvosto kuuli yhteensä yhtätoista pariskuntaa ja seuraavina kahtena vuotena tapausten määrä yli kaksinkertaistui.²¹⁰ Voisi siis olettaa, että vanhinten toiminnan lakkaaminen lisäsi kirkkoneuvoston siveysvalvontatehtäviä melkoisesti. Parit kutsuttiin neuvoston eteen vasta kahden varoituksen jälkeen tekemään selkoa avioliitostaan, aiemmat varoitukset antoivat seurakunnan papit. Puhuttelut etenivät aina suurin piirtein alla olevan kaavan mukaisesti.

”Kivityömies Oskar Holmsten ja vaimonsa Ida Adolfina, jotka olivat kahdesti tulleet varoitetuiksi eripuraisuudesta avioliitossa, saapuivat kirkkoneuvoston eteen ja ilmoitti mies, ettei vaimonsa laske häntä heidän yhteiseen kotiinsa, vaan että hänellä on muita miehiä, joiden kanssa seurustelee ja pitää sopimatonta yhdyselämää, jonka viimeksi mainitun väitteen vaimo sanoi perättömäksi, väittäen puolestaan, että miehensä ajoittain on oleskellut viikkomääriä teillä tietämättömillä, jättäen perheensä ja juopottelussa tuhlaten rahansa vielä uhanneen hänen henkeänsä, joten hänen on mahdotonta miehensä kanssa jatkaa yhdyselämää. Saatuaan varoituksen ja kehoituksen sopimaan toistensa kanssa saivat poistua.”²¹¹

Verrattuna vanhinten kohtuulliseen laajaan siveystyöhön keskittyi neuvosto pelkästään riitaisten avioparien nuhtelemiseen. Vain kahdessa tapauksessa kirkkoneuvosto varoitti ainoastaan toista puolisoista.²¹² Kristillisen käsityksen ja voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti avioliitto oli elämänikäinen, eikä sitä voinut purkaa kuin aviorikoksen vuoksi. Perinteinen ajattelumalli sai kuitenkin runsaasti kritiikkiä 1800-luvun lopulta asti ja avioeron helpottamista vaadittiin monelta taholta. Vaikka myös kristillisliberalistiset piirit kannattivat lainsäädännön helpottamista, sillä perusteella, ettei ihmisiä ei pitäisi pakottaa kärsimään onnettomassa liitossa, oli kirkon kanta avioerokysymykseen muuttumaton.²¹³ Tämä näkyy myös kirkkoneuvoston toiminnassa Sörnäisissä. Ainoastaan kahden parin kohdalla kirkkoneuvosto myönsi avioliiton jatkamisen olevan mahdotonta, toisessa näissä

²¹⁰ SSKN 1911–1918, KSA.

²¹¹ SSKN 27.5.1915, KSA.

²¹² ”Kirkkoneuvoston eteen oli tuotu varoitettavaksi lihakauppias Evert Falck, joka jo ennen oli saanut kaksi eri kertaa kirkkoherranviraston varoituksen juopumisesta ja pahasta menosta perheessä. Miestä nyt vakavasti varoitettiin jättämään huono elämänsä.” SSKN 31.7.1911, KSA. Katso myös SSKN 8.4.1915, KSA.

²¹³ Räisänen 1995, 73.

tapauksissa kerrotaan muun muassa, että kyseisellä miehellä oli seitsemän lasta toisen naisen kanssa eikä kumpikaan puolisoista tahtonut jatkaa liittoa. Riitainen yhteiselämä, juoppous, väkivalta, perheen hylkääminen tai selvää todistusaineistoa vailla olevat aviorikossyytteet eivät kuitenkaan riittäneet perusteiksi liiton purkamiselle.²¹⁴

Vanhinten kotikäyntien ja kirkkoneuvoston varoitusten lisäksi myös seurakunnan papisto käytti valtaansa puuttuessaan seurakuntalaisten elämään. Seurakunnan kuriluetteloon on kirjattu 12 tapausta seurakunnan perustamisesta vuoteen 1915, tosin näistäkin tapauksista miltei kaikki ovat varoituksia eripuraisuudesta avioelämässä. Kuriluetteloon kirjatut varoitukset ovat ilmeisesti lievempiä kuin kirkkoneuvoston puhuttelut, sillä useassa tapauksessa paria on ensiksi varoitettu yksityisesti, sen jälkeen todistajien läsnä ollessa ja vasta kolmannella kerralla he ovat joutuneet kirkkoneuvoston eteen.²¹⁵

Ainoastaan yhdessä tapauksessa kuritoimenpide meni varoitusta pidemmälle.

”Kustaa Emil Törmä on K.L.101 § mukaan kadottanut oikeuden olla kummina, valita jäseniä j.n.e. kun pitää yhteyttä Alina Enqvistin kanssa, jolle on siittänyt lapsenkin. T.K. vahvisti K. Non päätöksen 3.6.1910. Törmä ei ole tapojaan muuttanut.”²¹⁶

Sen sijaan kirkkoneuvosto pystyi langettamaan kovempia tuomioita, mutta näitä ei ole kirjattu kuriluetteloon.²¹⁷

3.2. Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan vanhimmat

Myös ruotsalainen seurakunta päätti nopeasti toimintansa käynnistymisen jälkeen ruveta valvomaan jäsentensä sielullista ja moraalista elämää. Kirkkoneuvoston ensimmäisessä kokouksessa 14.2.1907 jaettiin sekä seurakunta että neuvoston jäsenet piireihin, jotka

²¹⁴ SSKN 18.12.1912, 4.10.1913, 13.3.1914, 8.4.1915, 24.11.1915, KSA.

²¹⁵ KurL 1906–1915, KSA.

²¹⁶ KurL No. 6. T.K. tarkoittaa tässä tuomiokapitulia, KSA.

²¹⁷ ”Sen johdosta, että työmies Kaarlo Emil Jaakkola ja naimaton nainen Lempi Amanda Salonen, joka myös on ottanut nimen Jaakkola asuvat yhdessä Itä.Wiertotie 17, päätettiin asettaa heidät kirkkokurin alaiseksi.” SSKN 27.5.1915, KSA.

ryhtyisivät toimenpiteisiin asian puolesta. Päätettiin myös etsiä sopivia henkilöitä kirkkoneuvoston tueksi tätä työtä tekemään. Huomionarvoista on, että jo neuvoston ensimmäisen kokouksen ensimmäisenä kohtana on epäsopuisen avioparin rankaiseminen, sillä neuvosto antoi työmies Gustaf Adolf Johanssonille ja hänen vaimolleen Alexandra Johanssonille seurakunnan nimissä julkisen varoituksen kirkkolain 101 §:n mukaisesti. Lisäksi mainitaan, että vt. kirkkoherra Lampén oli jo varoittanut paria edellisen vuoden lokakuussa ja että parin toivottiin palaavan yhteen ja asuvan rakkaudessa.²¹⁸

3.2.1. Seurakunnan vanhinten valinta ja vanhinten taustat

Seurakunnan vanhimmat valittiin jo maaliskuussa 1907, mutta kevään ja kesän aikana toimintaa muokattiin yhteneväiseksi suomalaisen seurakunnan ja sen piirien kanssa. Samankaltainen, 15 piirin järjestelmä hyväksyttiin lopulta kaikkien seurakunnan äänivaltaisten yhteisessä kirkonkokouksessa 10.2.1908.²¹⁹ Piirijaon yhtenäistämisen tavoitteena oli, että kummankin seurakunnan vanhimmat voisivat näin tehdä työtään yhdessä.

Jokaiseen piiriin valittiin kirkkoneuvoston jäsen ja kaksi vanhinta. Mukana toimivat myös seurakunnan papit. Vanhimpina toimi tutkimusaikana yhteensä 39 henkilöä, lisäksi työtä hoiti 17 kirkkoneuvoston jäsentä eli yhteensä 56 henkilöä. Naisia vanhimmista oli ainoastaan 3, kirkkoneuvostossa heitä ei ollut ollenkaan.²²⁰ Myös ruotsalaisessa seurakunnassa pidettiin tärkeänä, että vanhimmat asuivat omalla valvonta-alueellaan, jotta tuntisivat sen asukkaat ja talonomistajat hyvin. Muuttoliike aiheuttikin aikamoista päänvaivaa, sillä vanhimpien joukkoa piti täydentää miltei jokaisessa kirkonkokouksessa. Erityistä hallinnollista raskautta lisäsi se, että kirkkoneuvosto vasta esitti uusia jäseniä kirkonkokoukselle, joka teki lopullisen päätöksen.²²¹

²¹⁸ KRP 14.2.1907, JFA.

²¹⁹ KSP 10.2.1908, JFA.

²²⁰ Liite 2. Naiset saivat oikeuden asettua ehdolle kirkkoneuvostoihin vasta 1925, Antikainen 2006a, 145.

²²¹ KSP valinnasta 10.2.1908, vaihtuvuus 1908–1918, JFA.

Ammateiltaan vanhimmat olivat alueen muuta väestöä korkea-arvoisempia, vaikka kuuluivatkin työväenluokkaan. Suurin osa vanhimmista oli käsityöläisiä ja työnjohtajia, joilla oli tunnustettu asema omassa työssään esimerkiksi mestareina. Kahdeksan vanhinta käytti titteliä talonomistaja²²², yksi naisista oli talonomistajan vaimo. Vain neljä vanhimmista oli työmiehiä tai tehdastyöläisiä. Koulutettuja oli kahden papin lisäksi apteekkari, tekniikko, urkuri, arkkitehti, terveystarkastaja ja tohtori. Lisäksi mukana oli yksi opiskelija ja kaksi johtajatarta. Vahtimestareita oli neljä, kauppiaita kaksi, löytyipä joukosta yksi kalastajakin. Vaikka muuttoliike oli suurta ja vanhinten kokoonpano vaihtui alinomaa, pysyi 32 heistä luottamustoimessaan koko tutkitun ajanjakson.²²³

3.2.2. Vanhinten toiminta

Ruotsalaiselta seurakunnalta ei ole säästynyt vanhinten omia pöytäkirjoja, joten ei ole selvää, ovatko he kokoontuneet itsenäisesti ja kuinka usein. He pitivät kuitenkin kirkkoneuvoston kanssa yhteisiä tapaamisia, joista kuudesta on säilynyt kirkkoherran laatima pöytäkirja.²²⁴ Lisäksi vanhinten julkaisemasta lentolehtisestä *Till Sörnäs svenska församlings samtliga medlemmar* on olemassa painettu fragmentti.²²⁵ Kirkkoherra Roos määritteli toisessa yhteistapaamisessa vanhinten tehtäväksi erityisesti sielun- ja siveysasioiden hoidon, raittiustyön ja lastensuojelun. Keskusteltiin myös lastentarhojen perustamisesta, sillä niin moni lapsi kasvoi käytännössä kadulla ilman aikuisten kasvatusta ja suojaa. Samassa kokouksessa luettiin myös suomalaisen seurakunnan *Waara uhkaa!* -julkaisua ja todettiin, että julkaisu halutaan kääntää ja painaa myös omalle seurakunnalle.²²⁶

Myös ruotsalaisen seurakunnan vanhimmat keskustelivat yhteistapaamisissa laajasti seurakuntaelämästä ja sielunhoidollisista kysymyksistä. Tapaamisissa käsiteltiin myös arkisempia aiheita, kuten seurakunnan palkkauksia ja kauppojen sunnuntaiaukioloa.²²⁷ Kirkkoneuvoston ja vanhinten läheistä yhteistyötä kuvaa myös, että moni vanhimpana

²²² Gårdsegare tai willaegare.

²²³ Liite 2.

²²⁴ KRP 20.1.1908, 4.4.1908, 26.3.1909, 6.2.1910, 18.3.1910, 27.1.1912, JFA.

²²⁵ Heikinheimo-Lindholm 1992, 17.

²²⁶ KRP 4.4.1908, JFA.

²²⁷ KRP 26.3.1909, 18.3.1910, JFA.

toiminut nousi myöhemmin kirkkoneuvostoon, kun sitä täydennettiin. Vanhinten näkyvin työ oli kuitenkin oman lentolehtisen saaminen ulos keväällä 1910. Se käsitteli hyvin samoja aiheita kuin suomalaisenkin seurakunnan vastaavat, eli korkean moraalin vaalimista ja kristillisen uskon tärkeyttä elämän kantavana voimana. Se myös perusteli yhteistä siveystyötä Paavalin vertauksella, jossa seurakunta on kuin elävä ruumis, jonka kaikkien jäsenten täytyy toimia yhteen, jotta se olisi toimiva kokonaisuus.²²⁸

Raittiustyötä vanhimmat pääsivät tekemään keväällä 1910, kun kaupungin anniskeluosakeyhtiö suunnitteli kahden kapakan avaamista Pitkäsillan pohjoispuolelle.²²⁹ Myös ruotsalainen seurakunta lähetti raittiusyhdistysten ja suomalaisen seurakunnan tapaan anniskeluyhtiön hallitukselle pitkän kirjelmän ehdotuksen turmiollisuudesta alueelle. Kirjelmässä vedottiin alueen rauhoittuneen kapakoiden sieltä poistuttua ja ihmeteltiin, miten tällaista murhetta halutaan ehdoin tahdoin tuoda takaisin Sörnäisiin. Vanhinten ja neuvoston suhtautumisesta työläisiin kertoo erityisesti kirjeen kohta:

”Och å andra sidan måste man ihågkomma att här bor hufvudsakligast en arbetarebefolkning, hvilken icke äger den moraliska kraft, att den kunde emotstå den frestelse, hvilken ställs i dess väg, och att följderna i många fall skall blifva den, att då icke fått det quantum öl, hvilket serveras åt dem i ofta nämnda utskänkningsställen, de skola söka sig till de privata krogarna i stadens centralare delar.”

Lisäksi päätöstä perusteltiin työläisperheiden hädällä, sillä kapakan ollessa lähellä tuhlausivat miehet palkkansa niihin, jolloin heidän perheensä joutuisivat näkemään nälkää.²³⁰

²²⁸ Till Sörnäs svenska församlings samtliga medlemmar 1910.

²²⁹ KRP 6.2.1910.

²³⁰ KRP Till direktionen för Helsingfors Utskänkningsaktiebolag 4.2.1910, JFA.

3.2.3. Papit ja kirkkoneuvosto siveyden vartijoina

Lähetettyjen kirjeiden diaarin mukaan seurakunnan papit kävivät keskusteluja, nuhtelivat ja varoittivat aviopareja heidän eripuraisista liitoistaan yhteensä 11 kertaa vuosina 1906–1911.²³¹ Kirjediaari päättyy syksyyn 1911, joten myöhemmistä toimenpiteistä ei ole tietoa. Suoraan asianosaisille on lähetetty puolet diarisoiduista kirjeistä, joissa heitä on pyydetty saapumaan pastorinkansliaan keskustelemaan perhesuhteistaan.²³² Kuudessa tapauksessa on taas diarisoitu poliisin siveydsosastolle lähtenyt ilmoitus, että kyseiset henkilöt on kutsuttu puhutteluun.²³³ Puhuttelukutsut noudattavat aina samaa kaavaa, mutta huomionarvoista on, että vain neljässä tapauksista aviopuolisot ovat nuhdeltavina yhdessä.²³⁴

Kirkkoneuvoston edessä kävi vuosina 1907–1917 kuultavana kaksi paria, toinen kahteen kertaan.²³⁵ Kaikilla kolmella kerralla pariskunnille annettiin kirkkolain 101 §:n mukainen julkinen varoitus. Erityisen kinkkinen näytti olleen työmies, vahtimestari Gustaf Adolf Johanssonin ja hänen vaimonsa Amandan tapaus, sillä kirkkoherra oli varoittanut heitä jo syksyllä 1906, mutta he päätyivät kirkkoneuvoston eteen sen jälkeen vielä keväällä 1907 ja 1912.²³⁶ Jo vuonna 1907 poliisikamarille lähetetystä kirjeestä selviää, että aviopuolisot asuivat eri puolilla kaupunkia, mies Kalliossa ja vaimo Kaivopuistossa.²³⁷

Lisäksi kirkkoneuvosto käsitteli muun muassa kysymystä sunnuntaikaupasta, jota alueella asuvat tataarit harjoittivat. Asiasta päätettiin kirjelmöidä poliisille pyhärauhan rikkomisena. Keväällä lähetettyyn kirjeeseen lisättiin myös muistutus alueen kallioille ja ulkoilmaan kesäisin syntyvistä salakapakoista ja uhkapeliringeistä ja toivottiin poliisia hävittämään

²³¹ BKB 7.2.1907, 2.3.1907, 5.7.1907, 8.8.1907, 18.1.1908, 30.6.1908, 12.2.1909, 21.8.1909, 6.12.1909, 9.8.1911, JFA.

²³² ”Waktmästaren Karl Sjöman: Härmen uppmanar jag Eder att infinna Eder å pastorskansliet i morgon lördag kl. 10 fm, för att jag kunde tala med Eder om Edert äktenskapliga lif.” BKB 5.7.1907, JFA.

²³³ ”Till Poliskammarens i Helsingfors Sedlighetsafdelining: För att blifva satt i tillfälle att varna Stenarbetaren August Blomberg och dennes hustru Elevia Gustava f. Sundholm för oenighet i äktenskap, har jag äran anhålla att hustru Blomberg blifve kallad till Sörnäs svenska församlings pastorkansli tisdagen den 24. Augusti kl. 10 f.m.” BKB 21.8.1908, JFA.

²³⁴ BKB 7.2.1907, 2.3.1907, 5.7.1907, 8.8.1907, 18.1.1908, 30.6.1908, 12.2.1909, 21.8.1909, 6.12.1909, 9.8.1911, JFA.

²³⁵ KRP 14.2.1907, 27.1.1912, 1.12.1917, JFA.

²³⁶ KRP 14.2.1907, 27.1.1912, JFA.

²³⁷ BKB 7.2.1907, JFA.

nämä.²³⁸ Kirkkoneuvosto ja papit olivat huolissaan myös seurakunnan jäsenten hyvinvoinnista. Kirkkoherra esitteli kokouksessa 1.3.1909 ajatusta diakoniarahaston perustamisesta, millä autettaisiin köyhiä ja sairaita. Keskustelusta käy ilmi, että neuvostolla ei ollut tarkkaa käsitystä diakoniatyön sisällöstä ja he halusivatkin kysyä lisätietoja Kaupunkilähetykseltä, joka tätä työtä alueella teki. Lisäksi nostettiin esiin se, ettei seurakunnalla nykyisellään ollut mahdollisuutta aloittaa diakoniatyötä ilman uusia työntekijöitä.²³⁹ Ajatus hautautuikin pitkäksi aikaa, sillä seurakunta sai ensimmäisen diakonissansa vasta 1920-luvulla.²⁴⁰

Lähdemateriaalin vähyydestä voi päätellä, että Sörnäisten ruotsalainen seurakunta ei ollut siveystyössään niin aktiivinen kuin suomalainen vastineensa. Tälle voi löytää useita syitä: ruotsalaisen seurakunnan resurssit olivat suomalaista pienemmät, eikä papeilla riittänyt aikaa toiminnan kunnolliseen organisointiin. Tähän viittaa muun muassa kirkkoneuvostossa 1.3.1909 käyty keskustelu, jossa neuvoston jäsen apteekkari Ekroos toivoi, että neuvosto ja vanhimmat voisivat pitää yhteistapaamisiaan useammin. Kirkkoherra pahoitteli, ettei ollut pystynyt kutsumaan kokoon tapaamisia alun perin sovitun mukaisesti kerran kuussa, mutta lupasi järjestää seuraavan ensi tilassa.²⁴¹ Tapaamisten määrä kuitenkin harveni entisestään, eikä niitä järjestetty enää vuoden 1912 jälkeen.²⁴² Toinen syy voi olla myös ilmapiirin liberalisoituminen: aika ajoi vanhinten tiukan siveyskontrollon ohi. Eteläisen suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvosto päätti jo vuonna 1908 keskittyä enemminkin seurakuntatietoisuuden herättämiseen ja päätti luopua vanhinten toiminnasta.²⁴³ On myös mahdollista, että dokumentit vanhinten toiminnasta ja seurakunnan siveystyöstä ovat vuosien varrella tuhoutuneet, jolloin ei voida muodostaa riittävän tarkkaa kokonaiskuvaa heidän työstään.

²³⁸ KRP 13.4.1907, JFA.

²³⁹ KRP 1.3.1909, JFA.

²⁴⁰ Larkio 1980, 153.

²⁴¹ KRP 1.3.1909, JFA.

²⁴² KRP 1907–1918, JFA.

²⁴³ Antikainen 2006a, 99–100.

3.3. Ryhtiliike saa ristiriitaisen vastaanoton

Oli selvää, ettei seurakuntien kovasanainen toiminta jäänyt työläislehdistöltä huomaamatta. *Työmies* kertoi *Waara uhkaa!* -lehtisen olevan ”puoluetarkoituksissa tehtyä silmitöntä ja mustinta työväestön parjaamista” ja käänsi siveyskritiikin kirkkoa ja kapitalismia vastaan. Siveettömyyden syyt olivat ”herranuorisossa” ja ”kermajoukoissa” ja raittiutta esti nimenomaan valtio, joka ylläpiti sekä kirkkoa että kapakoita. Näin ollen kirkkokin oli osaltaan syypää juoppouteen.²⁴⁴

Seuraavana vuonna, kun suomalaisen seurakunnan uusi painotuote, *Sörnäisten suomalaiseen seurakuntaan kuuluville talonmistajille ja isännöitsijöille*, ilmestyi oli *Työmies* heti valmiina. Jo jutun otsikointi paljastaa kirjoittajan suhtautumisen: *Talonmistajat poliiseiksi: Sörnäisten seurakunnan vanhimmat maailmanparantajina*. Vaikka kirjoitus myöntääkin laitakaupungin sosiaalisen kurjuuden, juoppouden ja asuntopulan, toteaa se myös, ettei sitä voinut ”Jumalansanalla, siveellisyytpoliiseilla vankiloilla tai millä hyvänsä” poistaa. Kirjoittaja arveli, että vanhimmat eivät olisi uskaltaneet hyökätä samalla tavalla kuin ainoastaan työläisten kimppuun ja piti koko julkaisua osoituksena kirkon ahneudesta, sillä papit saivat kirkollisista toimituksista erillistä korvausta.²⁴⁵

Seuraavaksi aihetta puitiin *Työmieheissä* vuodenvaihteessa 1911–1912, kun *Sörnäisten suomalaiseen seurakuntaan kuuluville talonmistajille ja isännöitsijöille* ilmestyi uusintapainoksena. Nimimerkki ”Terä” syyttää kirjoituksessaan pappeja jälleen ahneudesta, erityisesti kun eduskunta oli juuri säätänyt siviiliavioliiton mahdollistavan lain. ”Terä” myös riekkuu vanhimille siitä, etteivät aikaisemmat kampanjat olleet tainneet tuottaa tulosta, kun näin monta lentolehtistä täytyy painattaa lyhyen ajan sisällä.²⁴⁶

Vaikka *Työmiehen* kirjoitukset kritisoivat ankarasti seurakunnan toimintaa ja sen julkaisuja, julkaisi se silti jatkuvasti seurakunnan maksettuja mainoksia, jotka olivat käytännössä

²⁴⁴ *Työmies* 54/5.3.1908.

²⁴⁵ *Työmies* 273/25.11.1909.

²⁴⁶ *Työmies* 19/24.1.1912. Siviiliavioliittolaki vahvistettiin vasta 1917.

samansisältöisiä lentolehtisten kanssa. Esimerkiksi vuonna 1912 julkaistiin joka lauantai lehdessä seurakunnan ilmoitus ”*Kehotus siveellisyyden valvontaan*”, jossa talonmistajia pyydettiin ”*tarkasti valvomaan, ettei heidän taloissaan asu vihkimättömiä pariskuntia ja muita epäsiiveellisiä henkilöitä, joista pastorinkansliasta tarvittaessa annetaan tietoja*”. Ilmoitus julkaistiin myös vain muutama päivä ”Terän” kritiikin jälkeen.²⁴⁷ Ilmeisesti myöskään *Työmies* ei pystynyt täysin vastustamaan rahan valtaa ja sen kiusauksia.

3.4. Kristilliset järjestöt hyväntekijöinä

Vaikka kristillisille järjestöille oli ominaista osallistua nimenomaan arkipäiväisiin asioihin, tarjota ruokaa ja työtä, eivät ne kuitenkaan olleet kovinkaan hanakoita tarttumaan seurakuntalaisten kontrollointiin. Kristillisten järjestöjen tehtävä oli selkeästi filantrooppinen ja se muistutti huomattavasti nykyistä seurakuntien diakoniatyötä avustuksineen ja työkeskuksineen.

Helsingin Kaupunkilähetys teki kyllä vuosittain tuhatkunta kotikäyntiä ja otti vastaan avuntarvitsijoita.²⁴⁸ Myös sosiaalisiin oloihin kiinnitettiin huomioita, kuten yhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1906 toteaa:

*”Yksityistä sielun- ja köyhäinhoitoa on Kaupunkilähetys harjoittanut palveluksessaan olevien pappein, diakoonein ja diakonissain kautta. Nämä työntekijät ovat käyneet köyhien ja sairaiden kodeissa sekä sairashuoneissa ja ovat myöskin kodeissaan ottaneet vastaan avunetsijöitä. Suuri on monissa kodeissa ollut sekä hengellinen että ruumiillinen hätä. Ja useimmissa tapauksissa on kapakka näyttäytynyt kurjuuden pahimmaksi lähteeksi.”*²⁴⁹

Yksityishenkilöiden toimintaan ei kuitenkaan kiinnitetty huomiota, vaan tärkeämmäksi koettiin avustustyö ja kristillisen sanoman vieminen. Siveyskysymyksiä käsiteltiin

²⁴⁷ *Työmies* 22/27.1.1912.

²⁴⁸ KLTK 1906–1917, KLA.

²⁴⁹ KLTK 1906, 7, KLA.

johtokunnan kokouksessa vain kerran, mutta silloinkin todettiin, ettei se kuulu heidän toimenkuvaansa, ”varsinkin kun Valkonauha yhdistys on ottanut siveysasian ajaakseen.”²⁵⁰ Ainoastaan Ryttylän lähinnä alkoholistimiehille tarkoitettuna työsiirtolan toiminnassa mainitaan siveys- ja sivistyskysymyksiä käsitellyn ”hoidokkien siveellisen tason korottamiseksi”.²⁵¹

Luterilainen evankeliumiyhdistys kyllä saarnasi siveellisyyssivistä, mutta varsinaiseen kontrollointiin sillä ei ollut resursseja. Yhdistys oli päättänyt jättää diakoniatyön muille järjestöille, joten myöskään yksityiselämän kontrollointi ei sopinut sen työnkuvaan.²⁵²

NNKY keskittyi ennaltaehkäisevään siveystyöhön, joskin se suhtautui ”langenneisiin sisariin” hyvin ymmärtäväisesti. Naisten ajateltiin langenneen heitä vietelleiden katalien miesten vuoksi, ei heidän omaa moraalista köyhyyttään. Heitä auttaakseen NNKY muun muassa etsi työpaikkoja, hankki vaatteita ja perusti turvakoteja.²⁵³ Samoin myös NMKY keskittyi suojaavaan työhön, jolla nuorukaisia koulutettiin välttämään siveettömyyden vaaroja. NMKY uskoi erityisesti siveysopetuksen ja -kirjallisuuden voimaan.²⁵⁴ Diakonissalaitoksen työ oli nimenomaan näiden hädänalaisten ihmisten auttamistyötä, eikä kontrollointia tai valvontatyötä mainita kuin heidän työssään Helsingin kaupungin köyhäinhoitohallitukselle. Laitoksen 100-vuotishistoriassa mainitaankin, että sisaret pyrkivät johdonmukaisesti pidättäytymään poliittisista kannanotoista ja keskittymään ainoastaan avustus- ja palvelutyöhön. Julkisesti kirkkovastainen työväenliike vaikenikin diakonissojen työstä, mitä voidaan pitää arvostuksenosoituksena näiden tekemälle työlle.²⁵⁵

Ainoastaan Pelastusarmeijan vuonna 1913 alkaneessa yölähetyksessä voidaan nähdä jonkinlaista kontrollipolitiikkaa, vaikkakin se lähtökohtaisesti olikin filantrooppista toimintaa. Yölähetyksessä Pelastusarmeijan naisupseerit kiersivät öisin kaupungin kaduilla

²⁵⁰ JKPTK 9.3.1908, KLA.

²⁵¹ KLTk 1915, 7, KLA.

²⁵² Koskenniemi 1984, 255.

²⁵³ Antikainen 2006b, 18.

²⁵⁴ HNMKY 1907, 9; HNMKY 1908, 7; HNMKY 1912, 10; 1915, HNMKY 6–7, NMKYA.

²⁵⁵ Kansanaho 1967, 154.

”pelastaen” prostituoituja Pursimiehenkadulla sijainneeseen vastaanottokotiinsa antaen näille yösijan, ruokaa ja hoivaa. Sieltä heidät lähetettiin parin päivän jälkeen joko sairaalaan, Pelastusarmeijan turvakotiin tai omaistensa luo. Armeija koki, että työ kantoi hedelmää, mutta se piti lopettaa varojen puutteessa pian maailmansodan alkamisen jälkeen.²⁵⁶

4. Myös kaupunki kontrolloi työläisiä

4.1. Helsingin poliisilaitoksen siveysosasto

Helsingin poliisilaitoksen siveysosasto sai alkunsa 1898, jolloin Helsingin poliisilaitos jaettiin erillisiin osastoihin.²⁵⁷ Tosin siveyspoliiseja oli toiminut Helsingissä jo vuodesta 1891.²⁵⁸ Siveysosaston toimenkuvaan kuului irtolaisten valvonta ja siveysrikosten ehkäisy, lisäksi osaston tuli ”*Ryhtyä sopiviin toimenpiteihin kuppatautien levenemisen ehkäisemiseksi*”.²⁵⁹ Iso osa poliisien toimintaa oli yleinen valvonta kaupungilla, mutta sen lisäksi poliisit kävivät myös väenkokouksissa ja ”*tilaisuuksissa, joissa epäiltiin siveettömyyttä esiintyvän*”. Siveyspoliisit olivat paljolti tekemisissä myös perheiden arjen kanssa: he suorittivat lastensuojelutehtäviä, kävivät köyhäintaloissa, kuulustelivat perheensä elatuksen laiminlyöneitä miehiä, toimittavat sairaita hoitoon ja valvoivat prostituutiota kaupungissa. Vuonna 1910 siveyspoliisissa oli töissä 22 henkeä, mikä oli koko poliisilaitoksen sen aikaisesta vahvuudesta ainoastaan vajaa 4 prosenttia.²⁶⁰

Siveysosasto sijaitsi Helsingin IV:n poliisipiirin yhteydessä Kallion poliisitalolla Pengerkadulla²⁶¹ ja vuosina 1908–1917 siveyspoliisi kuulusteli asemallaan noin 16 000 henkilöä, joista ylivoimainen enemmistö otettiin kiinni irtolaisina. Seuraavaksi yleisimmät

²⁵⁶ Könönen 1964, 242; Nieminen 1989, 113.

²⁵⁷ Keskinen & Silvennoinen 2004, 62.

²⁵⁸ Häkkinen 1995, 172.

²⁵⁹ Keskinen & Silvennoinen 2004, 66.

²⁶⁰ Häkkinen 1995, 174–175.

²⁶¹ Da 14, No. 339, KA; Keskinen & Silvennoinen 2004, 86.

syyt olivat varattomuus ja tylsämielisyys: sairaankuljetus ja köyhien lähettäminen joko vaivaishuollon piiriin tai takaisin kotipaikkakunnilleen olikin poliisien työn arkea.²⁶² Siveyspoliisin tehtävänä oli myös tarkastaa kaupungin prostituoitujen tarkastuskirjat ja ohjata heidät lääkärille, jos tarkastukset olivat jääneet välistä.²⁶³ Prostituoituja ei varsinaisesti mainita poliisin ilmoituspäiväkirjassa erikseen, mutta joka vuosi ilmoituskirjassa on muutamasta yli sataan tapausta, joiden ilmoitetaan tulevan Kumpulasta.²⁶⁴ Tällä viitataan Diakonissalaitoksen veneeristen tautien klinikkaan Kumpulan kartanossa, jossa hoidettiin lähinnä prostituoituja.²⁶⁵ Kumpulan tapausten määrä kasvoi selvästi maailmansodan puhjettua 1914, jolloin myös salakapakoinnista tuli poliisin suuri päänvaiva.²⁶⁶

Lasten hylkäystapaukset ja huostaanotot kulkivat siveyspoliisin kautta. Poliisi kuulusteli asemalla säännöllisesti vanhempia, jotka olivat joko jättäneet lapsensa heitteille²⁶⁷ tai jotka hakeutuivat itse poliisin luokse, kun eivät pystyneet elättämään lapsiaan.²⁶⁸ Poliisi hoiti myös lasten toimittamisen köyhäintaloon tai sairaalaan ja ilmoitti asiasta kaupungin vaivaishuoltohallitukselle.²⁶⁹ Välillä köyhäintaloon piti toimittaa kerralla koko perhe, kuten 14.2.1907, jolloin naimaton ompelija Hilda Vilhelmiina Hjerpe vietiin asemalta köyhäintaloon muutaman viikon ikäisten kaksostensa kanssa, koska äiti oli varaton, eikä voinut edes imettää lapsiaan.²⁷⁰ Myös sukulaiset toivat lapsia asemalle: 11.2.1907 timpuri Johannes Jusslen toi poliisin huostaan kuolleen sisarensa kolmivuotiaat kaksoset ja pariviikkoisen vauvan, koskei pystynyt huolehtimaan heistä. Äiti oli kuollut nuorimmaisen synnytykseen ja isästä ei ollut tietoa, joten poliisi toimitti lapset köyhäintaloon.²⁷¹ Välillä myös ohikulkijat joutuivat toimittamaan kaupungilta löytyneitä hylättyjä lapsia poliisin

²⁶² Aa1–3, KA.

²⁶³ Häkkinen 1995, kuvaliite.

²⁶⁴ 1913 kolme tapausta, 1916 112 tapausta, Aa1–3 KA.

²⁶⁵ Häkkinen 1995, 178–180.

²⁶⁶ Aa1–3, KA.

²⁶⁷ Esim. ”18.2.1908: Täppinen Alma Agatha, lämnad sitt barn utan underhåll, Varnad af fattigvård och till Fattiggård”, Aa1, nro 139/1908, KA.

²⁶⁸ Esim. ”27.3.1909: Saarni Alma Augusta jämte 2 veckor gamla barnet Tyyne, intogs jämte barnet i F.v.barnhem i Äggelby”, Aa2, nro 350/1909, KA.

²⁶⁹ Katso mm. nrot 7, 15, 35, 40, 44, 50, 114, 117, 126, 127, 175, 195, 202, 218, 220, 221, 226/1907, Da 8–18, KA.

²⁷⁰ Nro 59/1907, Da 8, KA.

²⁷¹ Nro 50/1907, Da 8, KA.

suojiin.²⁷² Samoin poliisi myös muistutti vanhempia toisella paikkakunnalla asuvien lastensa hoidosta.²⁷³

Poliisin kirjeenvaihto tuo esiin poliisin virastollisen puolen: se etsi irtolaisia ja elatusvelvollisuutensa laiminlyöneitä henkilöitä toisten kaupunkien viranomaisille.²⁷⁴ Siveyososasto kävi kirjeenvaihtoa kadonneita omaisiaan etsivien yksityishenkilöiden kanssa, vaikkakin tätä varten perustettu poliisin osoitetoimisto aloitti toimintansa jo vuonna 1907.²⁷⁵ Siveyososasto teki myös selvityksiä ja kuulusteli kaupunkilaisia muita poliisin osastoja varten. Siveyososastolla oli kuitenkin tässä työssä oma roolinsa: se keskittyi perhe- ja rauhanhäirintätapauksiin. Tästä hyvänä esimerkkinä on seikkaperäinen kuulustelupöytäkirja vaimo Wasiljeffin tapauksesta, jossa useat naapurit todistavat tämän pitävän luonaan ilotaloa ja salakapakkaa ja häiritsevän öisellä meluamisellaan koko naapurustoa. Lisäksi asukkaat ovat joutuneet Wasiljeffin hyökkäysten kohteeksi omalla pihallaan. Kuulustelupöytäkirja on kuitenkin osoitettu lisäselvitykseksi tutkivalle osastolle, joten on luultavaa, että Wasiljeffin teot eivät rajautuneet vain siveyspoliisin tutkimusten piiriin.²⁷⁶

Ilmoituspäiväkirjan perusteella siveyososasto ei ollut vakavien rikosten paikka: suurin osa kuulusteltavista vietti asemalla muutaman päivän odottaen kuulusteluja, jonka jälkeen he pääsivät vapaaksi varoitusten jälkeen.²⁷⁷ Vakavammat rikokset, kuten paritus, vietiin eteenpäin tutkivalle osastolle.²⁷⁸ Suurimman osan varoituksista antoi itse konstaapeli, mutta erityisesti lasten heitteillejättötapauksissa varoituksen saattoi antaa myös vaivashoitohallitus. Ilmoituspäiväkirjaan on kuitenkin kirjattu kolme tapausta, joissa varoituksen antoi kirkkoherra.²⁷⁹ Ensimmäisessä tapauksessa vuokrakuski Anders Gustaf Lökman Kaivopuistosta oli humalassa pahoinpidellyt vaimoaan. Lisäksi mainitaan, että hän

²⁷² Mm. nro 40/1907, Da8, KA

²⁷³ Esim. ”*Den 13/IV 1907: Että palvelijatar Ida Wilhelmina Nokka, joka palvelee Hotel Kämpissä tänään on ollut Siveellisyydosastolla ja on häntä kehotettu pitämään huolta Porin vaivashoitohallituksen hoidossa olevan alaikäisen tyttärensä hoidosta.*” Nro 161/1907, Da 8, KA.

²⁷⁴ Mm. Nrot 94, 270 ja 386/1911; 4/1912; Da12, KA.

²⁷⁵ Keskinen & Silvennoinen 2004, 89–93; tapauksista katso mm. nro 94/1914, Da 15, KA.

²⁷⁶ No 84/1915, Da 16, KA.

²⁷⁷ Aa1–3, KA.

²⁷⁸ Mm. nrot 1148, 1152–55/1909; 164 ja 255/1916, Aa1–3, KA.

²⁷⁹ Nrot 291 ja 1344/1907, 548/1916, Aa1–3, KA.

on jo pitkään ollut työtön ja juopotellut, eikä ole sen tähden voinut elättää vaimoan ja kolmea pientä lastaan. Eteläisen ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra Ludvig Wennerström oli käynyt varoittamassa häntä poliisiasemalla.²⁸⁰

Toisessa tapauksessa viilaaja Johannes Palmu Laivurinkadulta oli heittänyt kodista ulos vaimonsa ja heidän kaksi lastaan, joista toinen oli vasta muutaman kuukauden ikäinen. Hän ei myöskään ollut huolehtinut perheensä elannosta kahteen vuoteen. Kuulusteluissa Palmu kertoi motiiviksi vaimon mustasukkaisuuden. Palmua olivat ilmoituspäiväkirjan mukaan varoittaneet sekä vaivaishuoltohallitus että kirkkoherra, mutta hänet päästettiin vapaaksi.²⁸¹ Kolmannesta tapauksesta ei ole säilynyt erillistä kuulustelupöytäkirjaa, mutta ilmoituspäiväkirja kertoo kirkkoherran varoittaneen salakapakoinnista kiinni otettua Karl August Henttusta 20.5.1916.²⁸² Kuulustelupöytäkirjojen satunnaisotanta antaa kuitenkin aihetta olettaa, että kirkollinen yhteistyö siveyskysymyksissä on ollut näitä yksittäistapauksia laajempaa. Tästä kertoo muun muassa Fanny Pauliina Hiekkasen kuulustelupöytäkirja 18.5.1916, jossa Hiekkasen on ensin kutsuttu asemalle selvittämään, miksi on jo 10 vuotta asunut yhdessä italialaisen positiivari Giovanni Belanskin kanssa ja synnyttänyt tälle viisi lasta menemättä silti naimisiin. Poliisikuulustelusta Hiekkasen lähetettiin vielä seurakunnan kansliaan keskustelemaan asiasta.²⁸³

Ottaen huomioon kuinka paljon tapauksia siveyspoliisilla tutkimusaikana oli, voidaan sen sanoa tehneen varsin vähän yhteistyötä kirkon ja kristillisten instituutioiden kanssa. Yleisimmin yhteydenpito liittyi väestökirjanpidon ylläpitoon, kuten niissä tapauksissa, joissa siveysosasto lähetti Helsingistä muualle muuttaneen henkilön henkikirjat uudelle kotipaikkakunnalle. Muutamissa tapauksissa myös kirkkoherranvirastot kyselivät kadonneiden seurakuntalaistensa perään. Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kanssa siveyspoliisi oli kirjediaarin mukaan yhteydessä kahdesti, ruotsalaisesta seurakunnasta ei löydy mainintoja.²⁸⁴ Ensimmäisessä tapauksessa poliisi selitti, ettei voinut toimittaa

²⁸⁰ Nro 36/5.4.1908, Ca 26, KA.

²⁸¹ No 77/30.11.1908, Ca 131; No 1344/1908, Aa1, KA.

²⁸² No 548/1916, Aa3, KA.

²⁸³ No 227/18.5.1916, Ca 57, KA.

²⁸⁴ No 260/1.6.1915 ja No 50/11.2.1916, Da 16–17, KA.

naimatonta paria kirkkoherran luokse varoitettavaksi paikkakunnalta muuton takia.²⁸⁵ Toisessa tapauksessa seurakunta oli ilmeisesti auttanut Porissa asuvaa vaimo Maria Tammista etsimään miestänsä Helsingistä, jonne tämä oli tullut töihin. Vaimo oli väittänyt miehensä pettävän häntä tämän vuokraemännän kanssa, mutta poliisi kertoi vuokraemännän kiistäneen tämän jyrkästi. Vaimo myös toivoi, että mies voitaisiin lähettää takaisin kotiin irtolaisena ja että hänet velvoitettaisiin elättämään perheensä. Poliisi totesi kirjelmässään, että työssäkävvyä miestä ei voida lähettää irtolaisena takaisin ja että heidän tietojensa mukaan mies oli elättänyt perheensä kuten kuuluukin.²⁸⁶

Siveyspoliisi oli kaupungin viranomaisten näkyvin sosiaalisen kontrollin harjoittaja. Se partioi kaduilla, kodeissa ja kokouksissa. Vaikkakin poliisin auktoriteetti lainvalvojana oli huomattavasti kirkollista valtaa yksiselitteisempi, kuului nimenomaan siveysoasastolle monta ”harmaan alueen” tehtävää, jotka eivät niinkään liittyneet lainvalvontaan. Siveellisyysoasasto antoi myös lausuntoja ja arvioita, joissa kaupunkilaisten kontrollointi korostuu selvästi, kuten seuraava kirje kasvatuslaitoksessa olevan pojan vanhemmista hyvin kuvaa:

”- - koska Tuomas Korhonen kerran itsekin on myöntänyt, ettei hän ole tilaisuudessa kunnolla kasvattamaan mainittua poikaansa, ja kun oheenliitetyistä kuulustelupöytäkirjan jäljennöksistä taasen käy selville, ettei aviopari Korhosten elämä sen jälkeen ole vähääkään parantunut, on heidät edelleenkin todettava sopimattomiksi lastenkasvatukseen.”²⁸⁷

4.2. Vaivaishoitohallitus

Vaivais- tai köyhäinhoito siirtyi vuoden 1875 alusta seurakunnilta kuntien tehtäväksi uuden kunnallisasetuksen seurauksena ja samalla vaivaishoitohallituksen jäsenten valinta

²⁸⁵ No 260/1.6.1915, Da 16, KA.

²⁸⁶ No 50/11.2.1916, Da 17, KA.

²⁸⁷ Nro 307, 28.5.1917, Da 18, KA.

kirjokokoukselta kaupunginvaltuuston tehtäväksi.²⁸⁸ Vaivaishoitohallituksen tehtävänä oli toimia varhaisena sosiaali- ja terveysviranomaisena eli huolehtia kaupungin köyhistä, mielenterveyspotilaista, vanhuksista ja lapsista. Köyhäintalo toimi ajoittain sekä sairaalana että vanhustentalona, suojakotina ja kasvatuslaitoksena.²⁸⁹ Vaivaishuolto jakoi suoria avustuksia sekä rahana että ruokana, teki huostaanottoja ja sijoitti lapsia kasvattiperheisiin, auttoi köyhiä asunnon etsinnässä ja huolehti pitkään kunnallisesta sairaanhoidosta. Kasvavassa pääkaupungissa köyhäinhoidon resurssit olivat jatkuvasti riittämättömät ja vaikka halua uudistuksiin oli, pystyttiin työssä etenemään vain pienin askelin. Vuosina 1906–1917 käsiteltävien asioiden lukumäärä nousi vaivaishoitohallituksen kanslioissa vajaasta 20 000 tapauksesta miltei 60 000 tapaukseen.²⁹⁰

Vaivaishoitohallitukseen kuului 1906 kymmenen kaupunginvaltuuston valitsemaa jäsentä ja kolme varajäsentä. Vaivaishoidon ohjesääntö antoi myös kirkkoherralle ja poliisimestarille oikeuden osallistua kokouksiin. Henkilökuntaan kuului toimitusjohtaja ja tämän sihteeri, neljä köyhientarkastajaa sekä vaivaistalon johtaja ja emäntä.²⁹¹ Kanslian työtaakka kävi kuitenkin nopeasti ylivoimaiseksi ja Sörnäisiin piti avata haarakanslia jo 1909 ”*Pitkäsillan pohjois- ja rautatielinjan itäpuolella asuvia köyhiä varten.*”²⁹² Samalla myös henkilökuntaa lisättiin tuntuvasti. Vaivaishoitohallituksella oli jo pitkään ollut käytössään hallituksen jäsenten kesken jaettu tarkastusaluejärjestelmä, jossa jokainen hallituksen jäsen vastasi omasta piiristään. Piirijakoa hyödynsivät työssään myös köyhäinhoidontarkastajat. Vaivaishoitohallitus kokeili vuodesta 1911 työssään vapaaehtoisia hyödyntävää Elberfeldin järjestelmää, jossa alueen asukkaat toimivat siellä vapaaehtoisina köyhäinkatsastajina. Heidän kanssaan pidettiin kuukausittain kokouksia, joissa neuvoteltiin vaivaishoidon elättien hoidosta ja valvonnasta. Alkuun Elberfeldin järjestelmä oli käytössä juuri Pitkäsillan pohjoispuolen tarkastusalueilla, mutta

²⁸⁸ Kuusanmäki & Piilonen 1987, 215.

²⁸⁹ ”*Vaivaistaloon on vuoden kuluessa otetut ovat olleet vanhoja, sairaalloisia, heikkoja tai mielisairaita henkilöitä, sekä turvattomia ja huonosti hoidettuja lapsia, joita joku aika on pidätetty laitoksessa ja jotka sitten hoitoonantojärjestelmää käyttäen on jätetty yksityisten, kunnollisten perheitten huostaan, osaksi kaupunkiin osaksi maalle, hoidettaviksi ja kasvatettaviksi. Laitokseen otettuja vaivaisia on kykynsä mukaan käytetty työhön. Laitoksen vaatuksesta, puunhakkaamisesta, huoneitten siivoamisesta, pesusta v.m. ovat vaivaiset osittain pitäneet huolta.*” HKKK 1906: III, 17.

²⁹⁰ Åström 1956, 245, 250; HKKK 1906–1917.

²⁹¹ HKKK1906, III: 1–2.

²⁹² HKKK 1909, 178–179.

myöhemmin sitä laajennettiin myös muihin kaupunginosiin.²⁹³ Tarkastusalueiden käyttöönotto ennakoi vuoden 1914 uudistusta, jossa koko vaivaishoitohallitus jaettiin keskushallitukseen ja osastoihin, jotka hoitivat päätöksentekoa itsenäisesti.

Vaivaishoitohallitus istui kokonaisena enää kerran vuodessa jakamaan tehtävät ja keskushallitus otti vallan operatiivisesta toiminnasta.²⁹⁴ Kasvusta kertoo hyvin se, että kansliahenkilökuntaa oli 1917 lopussa 15 henkeä, köyhäinkaitsijoita 11 ja muuta henkilökuntaa 11.²⁹⁵

Yksi merkittävimmistä ja onnistuneimmista uudistuksista köyhäinhuollossa oli diakonissojen palkkaaminen köyhäinhoidon palvelukseen vuonna 1913. Heidän osaamistaan köyhäinhuollossa oli tosin jo hyödynnetty 1880-luvulta asti, kun diakonissalaitoksen johtajatar Cecilia Blomqvist valittiin Suomen ensimmäisenä naisena vaivaishoitohallituksen jäseneksi.²⁹⁶ Diakonissat toimivat varhaisina sosiaalityöntekijöinä ja verrattain laajan koulutuksensa ansiosta he pystyivät vastaamaan hyvin köyhäinhoitotyön vaatimuksiin. Vuosikertomus ylistää heidän osaamistaan niin sairaanhuollon kuin lastenkasvatuksenkin osalta, ”köyhäin terveydenhoitotyöhön tuskin kukaan on niin hyvä kuin diakonissa”.²⁹⁷ Diakonissat olivat jo koulutuksessaan oppineet kohtaamaan hädänalaisia ihmisiä ja he pystyivät kotikäynneillään ohjaamaan myös tavallisissa askareissa, kuten muun muassa kodin puhtaanapidossa. Sitä paitsi diakonissoilla oli laajat verkostot, sillä heitä toimi kaupungin lisäksi myös seurakuntien ja kristillisten järjestöjen palveluksessa. Tämä auttoi erityisesti köyhäin etsinnässä, josta tuli diakonissojen myötä vaivaishuollon uusi toimintatapa, etsivän sosiaalityön edeltäjä. Kiistämättömän ammattitaitonsa lisäksi diakonissojen vankka kristillismoraalinen painotus sopi hyvin kaupungin vaivaishuollon maailmankuvaan. Seuraava lainaus kertoo osuvasti sekä kaupungin köyhäinhuollon tausta-ajatuksista että kaupungin ja kristillishenkisen avustustyön suhteesta:

²⁹³ HKKK 1911, 291–292.

²⁹⁴ Halila 1977, 46.

²⁹⁵ HKKK 1917 290–291.

²⁹⁶ Markkola 2002, 287.

²⁹⁷ HKKK 1913, 293–295.

”Toinen diakonissain työala köyhäinhoitajattarina on siveellisen villiytyksen vastustaminen. Vaikkakin vain harvoin onnistutaan kohottamaan siveellisesti langenneita, voi kuitenkin siveellisesti luja, samalla hyvänsuopa, tukeva käsi estää vajoamista henkiseen ja aineelliseen kurjuuteen mutta ennen kaikkea varjella kasvavaa polvea huonojen esimerkkien tuottamilta vaaroilta. Tämä toimiala on raja-alue kunnallisen köyhäinhoidon ja kaupunkilähetyksen välillä. Diakonissain välittämä yhteistyö tällä alalla voi ainoastaan edistää kunnan vaivahoitohallituksen ja vapaaehtoisten armeliaisuuspyrintöjen välistä suotavaa lähenemistä.”²⁹⁸

Kasvavassa kaupungissa tuli muutenkin yhä tärkeämmäksi määritellä, kuka avustustyötä hoiti ja miten. Hyväntekeväisyysjärjestöjen ja kaupungin työ oli laajentunut ja avuntarvitsijat saattoivat nauttia useiden tahojen päällekkäisiä avustuksia. Tehtyään mietinnön avustustyön paremmasta koordinoimisesta yhdistysten ja kaupungin kesken vaivahoitohallitus perusti 1913 rekisteritoimiston kansainvälisten esimerkkien mukaan. Rekisteritoimiston tehtävänä oli kirjata yksiin kansiin kaikki avustuksien saajat niin kaupungin kuin yhdistyksienkin osalta. Rekisteritoimiston tehtävänä oli välttää aukot ja päällekkäinen työ avustustoiminnassa.²⁹⁹ Heti ensimmäisenä kokonaisuena toimintavuonna mukana olivat muun muassa Kaupunkilähetys, Pelastusarmeija ja NMKY.³⁰⁰ Alkuperäinen mietintö painottaa rekisteritoimiston tärkeyttä siinä, että se ehkäisisi antamasta köyhäinapua kuin vain äärimmäisessä hädässä oleville. Liian löysän avustuspolitiikan pelättiin aiheuttavan laiskuutta ja välinpitämättömyyttä sekä ylläpitävän kerjuuta.³⁰¹

Vaivahoitohallitus oli kaupungin hermokeskus köyhien ja sairaiden hoidossa ja se teki runsaasti yhteistyötä niin avustusjärjestöjen kuin poliisin ja muiden lautakuntien kanssa. Vaivahoitohallituksen henkilökunta kävi sekä nuhtelemassa irtolaisia ja muita pienrikkureita poliisiasemalla että kutsutti asiakkaitaan käymään omassa kansliassaan poliisin avustuksella.³⁰² Kalliossa yhteistyö lienee ollut sujuvaa ja luontevaa myös siksi, että köyhäinhoidon kanslia sijaitsi poliisilaitoksen talossa Pengerkadulla. Sen sijaan lasten

²⁹⁸ HKKK 1913, 294.

²⁹⁹ HKKK 1912, 320.

³⁰⁰ HKKK 1913, 315.

³⁰¹ HKKK1912, 320.

³⁰² Katso esim. HKKK 1914, 267.

huostaanotot aiheuttivat jatkuvaa rajankäyntiä kasvatustalouden kanssa, sillä huostaan otetut lapset täyttivät käytännössä kaupungissa sijainneet lasten vastaanottokodit täysin, eivätkä kasvatustalouden holhokit mahtuneet niihin. Tämä aiheutti ilmeistä närkästystä ja käytännön vaikeuksia kasvatustalouden toiminnalle.³⁰³

Vaikka vaivaishuolto ei ollutkaan enää osa seurakunnallista toimintaa vuodesta 1875, oli Helsingin papeilla varsin suuri vaikutus sen toimintaan vielä 1900-luvun alussa. Ohjesäännön mukaan kaupungin vanhin kirkkoherra oli oikeutettu osallistumaan keskusteluun ja päätöksiin. Myös muut kirkkoherrat saivat osallistua omia seurakuntalaisiaan koskevien asioiden käsittelyyn.³⁰⁴ Vaivaishoitohallituksessa istui miltei koko tutkimusajan pappisjäsen, 1906–1912 kristillisen työväenliikkeen aktiivi ja lautakunta-aktiivi Emil Murén aina kuolemaansa asti ja 1913–1915 NMKY:n saarnaaja, pastori Arthur Malin. 1916 hallituksessa oli sekä kirkkoherra A. W. Kuusisto, joka oli jo aiemmin toiminut vapaaehtoisena köyhäintarkastajana Kalliossa sekä 1916–1917 pastori Sigurd Berglund. Lisäksi pastori J. A. Collan toimi köyhäinhoidon toimitusjohtajana vuosina 1909–1913.³⁰⁵

Vaivaishoitohallituksen toiminta kuvastaa klassista auktoriteettien harjoittamaa sosiaalista kontrollia vähempiosaisia kansalaisia kohtaan. Vaivaishoitohallituksen köyhäintarkkailijoiden toimenkuvana oli nimenomaan köyhien silmälläpito ja avustaminen *”tarkastettaessa niitten henkilöitten olosuhteita, jotka asumatta vaivaistalossa nauttivat vaivaishoitoa, sekä muuten hankkinut tietoja kunnassa olevista puutteenalaisista ja etenkin alaikäisistä, jotka eivät kodeissaan saa tarpeellista hoitoa.”*³⁰⁶ Myös diakonisojen yhteydessä korostettiin heidän siveellistä ylemmyyttään, jolla he voisivat ohjata myös köyhiä parempaan elämään. Heidänkin tehtävänä oli sairaan- ja köyhäinhoidon lisäksi köyhien silmälläpito.³⁰⁷ Lisäksi vaivaishoitohallituksen ylläpitämässä Oulunkylän lastenkodissa tilastoitiin lasten terveydentilan arvioinnin yhteydessä heidän vanhempansa kunnollisiin, siveettömiin, huolimattomiin, yhtä lailla kuin kuolleisiin ja sairaisiin.

³⁰³ Katso esim. HKKK 1917, 238.

³⁰⁴ Halila 1997, 46.

³⁰⁵ HKKK 1906–1917.

³⁰⁶ HKKK 1906, 4; HKKK 1908, 215.

³⁰⁷ HKKK 1913, 295.

Vuosittain raportoitiin myös, olivatko huostaan otetut lapset syntyneet avioliitossa vai sen ulkopuolella.³⁰⁸ Laura Pettersson toteaakin omassa tutkimuksessaan, että köyhiin kohdistuva kontrolli nähtiin viranomaisten näkökulmasta täysin oikeutettuna ja perusteltuna. Jos apua halusi, piti olla valmis nöyrytymään ja alistumaan miltei rajattoman tarkkailun alle. Perheen sisäiset asiat ja elintavat olivat avoimina viranomaisten arvioinnille, korjailulle ja arvostelulle. Köyhäinhoidolla oli siis vahvan moralistinen leima.³⁰⁹

4.3. Kasvatuslautakunta

Kasvatuslautakunta perustettiin yhä laajenevan kaupungin köyhäinhuollon osaksi 1899 ”sitä lapsijoukkoa varten, joka tässä kaupungissa ajelehtii sinne tänne ilman kiinteää tointa ja joka kiertolaiselämää viettäessään turmelee sekä itseänsä että ikätovereitansa”.³¹⁰ Lautakunta oli Suomessa ensimmäinen laatuaan, ja Helsinki oli jopa kansainvälisesti noteerattu edelläkävijä lastensuojelutyössä.³¹¹ Kasvatuslautakunnan päätehtävänä oli kurittomien lasten valvonta ja huostaanotto erillisiin kasvatuslaitoksiin maaseudulla. Kurinpidon ja valvonnan lisäksi lautakunnalla nähtiin myös laajempi lastensuojelullinen tehtävä kasvatustieteiden ja suojelukasvatuksen vaalijana. Lastenkasvatuksesta tuli lautakunnan myötä Helsingissä yhteiskunnallinen tehtävä, jota ei voitu enää jättää yksin vanhempien ja perheen varaan.³¹²

Alun perin lautakunnan vastuualueelle kuuluivat 7–15-vuotiaat lapset, tosin joissakin tapauksissa lautakunta koki ”jälkikasvatuksen” välttämättömäksi ja antoi nuorten työskennellä kasvatustieteiden laitoksissa jopa 18-vuotiaiksi.³¹³ Lautakunnan hoidettavina oli vuonna 1906 yhteensä 170 lasta ja vuoteen 1917 lopussa lapsia oli jo 351.³¹⁴ Kasvu oli vieläkin suurempi vuosisadan vaihteesta, jolloin lapsia oli hoidettavana ainoastaan

³⁰⁸ HKKK 1912, 334.

³⁰⁹ Pettersson 2001, 93–94.

³¹⁰ Halila 1977, 120.

³¹¹ Pulma 1987, 118.

³¹² Halila 1977, 120.

³¹³ Åström 1956, 264.

³¹⁴ HKKK 1907, 2; HKKK 1917, 45.

kuutisenkymmentä. Vuonna 1914 kasvatuslautakunnan vastuulle siirrettiin myös kaikki yli kolmevuotiaat lapset, mikä ei kuitenkaan olennaisesti vaikuttanut hoidokkien kokonaismäärään.³¹⁵ Lapsista noin kaksi kolmannesta oli poikia ja hienoinen enemmistö suomenkielisiä. Suurin osa heistä oli ammattitaidottomien työläisten tai pienkauppiaiden, vahtimestarien ja käsityöläisten lapsia. Huomattava osa lapsista oli syntynyt avioliiton ulkopuolella, mutta heidän määränsä ei kuitenkaan kunnalliskertomusten mukaan noussut tutkimusaikana yli puoleen.³¹⁶

Kasvatuslaitosten toimintaidea oli saada pahatapaisten lapset ja nuoret pois kaupungin houkutuksista. Suurin osa laitoksista oli oikeastaan erityiskouluja, joiden ympärille lapset sijoitettiin kasvattiperheisiin. Kuitenkin osa paikoista oli suljettuja sisäoppilaitoksia, kuten erityisen pahatapaisten poikien Bengtsår.³¹⁷ Kasvatuslaitoksia oli vuodesta riippuen kymmenkunta ja niistä kaikki sijaitsivat maalla.³¹⁸ Toiminta laajentui vuonna 1912 myös kaupungissa olleisiin vastaanottokoteihin, joissa lapsia voitiin valvoa kaupunkiolosuhteissa. Vastaanottokodeissa arvioitiin, pystyisikö lapsi jatkamaan normaalia koulunkäyntiä kotoa käsin vai olisiko hänet parempi siirtää kasvatuslaitokseen. Myös kasvatuslaitosten hyvätapaisten lapset voitiin lähettää ensin vastaanottokotiin tarkkailtavaksi, pärjäisivätkö he kaupunkiolosuhteissa ja vasta sitten tehtiin päätös heidän luovuttamisestaan takaisin kotiin. Poikien vastaanottokoti sijaitsi Perämiehenkadulla Kaupunkilähetyksen omistamassa Bethania-talossa, tyttöjen kotia ei perustettu ollenkaan itse, sillä Kaupunkilähetyksen lastenkoti hoiti sen jo valmiiksi.³¹⁹

Lasten huostaanotto ei ollut 1900-luvun alussa vielä vakiintunutta eikä siitä ole olemassa yhdenmukaista säännöstöä. Kasvatuslautakunnan materiaaleissa ei puhuta varsinaisesta huostaanotosta, vaan lasten ottamisesta laitoksiin. Lastensuojelun kenttä oli moninainen, sillä lapsia erotti vanhemmistaan sekä poliisi, köyhäinhoito, kansakoulutarkastajat,

³¹⁵ Åström 1956, 265.

³¹⁶ Mm. HKKK 1910, 277.

³¹⁷ HKKK 1908, 242–243.

³¹⁸ Muun muassa 1912 poikien laitoksia olivat Bromarvin Bengtsår, Sipoon Paippinen, Porvoon Lavers ja Vekkoski, Nummelan Tarvola, Vihdin Vanjoki ja tyttöjen laitoksia sijaitsi Lohjan Outamossa ja Finsbyn Aisbölessä. HKKK 1912, s. 358–359.

³¹⁹ HKKK 1912, 355.

kasvatustaloutakunta että hyväntekeväisyysyhdistyksetkin.³²⁰ Kasvatustaloutakunnan hoidokkien kohdalla kasvatustaloutukseen ottamisen syiksi mainitaan pääosin joko vanhempien juoppous, äärimmäinen köyhyys tai lasten erityisen häiritsevä käytös koulussa.³²¹ Useinkaan viranomaisten käsitys kotioloista ja lasten huostaanoton tarpeellisuudesta ei käynyt yksiin vanhempien näkemyksen kanssa. Kasvatustaloutakunta käsitteli jatkuvasti anomuksia lasten saamisesta takaisin kotiin kasvatettavaksi sekä kävi oikeutta vanhempien kanssa lasten huoltajuudesta. Kasvatustaloutakunnan vuosikertomus vuodelta 1909 toteaaakin turhautuneeseen sävyyn:

” - ylipäänsä käy sanominen, että suurimmat vaikeudet lautakunnan toimena olevassa kasvatustyössä eivät aiheudu kasvatettavista lapsista, vaan näiden vanhemmista ja omaisista. ”³²²

Lapsia päästettiin laitoksista omaistensa luokse loma-ajoksi³²³, mutta heidän kotiuttamisensa kokonaan takaisin vanhemmille vaati huomattavasti kovempaa työtä. Vanhempien anomuksia käytiin tarkasti läpi sekä kasvatustaloutoksessa että lautakunnassa. Sekä lasten että vanhempien käytöstä syynättiin tarkkaan: kielteisen päätöksen taustalla oli useimmiten pelko siitä, että lapsen siveellinen kehitys tai kuuliaisuus vaarantuisi kotioloissa. Toisaalta hylkääksiä perusteltiin myös lasten huonolla käytöksellä.³²⁴

Suurin osa lautakunnan työstä koostui laitokseen ottamisen tarpeellisuuden arvioimisesta. Suurimman osan suosituksista antoivat kaupungin kansakoulutarkastajat sekä köyhäinhuoltohallitus. Myös diakonissat, jotka työskentelivät sekä kaupungin että kristillisten yhdistysten parissa antoivat aiheesta suosituksia.³²⁵ Samoin kun lautakunta hylkäsi omaisten hakemuksia saada lapsensa takaisin kotiin, se hylkäsi myös virkaintoisten

³²⁰ Petterson 2001, 37–38.

³²¹ HKKK 1910, 277; HKKK 1911, 323.

³²² HKKK 1909, 208.

³²³ Esim. KLPTK 5.4.1911, Ca: 2, HKA.

³²⁴ Mm. KLPTK 7.2.1907, 4.5.1908, 14.5.1913, 3.7.1914, Ca: 2-6, HKA.

³²⁵ Esimerkiksi ”Beslöts att omhändertaga folkskoleven flickan Tallenius och hennes i skolåldern varande syskon, hvilkas hemförhållanden varo sådana, att barnens sedliga utveckling i hög grad ofventyrades.” KLPTK 6.2.1908, Ca:2, HKA.

viranomaisten suosituksia huostaanottaa lapsi.³²⁶ Sven-Erik Åström arvelikin jo 1950-luvulla, että huostaanottojen määrä ei kasvanut vain kaupungin huonontuneiden olosuhteiden vuoksi, vaan siksi että viranomaisten toimeliaisuus asiassa lisääntyi.³²⁷

Kasvatuslautakunta teki laajasti yhteistyötä sekä hyväntekeväisyysjärjestöjen että kaupungin muiden viranomaisten kanssa. Erityisen tiivistä yhteistyötä oli Valkonauhan, Lastenhuoltoyhdistyksen ja Kaupunkilähetyksen kanssa. Valkonauha ja Kaupunkilähetys pitivät omia lastenkotejaan, joten lautakunta antoi lapsia heidän laitoksiinsa kasvatettavaksi ja otti omiin laitoksiinsa lapsia, jotka olivat yhdistyksen holhouksessa.³²⁸ Lisäksi yhdistysten turvakodit nuorille naisille tarjosivat kasvatuslaitosten varttuneemmille asukkaille asuinsijan, kun he olivat liian vanhoja laitokseen, mutta eivät vielä selvinneet omillaan.³²⁹ Lautakunta organisoi myös muun muassa raittius- ja hyväntekeväisyysjärjestöjen yhteistyötapaamisen, jossa pohdittiin, mitä voitaisiin tehdä katulasten hyväksi.³³⁰

Lautakunta laati myös yhteisen vetoamuksen kaupungin kirkkoherrojen ja kansakoulunopettajien kanssa kaupunginvaltuustolle alle 13-vuotiaiden katukaupustelun kieltämisestä.³³¹ Vetoamuksessa allekirjoittajat vetoavat valtuutettuihin jälleen siveellisyyden ylläpitämiseksi seuraavasti:

”- - kadulla oleskelevat lapset painuvat nopeasti siveellisesti alhaiselle kannalle, siveellinen vastustuskyky heikkenee ja he joutuvat varsin usein tekemisiin järjestyksenvalvojen kanssa milloin lievemmistä, milloin törkeämmistä rikoksista.”

Papit osallistuivat myös henkilöinä vahvasti lautakunnan työhön: lautakunnassa istui kirkonmiehistä Pohjoisen suomalaisen seurakunnan kappalainen Emil Murén vuoden 1906, Sörnäisten rangaistusvankilan saarnaaja Emil Panelius 1906–1909 toimien viimeisen

³²⁶ Esim. KLPTK 13.3.1914, Ca: 5, HKA

³²⁷ Åström 1956, 265.

³²⁸ Esim. KLPTK 7.2.1907, 15.3.1907, 22.2.1911, 5.4.1911, 19.3.1913, Ca:1-4, HKA; Åström 1956, 265.

³²⁹ KLPTK 6.2.1908, Ca:2, HKA.

³³⁰ KLPTK 31.8.1909, Ca:2, HKA.

³³¹ Kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, No. 47, 1–24.

vuoden puheenjohtajana sekä Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kappalainen K. V. Hurmerinta 1912–1914.³³² Lisäksi lautakunnan pöytäkirjaan on yhdessä tapauksessa kirjattu kirkkoherran osallistuneen huostaanoton tarpeellisuuden selvittämiseen yhdessä lautakunnan kanssa.³³³

Kasvatuslautakunnan tehtäviä laajennettiin 1914 ja uusi johtosääntö heijasteli hyvin sosiaalisen kontrollin tärkeyttä lautakunnan työssä. Sen tuli pyrkiä ottamaan huostaan kaikki ”*ruumiillisesti ja siveellisesti laiminlyödyt lapset*” ja edistää yleisesti lasten ja nuorison huoltoa.³³⁴ Samalla lautakunta veloitettiin keräämään tietoja avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista ja avustamaan heitä.³³⁵ Vuonna 1917 lautakunta sai kaksi uutta virkaa, toinen oli avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten tarkastajan pesti ja toinen koulunkäyntinsä keskeyttäneiden lasten valvojan virka.³³⁶ Uudistukset heijastivat uuden johtosäännön ideaa lastensuojelun painopisteen siirtämisestä ennaltaehkäisevään työhön. Kasvatuslautakunta pitikin tärkeänä sitoa suojelukasvatus oppivelvollisuuteen ja koulunkäynti-ään pidentämiseen, joka samalla kitkemisi pahatapaisuutta.³³⁷

Työläisperheiden kasvatustaidot kyseenalaistettiin yleisemminkin sivistyneistön parissa: työläisvanhempien kykyä kasvattaa lapsistaan tottelevaisia kunnan kansalaisia epäiltiin. Muun muassa eduskunnan komiteamietinnössä lasten suojelukasvatuksen järjestämiseksi vuodelta 1906 listattiin lasten pahatapaisuuden syiden löytyvän ympäristöstä, kotioiloista ja koulun laiminlyömisestä. Esikaupungit ja kaupunkiolot ylipäänsä katsottiin lasten siveellisen kehityksen kannalta kaikista huonoimmiksi ympäristöiksi. Laiskat, kerjuuhaluiset tai epärehelliset vanhemmat katsottiin siveellisesti moitteellisiksi, samoin kuin epäsideellisissä sukupuolisuhteissa olevat. Erityisen arveluttavia olivat naimattomat äidit. Myös alivuokralaiset lapsen kodissa uhkasivat lasten siveellistä kehitystä.³³⁸ Ottaen huomioon, että Sucksdorffin vuoden 1900 selvityksessä työväestön asuinoloista selvisi, että

³³² HKKK 1906–1914.

³³³ KLPTK 23,1,1914, Ca:5, HKA.

³³⁴ Halila 1977, 121.

³³⁵ HKKK 1916, 123 ja 1917, 47.

³³⁶ Halila 1977, 122.

³³⁷ Pulma 1987, 119.

³³⁸ Petterson 2001, 32–34.

jopa 37 % yksiöistä pidettiin alivuokralaisia ja että 68 % työväenasunnoista oli yhden huoneen asuntoja, oli siveellisyys vakavasti uhattuna työläislasten arjessa.³³⁹

4.4. Työväenasiainlautakunta

Helsingin kaupungin työväenasiainlautakunta perustettiin 1899 ja sen tehtävänä oli ” *antaa Kaupunginvaltuustolle lausuntoja asioista, jotka koskettavat tässä kaupungissa olevia ruumiillisen työn tekijöitä; tehdä Kaupunginvaltuustolle ehdotuksia sellaisista asioista; panna täytäntöön toimenpiteitä, joita Kaupunginvaltuusto päättää kaupungin ruumiillisen työn tekijäin hyväksi; sekä pitää silmällä laitoksia, joita siinä tarkoituksessa on saatu aikaan.*”³⁴⁰ Lautakunnan perustamisen taustalla oli koko vuosikymmenen jatkunut keskustelu ryhtymisestä toimenpiteisiin alemman työväenluokan ja sen yhä kasvavan nuorison hyväksi. Työväenasiainlautakunta ehdotti heti ensimmäisenä toimivuotenaan kasvatustalokunnan perustamista erityisesti nuorten hyväksi, mihin kaupunginvaltuustoisuotis suostuikin.³⁴¹

Lautakunnalle palkattiin sihteeri, muuten se toimi seitsemällä jäsenellä ja seitsemällä varajäsenellä. Kaupunginvaltuuston lisäksi lautakunnan jäsenet koottiin vaivashoitohallituksen ja kansakoulujen johtokunnan esityksestä. Sen päätyönä oli erilaisten selvitysten ja aloitteiden lisäksi järjestää kaupungin työväenopetus ja käsitellä osa kaupunginvaltuustolle tulevien yhdistysten avustuspäätöksistä. Suurimpana saavutuksena voidaan pitää työväenopiston saamista Helsinkiin, mistä kaupunginvaltuusto päätti 10.6.1913. Lautakunta lakkautettiin vuonna 1913 ja sen tehtävät annettiin uudelle sosiaalilautakunnalle.³⁴²

³³⁹ Sucksdorff 1900, 23 ja 175.

³⁴⁰ Työväenasiainlautakunnan johtosääntö 17.1.1899.

³⁴¹ Pulma 1987, 118.

³⁴² Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1913, 415.

Työväenasiainlautakunnassa toimi vuosina 1906–1913 pappisjäsen lukuun ottamatta vuotta 1912.³⁴³ Hän edusti lautakunnassa vaivaishoitohallitusta. Lisäksi lautakunnassa toimi vuoteen 1907 jäsenenä tehtailija G. W. Sohlberg, joka istui myös Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvostossa sekä Kaupunkilähetyksen ja Diakonissalaitoksen johtokunnassa.³⁴⁴ Kirkollista yhteistyötä lautakunnalla oli muuten hyvin vähän. Ainoastaan vuonna 1906 käsiteltiin työväenkurssien tilanpuutteen vuoksi ehdotusta, jossa suurempia luentoja olisi voitu järjestää kirkkosaleissa. Asiaa ei kuitenkaan viety eteenpäin.³⁴⁵ Lautakunta sai myös lausuttavakseen toimialansa mukaisia avustushakemuksia, kuten 1910 Kaupunkilähetyksen anomuksen palvelijatarten ja turvattomien tyttöjen turvakodin ylläpitämiseksi.³⁴⁶ Lisäksi lautakunta käsitteli ja antoi puollot myös eräille kristillisille yhdistyksille kaupungin Anniskeluyhtiön voittovaroista myönnettäviä avustuksia varten.³⁴⁷

Työväenasiainlautakunta itsessään ei harjoittanut sosiaalista kontrollia, vaan keskittyi pikemminkin hallinnollisten aloitteiden tekemiseen. Varsinainen kontakti työläisväestöön tuli ainoastaan lautakunnan sihteerin pitämien oikeusapuvastaanottojen kautta. Kunnalliskertomuksessa vuodelta 1908 lautakunnan sihteeri Böök kertoo kyselyjen liittyvän yhä useammin myös siviiliasioiden piiriin ja kirjoittaa, että ”*Allekirjoittanut on tehnyt sen huomion, että aviolliset selkkaukset nykyään ovat sangen tavalliset ja että niitä koskevat tiedustelut toistuvat hyvin usein.*” Böök toteaa, että oikeusapu on näiltä osin perin tarpeellista palvelua kaupunkilaisille. Hän valittelee, että erityisesti siviiliasioiden lainsäädäntö on näiltä osin hyvin vanhentunutta, mutta jonka uudistamisesta ”*tuskin on mitään apua työväenluokkaan nähden, sillä seurauksella että siinä aletaan elää yhä laittomammin ja omavaltaisemmin mitä perhesuhteisiin tulee.*”³⁴⁸ Lopulta oikeusapupalvelut tulivat niin suosituiksi, että 1911 kaupunginvaltuusto päätti lautakunnan

³⁴³ Vuodet 1907–1911 pastori Emil Murén, Helsingin pohjoisen suomalaisen seurakunnan kappalainen ja 1913 pastori A. Malin. HKKK, Työväenasiainlautakunta 1906–1913.

³⁴⁴ Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1906, 46; TALKPTK 6.12.1907, HKA.

³⁴⁵ TALKPTK 31.1.1906, HKA.

³⁴⁶ TALKPTK 8.9.1910, HKA.

³⁴⁷ Avustukset myönsi kaupunginvaltuusto, joka oli jakanut hakemusten läpikäyntiä eri lautakunnilleen. Katso mm. TALKPTK 13.4.1908, HKA.

³⁴⁸ Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1908, 354.

aloitteesta perustaa oman oikeusaputoimiston vähävaraisia varten ja täten lautakunnan sihteerin ei tarvinnut näitä palveluita enää tarjota.³⁴⁹

5. Piiri pieni pyörii

5.1. Samat toimijat joka puolella

Vaikka 1900-luvun alku oli Helsingille kasvunaikaa, oli edelleen kyse pienestä kaupungista, jossa kohtuullisen rajattu piiri vastasi päätöksenteosta. Vain pienellä osalla kaupunkilaisista oli aikaa ja mahdollisuuksia osallistua hyväntekeväisyystyön pyörittämiseen tai ylipäänsä vapaaehtoistoimintaan. Tämä pieni piiri tosin teki työtään hyvin aktiivisesti. Erityisen aktiivisia olivat keski- ja yläluokkaiset naiset, jotka saattoivat omistaa koko elämänsä hyväntekeväisyydelle. Se oli heille tapa toimia hyväksytyjen normien puitteissa yhteiskunnallisella kentällä.³⁵⁰

Helsingin papisto oli sangen aktiivista sekä kristillisen järjestötoiminnan organisoinnissa että kunnallisissa luottamuselimissä. Kunnalliset luottamustehtävät selittyvät pitkälti historialla, olihan kirkko huolehtinut köyhäinhoidosta kaupungissa vielä 1870-luvulle asti.³⁵¹ Vaivaishoitohallituksen ohjesääntö mahdollisti kaupungin vanhimman kirkkoherran osallistumisen hallituksen työskentelyyn, minkä lisäksi muut kirkkoherrat saivat osallistua omien seurakuntalaistensa asioiden käsittelyyn.³⁵² Vaivaishoitohallituksessa istui koko tutkimusajan tämän lisäksi pappisjäsen, vuosina 1906–1912 Emil Murén, 1913–1915 Arthur Malin, 1916 A. W. Kuusisto ja 1916–1917 Sigurd Berglund. Lisäksi pastori J. A. Collan palveli neljä vuotta vaivaishoitohallituksen toimitusjohtajana 1909–1913. Vaivaishoitohallitus lähetti myös edustajansa työväenasiainlautakuntaan, ja vuosina 1906–1911 ja 1913 tämä oli vaivaishuoltohallituksen pappisjäsen. Kasvatuslautakunnassa taas toimi pappisedustaja vuosina 1906–1909 ja 1912–1914, vuonna 1906 sekä Emil

³⁴⁹ Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1911, 449.

³⁵⁰ Markkola 2002, 363–365.

³⁵¹ Jaakkola 1994, 121.

³⁵² Halila 1997, 46.

Murén että Emil Panelius, jälkimmäisen jatkaessa lautakunnassa aina vuoteen 1909 asti. 1912–1914 lautakuntapaikkaa hoiti K. V. Hurmerinta, Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kappalainen.³⁵³

Papeilla oli luonnollisesti vahva asema myös kristillisellä järjestökentällä. Kaupunkilähetys perustettiin Helsingin pappienkonferenssin pohjalta toteuttamaan kristillistä rakkaudentyötä 1883. Perustamiskokous taas pidettiin Diakonissalaitoksen tiloissa Katajanokalla.³⁵⁴

Kaupunkilähetyksen isänä voi pitää jakamattoman seurakunnan kappalaista K. A. Hildéniä, joka oli myöhemmin myös tuomassa myös NMKY-liikettä Suomeen.³⁵⁵

Kaupunkilähetyksen toiminnanjohtajana toimi teologian tohtori B. H. Päivänsalo, joka hoiti myös Pohjoisen suomalaisen seurakunnan kappalaisen virkaa 1916–1918.³⁵⁶ Suurin osa helsinkiläisistä papeista oli aktiivisesti mukana Kaupunkilähetyksen toiminnassa 1900-luvun alussa.³⁵⁷ Erityisesti Sörnäisten seurakunnissa vahvoilla oli myös Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys. Sörnäisten suomalaisen seurakunnan ensimmäinen kirkkoherra Julius Engström oli toiminut yhdistyksen yliasiamiehenä 1890-luvulla. Hänen työtään jatkoi 1904–1922 niin ikään Sörnäisten suomalaisen seurakunnan pappi, komministeri Lennart Byman, joka myös asui yhdistyksen omistamassa Kallion rukoushuoneessa. Lisäksi kummatkin toimivat vuosikymmeniä yhdistyksen johtokunnassa, kuten myös kunnallisessa päätöksenteossa aktiivinen pastori Emil Murén.³⁵⁸

Diakonissalaitoksella toimi oma saarnaaja, minkä lisäksi laitoksen johtokunnassa istuivat sekä Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra S. W. Roos, Pohjoisen ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra C. G. Olsoni ja Sörnäisten kuritushuoneen saarnaaja Emil Panelius.³⁵⁹ Lisäksi helsinkiläiset papit toimivat kaikissa kristillisissä yhdistyksissä hartaushetkien puhujina, kerhojen ja pyhäkoulujen pitäjinä sekä kirkollisten toimitusten vetäjinä.

³⁵³ HKKK 1906–1917.

³⁵⁴ Virkkunen 1956, 477.

³⁵⁵ Virkkunen 1956, 485.

³⁵⁶ KLTK 1906–1917, Virkkunen 1956, 489.

³⁵⁷ KLTK 1906–1917.

³⁵⁸ Santakari 1973, 48; Koskenniemi 1984, 190–191 ja 286; Sanansaattaja 6/1906, 93.

³⁵⁹ Wirén 1942, 420–422.

Papit aktivoituivat myös politiikassa 1905 suurlakon seurauksena. Ensimmäisissä eduskuntavaaleissa pappisehdokkaita oli sekä perinteisempien puolueiden että uusien ryhmittymien riveissä. Yhtenä aktiivisimmista puuhamiehistä toimi Pohjoisen suomalaisen seurakunnan kappalainen Emil Murén. Hän oli ajamassa ensimmäisiin eduskuntavaaleihin yhteistä, kielirajat ylittävää kristillistä vaaliliittoa. Se jakautui kuitenkin jo valmisteluvaiheessa kahtia ja Murén jatkoi evankelisluterilaisen ryhmän vaalivalmisteluja pitkälti SLEY:n suojassa yhdessä Julius Engströmin, L. L. Bymanin ja Emil Paneliuksen kanssa. Kristilliset eivät kuitenkaan saaneet yhtään edustajaa läpi, mikä oli suuri pettymys puuhamiehille. Sen sijaan pappisedustajia löytyi muiden puolueiden riveistä, muun muassa S. W. Roos istui ruotsalaisen kansanpuolueen edustajana neljällä seitsemistä valtiopäivillä vuosina 1906–1917.³⁶⁰

Vaikka NNKY oli varovainen yhteistyöprojekteihin lähtemisessä, oli veljesyhdistys NMKY sille silti alusta lähtien läheinen yhteistyökumppani. Seitsemän vuotta aikaisemmin perustetussa NMKY:ssä toimi jo vuodesta 1892 naiskomitea, joka jatkoi toimintaansa vaikka naisille perustettiin oma järjestö. NNKY:n synnyssä olivat vahvasti mukana myös NMKY:n aktiivitoimijat, mikä taas laajensi lähtökohtaisesti myös NNKY:n kontakteja ja vaikutusvaltaa. NNKY:n perustajajäsenissä oli useampi pastorinrouva ja heidän miehensä vaikuttivatkin sekä NNKY:n että yhdistysten yhteistoimintaan: muun muassa NNKY-aktiivi rouva Elli Olsonin puoliso pastori C. G. Olsoni oli NMKY:n johtokunnan jäsen 1890-luvulla. NNKY:n perustajajäseniin lukeutui myös Lina Snelmann, Diakonissalaitoksen johtajatar.³⁶¹ NNKY:n perustamisvuonna 1896 Diakonissalaitoksen johtajana ja pappina taas toimi C. G. Olsoni.³⁶² NNKY:n perustajana oli niin ikään Alli Trygg, josta myöhemmin tuli merkittävä hyväntekeväisyysaktiivi erityisesti raittiusliikkeessä ja Sörnäisten kansankodin johtohahmona. Hänen miehensä, raittiusaktivisti Matti Helenius-Seppälä taas toimi Kristillisen Työväenliiton kansanedustajana useilla valtiopäivillä vuodesta 1908.³⁶³

³⁶⁰ Koskeniemi 1984, 294–301.

³⁶¹ Antikainen 2006b, 21–26.

³⁶² Kansanaho 1976, 98–100.

³⁶³ Sainio 2001.

Diakonissalaitoksen johtokunnassa istuivat lisäksi NNKY- ja Kaupunkilähetysaktiivi rouva Zelma Lindh sekä tehtailija G. W. Sohlberg, joka toimi lisäksi Kaupunkilähetyskeskuksen johtokunnassa ja Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvostossa. Lisäksi johtokunnassa istui myös Kaupunkilähetyskeskuksen johtaja B. H. Päivänsalo.³⁶⁴

Diakonissalaitoksen perustaja ja rahoittaja Aurora Karamzin toi yhteen suuren osan aikansa hyväntekeväisyyttä harjoittaneesta yläluokasta muun muassa järjestämässään hengellisissä salonkikokouksissa. Hänen seurapiiriinsä kuului muun muassa Louise af Forselles, joka toi sekä Pelastusarmeijan että NNKY:n Suomeen. Pelastusarmeija ei vapaakirkollisuutensa vuoksi ollut paljoakaan tekemisissä paikallisen papiston kanssa, mutta sen toimintaan osallistui kaupungin yläluokkaa, joka olivat viehtyneet sekä vapaakirkollisuuteen että hyväntekeväisyystyöhön.³⁶⁵

Seurakuntaneuvostojen maallikkojäsenet toimivat myös monissa yhdistyksissä. Kaikista aktiivisista oli jo mainittu Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvoston jäsen tehtailija Sohlberg, joka toimi sekä työväenasianlautakunnassa, Kaupunkilähetyskeskuksessa, Diakonissalaitoksessa että NMKY:ssä. Levyseppämestarin peltiin ja rautaan erikoistunut tehdas myös osallistui yhdistysten lukuisiin rakennusprojekteihin, suurimpina alati laajentuva Diakonissalaitos sekä NMKY:n oma talo Vuorikadulla. Sohlberg toimi myös maallisella puolella, Käsityö- ja tehdasyhdistyksessä. Hän oli kaupunginvaltuuston jäsen 1898–1903.³⁶⁶ Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan kirkkoneuvoston jäsen apteekkari K. H. Ekroos taas toimi SLEY:n johtokunnan puheenjohtajana vuodet 1896–1914.³⁶⁷ Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvoston jäsen ja myös vanhimpana toiminut rakennusmestari J. L. Mantila toimi sekä Kaupunkilähetyskeskuksessa että lestadiolaisten kärkehahmona vuosisadan vaihteen Sörkassa.³⁶⁸ Voidaan todeta, että avustustyöhön lähteneet henkilöt olivat siinä hyvin aktiivisia yhteiskunnan eri kentillä.

³⁶⁴ Wirén 1942, 420–422.

³⁶⁵ Nieminen 1989, 66–72.

³⁶⁶ Hoffman 2000.

³⁶⁷ Koskenniemi 1983, 371.

³⁶⁸ Koskinen 1990, 469.

5.2. Yhteistyö eri toimielinten kesken

Seurakuntien rajalliset resurssit kohdistettiin vuosisadan alussa kirkollisten toimitusten ja hallinnon järjestämiseen, mikä oli jo itsessään haastavaa kasvavassa kaupungissa.

Aktiiviset kristilliset järjestöt saivat hoitaakseen nuorkirkolliset tehtävät, sosiaalisen avustustoiminnan ja laupeudentyön. Jakoa seurakunnan ja yhdistysten toiminnan välillä pidettiin luontevana. Kaupunkilähetyksen johtaja B. H. Päivänsalo luonnehti asiaa 1906 seuraavasti: *”Kuulukoon edelleen pyhäkoulutyö ja diakonia Kaupunkilähetykselle ja nuorisotyö NMKY:lle ja NNKY:lle. Papit kastakoot ja vihkikööt.”*³⁶⁹ Myös diakoniatyön katsottiin kuuluvan yhdistyksille ja Diakonissalaitokselle. Tosin yhteistyö seurakuntien kanssa oli niin läheistä, että seurakuntalaiset pitivät Sörnäisissä alueensa diakonisoja ominaan, ja kirkkoherrat luonnehtivat tuomikapitulille diakonisojen toiminnan alueella tapahtuneen *”siunaukseksi ja hyvällä menestyksellä.”*³⁷⁰ Yhdistysten rooli oli niin vahva, että papit eivät myöskään tahtoneet järjestää esimerkiksi omaa nuorten ohjelmaa, jottei se kilpailisi yhdistysten toiminnan kanssa.³⁷¹ Kun nuoriso- ja lapsityötä 1910-luvulla ryhdyttiin ottamaan mukaan seurakuntien toimintaan, omaksuttiin niiden toimintamuodot käytännössä suoraan yhdistyksiltä. Yhdistykset siis viitoittivat työtä moderniin seurakuntaelämään ja tarjosivat papeille väylän, jota pitkin voitiin ajaa sisään uudet toimintamuodot.³⁷²

Sörnäisissä yhdistysten ja seurakunnan yhteistyö korostui entisestään, sillä seurakunnan toiminta järjestettiin käytännössä yhdistysten tiloissa.³⁷³ Seurakuntien papit taas auttoivat yhdistysten hengellisen työn järjestämisessä. Lisäksi Helsingin yhteinen kirkkovaltuusto rahoitti järjestöjä, koska ne sekä hoitivat laupeudentyötä että kasvattivat seurakuntalaisista kunnan kristittyjä.³⁷⁴ Yhdistysten kautta seurakuntalaiset pääsivät itse osallistumaan

³⁶⁹ Tuomikoski 1998, 69.

³⁷⁰ Larkio 1967, 60–61.

³⁷¹ Tuomikoski 1998, 78.

³⁷² Tuomikoski 1998, 89–91.

³⁷³ Koskinen 1990, 460.

³⁷⁴ Larkio 1980, 250.

kristilliseen toimintaan ja tämä kutsui suuremman määrän seurakuntalaisia kristillisen sanoman ääreen kuin pelkät seurakuntien sunnuntaimessut.

Kaupunki taas katsoi järkeväksi myöntää avustuksia järjestöille, jotka hoitivat köyhäinhoitoa ja avustustyötä kaupungin omia, rajallisia resursseja tehokkaammin. Järjestöjen moraalinen sanoma myös kasvatti köyhiä kaupungin haluamaan suuntaan, siveellisiksi ja nöyriksi kansalaisiksi, jotka kunnioittivat auktoriteetteja. Kaupungin toimijat ymmärsivät työn raskauden ja sen arvon. Esimerkiksi siveyspoliisi A. Sundholm ylisti Pelastusarmeijan *Helmiä syvyydestä* -lehdessä 1911 yhteiskunnallisessa työssä mukanaolevia naisia sankareiksi ja rohkaisi kirjoituksessaan muita uskovaisia sisaria lähtemään mukaan tähän ”*Herran viinitarhan kiviperäisimpään sarkaan*”.³⁷⁵ Myös lastensuojelun tehtävät liukuivat luontevasti toimijalta toiselle: kaupungin kasvatuslautakunta pystyi sijoittamaan kasvattilapsia perheisiin yhdistysten avustuksella ja välttyi tyttöjen vastaanottokodin perustamiselta, sillä Kaupunkilähetys avasi oman turvattomien tyttöjen kotinsa kaupungin kasvattilapsille.³⁷⁶ Kasvava filantropian kenttä kuitenkin pakotti kaupungin myös kontrolloimaan sitä: moninkertainen avustustyö piti kohdentaa mahdollisimman monelle avunsaajalle suunnitelmallisesti. Tätä varten vaivaishoitohallitus perusti rekisteritoimistonsa.³⁷⁷

Järjestöt hyötyivät myös toinen toisistaan: tiloja käytettiin ristiin ja järjestettiin yhteistapahtumia. Diakonissalaitokset oppilaat pääsivät harjoittelemaan Kaupunkilähetysten kenttätöihin ja Kaupunkilähetysten omat diakonissat hyötyivät Diakonissalaitoksen sisarten osaamisesta ja verkostoista kaupungin köyhien avustamisessa.³⁷⁸ Nuorisojärjestöt pystyivät yhdistämään voimansa ja tekemään yhteistyötä suojellakseen kaupunkiin saapuvia nuoria.³⁷⁹ Järjestöt tekivät myös yhteistyötä keskenään, esimerkiksi vappuisin järjestettiin kristillisten yhdistysten yhteinen Seurasaari-retki.³⁸⁰ Järjestöjen tehtävä oli kahtalainen: toisaalta ne auttoivat hädässä olevia, toisaalta ne

³⁷⁵ Markkola 2002, 322.

³⁷⁶ KLPTK 6.2.1908, Ca:2, HKA.

³⁷⁷ HKKK 1912, 320.

³⁷⁸ Kansanaho 1967, 129.

³⁷⁹ HNMKY 1914,6.

³⁸⁰ HNNKY TK 1910.

ehkäisivät maallistumisen ja siveellisen rappion leviämistä. Yhdistykset tarjosivat hyväksytyä ajanvietettä ylempien luokkien kansalaisille.

6. Johtopäätökset

Helsingissä kaupunkilaisten ja kirkon suhde oli alkanut erkaantua jo ennen 1900-luvun alkua. Valtavan muuttoliikkeen takia yhteinen seurakunta oli pitkään niin ääri rajoilleen kuormitettu, ettei se pystynyt huolehtimaan esikaupunkien hengellisestä työstä. Tätä puutetta saapuivat korjaamaan kristilliset yhdistykset, jotka alkoivat organisoida alueen kristillistä työtä. Hartaushetkien lisäksi yhdistykset tekivät myös paljon filantrooppista työtä, jakoivat avustuksia ja antoivat työmahdollisuuksia, järjestivät vapaa-ajan toimintaa ja tekivät kotikäyntejä köyhien ja sairaiden luona. Seurakuntien tullessa alueelle 1906 oli Kallio jo kymmenien tuhansien asukkaiden kaupunginosa, jonka hengellisiä ja avustustarpeita kaksi seurakuntaa eivät pystyneet millään tyydyttämään. Kirkonrakennusprojekti, seurakuntatyön organisointi ja hallinnolliset tehtävät nielivätkin seurakuntien resurssit miltei kokonaan aina 1920-luvulle asti. Työnjako yhdistysten kanssa oli selvä: he hoitivat seurakuntalaisten tavoittamisen diakonia-, lapsi- ja nuorisotyöllä, kun taas seurakunta keskittyi kirkollisiin toimituksiin ja hallintoon. Huomionarvoista kuitenkin on, että kaikki Sörnäisten seurakuntien papit olivat aktiivisia niin yhdistysten hallinnossa kuin toiminnassakin.

On kummallista, miten seurakunnat valitsivat näin niukkojen resurssien äärellä suunnakseen keskittyä nimenomaan siveystyöhön niin voimallisesti. Seurakuntalaiset haluttiin voittaa takaisin kirkon piiriin kurilla, ei laupeudentyöllä tai armon sanomalla. Seurakuntien papisto oli selvästi sitoutunut siveystyöhön, mutta erityisen voimakkaasti sitä edistivät maallikot seurakuntien kirkkoneuvostoissa ja vanhimmissa. Todella mielenkiintoista maallikoiden toiminnasta tekee se, että suuri osa heistä oli itse työväenluokkaisia, joskin hieman korkeammassa asemassa kuin riviseurakuntalaiset. Vain harvalla vanhimmista oli merkittävää koulutustaustaa ja heidän ammattiensa valossa he olivat päivittäin tekemisissä työläisten kanssa, näkivät heidän aineellisen ja hengellisen

kurjuutensa. Vanhinten toiminnassa näkyikin hämmennys siitä, mitä ja keitä vastaan moraalitaistelua pitäisi käydä. Vaikka nuhtelun ja huolen kohteena olivatkin yksittäiset seurakuntalaiset, näkivät vanhemmat paremmaksi lähestyä alueen toisia auktoriteetteja, talonmistajia, isännöitsijöitä ja joissakin tapauksissa myös työnantajia. Tässä kohtaa on havaittavissa kenties myös vanhinten häveliäisyyttä.

Sörnäisten seurakuntien vanhimmat toimivat suuren poliittisen ja maailmankatsomuksellisen murroksen aikana hyvin epäkiitollisella maaperällä. He taistelivat seurakunnan parhaan puolesta yhteiskunnassa, jonka muutosvauhdissa he eivät itse pysyneet mukana. Kristillissosiaaliset avustuspyrkimykset hautautuivat kontrollin ja yksilönvapauden rajoittamisen alle ja vanhinten ponnistelu seurakunnan olojen parantamiseksi leimattiin käyttämiseksi ja seurakunnan rahanahneudeksi.

Vanhinten työ siveellisyyden kohottamiseksi ei ainoastaan ärsyttänyt seurakuntalaisia, se ei myöskään tuottanut heidän toivomaansa tulosta. Radikaalit sosialistit eivät piitanneet vähääkään seurakuntien ponnisteluista, vaan ilkkuivat sille avoimesti. *Työmiehen* kirjoitusten kautta vanhinten toiminta näyttäytyi vanhakantaisena ja jopa naurettavana. Vanhimmat reagoivat sääty-yhteiskunnan holhoavin ottein ympärillä kiehuvaan muutokseen: heidän ajatusmaailmansa ja toimintatapansa olivat jääneet 1800-luvulle työväenliikkeen murtaessa jo kovaa vauhtia esiin modernia, tasa-arvoisempaa yhteiskuntajärjestystä. Vaikka vanhinten toiminnan poliittisuudesta ei sinänsä ole viitteitä lähdemateriaalissa, herättää se silti kysymyksiä. Yrittivätkö vanhimmat omalla toiminnallaan estää yhteiskunnallisia uudistuksia, kuten *Työmies* kirjoituksissaan antaa ymmärtää?

Vanhimmat kohdistivat työnsä erityisesti perheiden suojeluun ja avioliitto-instituution pyhyden säilyttämiseen. Vapaita liittoja ei pidetty yksinkertaisesti moraalisesti oikeina ja niiden ajateltiin kasvattavan entisestään sosiaalisia ongelmia. Konkreettisimpana uhkakuvana nähtiin aviottomien lasten määrän kasvu, sillä lasten pelättiin jäävän heitteille ja yhteiskunnan huolehdittaviksi. Vaikka työväenliike peräänkuulutti sosiaalista vastuuta yhteiskunnan vähempiosaisista huolehtimiseksi, perhe-elämän katsottiin kuuluvan

yksityisyyden piiriin. Avioliitto koettiin omantunnon asiana, josta ei oltu tilivelvollisia kirkolle tai muille auktoriteeteille.

Kirkolla ja työväenliikkeellä olisi voinut olla yhteisiä tavoitteita esimerkiksi köyhäinapu- ja raittiustyöstä, mutta kumpikin näki toisensa lähinnä uhkana. Kirkon aseman kyseenalaistaminen ja kristinuskon hylkääminen tekivät sosialismista ja sitä kautta myös työväenliikkeestä kirkolle uhkan, vaikka kirkossa tunnustettiin sosiaalisten uudistusten tarve yhteiskunnassa. Työväenliike taas näki kirkon jämähtäneen paikoilleen sääty-yhteiskuntaan, jossa se jakoi almuja heikompiosaisille, muttei kyennyt todellisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Erityisesti vuodet 1906–1908 olivat tässä keskeisiä, jolloin sekä Sörnäisten seurakunnat että paikallinen työväenliike olivat erityisen aktiivisia toiminnassaan. Suurlakon jälkeinen työväenliikkeen radikalisoituminen näkyi sekä sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenmäärän nousussa, yhä kärkevämpien uskonnonvastaisten kannanottojen ilmestymisessä että toisaalta kristillisen työväenliikkeen synnyssä. Kaikki nämä rauhoittuivat kuitenkin 1910-luvulle tultaessa, vaikkakin vastakkainasettelu jäi edelleen elämään kärjistyen lopulta 1918. Sörnäisten nuoret seurakunnat taas toimivat aktiivisimmin erityisesti siveystyössä juuri ensimmäisinä toimivuosinaan, ikään kuin hakien oikeutusta toiminnalleen. Vastakkainasettelu oli niin kovaa, ettei tarpeellista yhteistyötä saatu aikaiseksi, vaikka se olisi hyödyttänyt nimenomaan Sörkän asukkaita. Kristilliset järjestöt toimivat tässä kohtaa sillanrakentajina, sillä kummankin osapuolen oli helppo tulla niiden kanssa toimeen. Vaikka valtionkirkkoa ja seurakuntien toimintaa kritisoitiin työväenliikkeen lehdistössä äänekkäästi, ei järjestöjen toimintaa juurikaan kyseenalaistettu.

Kaupungin köyhäinhoito perustui samalle uskonnollismoralistiselle pohjalle kuin kirkonkin toiminta. Sekä kirkon että kaupungin työtä leimasi hoivaava valta, joka oikeutti käyttäjänsä ankariinkin toimenpiteisiin ja pakotti avuntarvitsijat tiukan kontrollin alle. Kristillinen lähimmäisenrakkkaus sekoittui oikeuteen puuttua avustettavien yksityisasioihin niin perhe-elämän kuin moraalikäsitystenkin osalta. Avunsaajan täytyi nöyryä tähän kontrolliin ja ottaa apu vastaan kiitollisena. Koska köyhäinhoidon tehtävät siirtyivät kirkolta kaupungille vasta 1870-luvulla köyhäinhoidon organisaation pysyessä tuolloin kohtuullisen

muuttumattomana, yhteinen näkemys köyhäinhoidon toteuttamisesta ja päämääristä olikin luonnollinen. Köyhäinhoito rakennettiin sen varaan, että avuntarvitsijoita sai holhota, ohjata ja kontrolloida vapaasti, heidän tehtävänsä oli ottaa annettu tuki nöyrästi vastaan ja olla kiitollisia. Koska kaupungin ja kirkon toimintaa ohjasivat kohtuullisen sama arvopohja, ihmiskäsitys ja toimintatavat, oli yhteistyö niiden välillä hyvin mutkatonta. Yhteistyön kruunasivat vielä samat toimijat sekä luottamushenkilöissä että työntekijöissä. Vielä 1900-luvun alussa kirkolla oli moraalimonopoli yhteiskunnallisessa keskustelussa: kunnan kansalainen oli samalla kunnan kristitty. Tämä selittää myös papiston vahvaa asemaa kaupungin toimielimissä historiallisten syiden lisäksi. Kirkkoherra oli luontevampi ojentamaan perheensä hylännyttä alkoholisti-isää kuin konstaapeli. Toisaalta papit saattoivat myös tuntea omat seurakuntalaisensa paremmin kuin harvalukuinen kaupungin virkamieskunta, mikä selittää pappien käytön muun muassa kasvatustalouden asiantuntijoina.

Ripeästi kasvanut kaupunki ei mitenkään kyennyt palvelemaan väestöään omin resurssein. Siksi se tukikin vahvasti hyväntekeväisyysjärjestöjä, jotka huolehtivat kustannustehokkaasti kaupungin väestön sosiaalisista tarpeista. Kristillisillä järjestöillä oli vankka asema myös kaupungin avustustyössä yhtenevän tunnustuksen ja aatemaailman vuoksi. Kristillisen siveystyön ja köyhäinhoidon konkreettisina yhdistäjinä toimivat erityisesti diakonissat. Sosiaalityön ja sairaanhoidon vasta hakiessa muotoaan olivat diakonissat sekä avustustyön huippuammattilaisia että moraalikasvatuksen erinomaisia lähettiläitä. He toimivat yhteistyön luojina seurakuntien, kristillisten järjestöjen ja kaupungin välillä. Heidän työtään arvostettiin myös työläisyhteisössä laajalti: diakonissojen voidaankin sanoa toimineen sillanrakentajana auktoriteettien ja työläisyhteiskunnan välissä.

Työläisyhteiskunnan ja auktoriteettien kohtaaminen 1900-luvun alun Sörkässä ei ole kuitenkaan täysin selvitetty tällä tutkimuksella, vaan avoimia kysymyksiä jää paljon. Erityisesti jatkotutkimusta vaatisi poliisin ja kirkon yhteistyö, johon tässä tutkimuksessa on pystytty vasta kurkistamaan. Aikalaismateriaalia työläisväestön suhtautumisesta auktoriteetteihin ja erityisesti kirkkoon on hankala löytää lehdistön ulkopuolelta. Tällainen materiaali voisi kuitenkin avata aiheeseen aivan uuden lähestymisnäkökulman. Yhdistysten

työtä Sörnäisissä on nyt käsitelty ainoastaan kristillisten järjestöjen kautta, vaikka alueella toimi aktiivisesti myös muita järjestöjä. Erityisesti raittiusyhdistysten ja Valkonauhan työn selvittäminen laiventaisi kuvaa sosiaalisesta kontrollista ja siveyskysymyksestä. Mielenkiintoista mentaliteettitutkimusta saisi myös tutkimalla vallinneen moraalikäsitelmän ja avustustyön suhdetta pidemmälle kuin tässä tutkimuksessa on ollut mahdollista.

Työläisyhteiskunnan perintö on edelleen nähtävissä Sörkässä. Työväenliikkeen ammattiyhdistyspalatsit koristavat edelleen Hakaniemen rantoja, vaikkakin niiden merkitys ja viesti on muuttunut melkoisesti 1900-luvun alun luokkataistelusta. Alue on pysynyt edelleen karheana ja boheemina. Suurena tekijänä siihen on asumistiheys: asuntokanta on myös kivitalojen Kalliossa yksiö- ja kaksiovaltainen, mikä hidastaa alueen keskiluokkaistumista. Vaikka asumisen ahtaus onkin helpottanut sadassa vuodessa, on Sörkkä edelleen Suomen tiheimmin asuttu alue. Se on myös vuosikymmenten ajan pysynyt kaupunkiin muuttavien suosiossa. 1900-luvun alussa kaupunki ulkoisti palvelutuotantoaan hyväntekeväisyysyhdistyksille. Avustustyön tarkoituksena oli paitsi tarjota kaupunkilaisille elämän edellytykset myös kasvattaa heistä kunnan kansalaisia ja saada sekä köyhät että köyhyys pois katukuvasta. Nykypäivänä sama ilmiö on osittain palannut Helsingin politiikkaan, mistä loistavana esimerkkinä toimii Heikki Hurstin Laupeudentyö ja viime vuosien Helsinginkadun leipäjonokeskustelu. Seurakunta taas on muuttanut suhtautumistaan ja toimintatapojaan melkoisesti. Kallion seurakunta tunnetaan nykyään yhtenä Suomen liberaaleimmista seurakunnista. Kirkko kokonaisuudessaan on puolestaan jälleen kriisissä ympäröivän yhteiskunnan ja arvokeskustelun kanssa. Onko aika jälleen ajanut seurakuntatyön ohi?

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Helsingin diakonissalaitoksen arkisto (HDL)

Helsingin sisarten lähettämät vuosikertomukset 1902–1924.

NNKY:n arkisto (NNKYL)

Johtokunnan pöytäkirjat 1906–1914 (NNKYL PTK).

Toimintakertomukset 1906–1917 (NNKYLTK).

Vuosikokousten pöytäkirjat 1906–1917.

Helsingin suomalaisen osaston toimintakertomukset 1906–1917 (HNNKY TK).

Sörnäisten osaston toimintakertomukset 1906–1917 (SNNKY TK).

Kristliga Föreningens af Unga Kvinnor i Helsingfors toimintakertomukset 1906–1917 (HKFUK VB).

Helsingin poliisilaitoksen huolto-osaston I arkisto

Ilmoituspäiväkirja 1908–1917.

Kuulustelupöytäkirjat 1908–1916.

Kirjetoistheet 1907–1917.

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1906–1917 (KLPTK).

Työväenlautakunnan pöytäkirjat 1906–1913 (TALPTK).

Työväenlautakunnan kirjeenvaihto 1906–1913.

Kallion seurakunnan arkisto (KSA)

Sörnäisten suomalaisen seurakunnan arkisto

Kirkkokuriluettelo 1906–1939 (KURL).

Sörnäisten suomalaisen seurakunnan pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1906–1936 (KKKPK).

Sörnäisten seurakunnan vanhinten pöytäkirjat 1898–1915 (SSVP).

Sörnäisten Suomalaisen Seurakunnan Kirkkoneuvoston Kokousten Pöytäkirjat 1906–1967 (SSSKN).

Johannes församlingens arkiv (JFA)

Sörnäs svenska församlings arkiv

Kyrkostammoprotokollsbok för Sörnäs Svenska församling 1907–1917 (KSP).

Kyrkoråds Protokollbok 1907–1917 (KRP).

Kunggörelsebok 1906–1914 (KB).

Brefkonceptbok 1907–1911 (BKB).

Helsingin kaupunkilähetyksen arkisto (KLA)

Johtokunnan pöytäkirjat 1906–1917 (JKPTK).

Vuosikokousten pöytäkirjat 1906–1917.

Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen arkisto (NMKYA)

Helsingin Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen toimintakertomukset 1907–1909, 1912–1916 (HNMKY TK).

Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen arkisto (SLEYA)

Evangelisluterilaisen Nuorisoliiton Kallion osaston jäsenluettelo 1906–1922.

Painetut lähteet

Arvoisa Kiinteistönomistaja! Helsinki 1898.

Heliövaara, O.K. (toim): Kirkkolaki (1869). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki vuodelta 1869 sekä siihen vahvistetut muutokset aina 7. päivään heinäkuuta 1944. Porvoo-Helsinki 1954.

Helsingin Kaupunkilähetyksen vuosikertomukset 1906–1914.

Helsingin Kaupunkilähetyksen säännöt, vahvistettu Senaatin talousosastolla 29.11.1883.

Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1917, 42–72.

Helsingin kaupungin kunnalliskertomukset 1906–1918 (HKKK). Helsingin kaupungin tilastokonttori 1907–1920.

Helsingin kaupungin työväenasiainlautakunnan johtosääntö, kaupunginvaltuuston vahvistama 17.1.1899.

Neovius, Ad.: Suomen evankelis-lutherilaisen kirkon matrikkeli. Kuopio 1898. Lisäviikko 1908.

Sucksdorff, Vilhelm: Helsingin työväestön asuinolot. Selonteko työväenasunto-tutkimuksesta vuonna 1900. Sanomalehti- ja kirjapaino-osakeyhtiö: Helsinki 1904.

Sörnäisten suomalaisen seurakunnan jäsenille. Kirjapaino Osakeyhtiö Toiwo: Helsinki 1913.

Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkonkokouksessa. Helsinki 1907.

Sörnäisten suomalaiseen seurakuntaan kuuluville talonmistajille ja isännöitsijöille. Helsinki 1909 ja 1911.

Till Sörnäs svenska församlings samtliga medlemmar. Helsinki 1910.

Waara uhkaa! Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvoston ja seurakunnan vanhinten julkaisu. Helsinki 1908.

Lehdistö

Työmies 1906–1917.

Sanansaattaja 1906.

Painamattomat opinnäytetyöt

Koivisto, Lea: Kristillinen työväenliike lehdistönsä näkökulmasta 1906–1922. Pro gradu -tutkielma. Uskontotiede. Helsingin yliopisto 1979.

Manninen, Sanna: Näkemykset työväenkotien kasvatustaidoista Sörnäisten kansanlastentarhassa 1890-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Talous- ja sosiaalhistoria. Helsingin yliopisto 2004.

Petterson, Laura: Huostaanotetut helsinkiläislapsset. Köyhäinhoitoa, kontrollia ja kasvatusta työläislapsille vuosina 1898–1915. Pro gradu -tutkielma. Talous- ja sosiaalhistoria.

Helsingin yliopisto 2001.

Tuomikoski, Pekka: Miten seurakunta vastasi kaupungistumisen haasteeseen Sörnäisissä 1880–1918? Pro gradu -tutkielma. Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria. Helsingin yliopisto 1998.

Tutkimuskirjallisuus

Antikainen 2006a: Antikainen, Marjo-Riitta: Demokratian synnystä moderniin moniarvoisuuteen 1900-luvulla. Teoksessa Antikainen – Laine – Yeung: Kaupunkilaisten kirkko – helsinkiläisten ja seurakunnan kohtaamisia kuudella vuosisadalla. Otava: Helsinki 2006.

Antikainen 2006b: Antikainen, Marjo-Riitta: Suuri sisarpiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki 2006.

Byman, Lennart: Muistelmia seurakunnan alkuvaiheista. Teoksessa Hurmerinta, K.V. (toim.): Neljännesvuosisataa Sörnäisten suomalaisen seurakunnan historiaa. Helsinki 1932.

Foucault, Michel: Tarkkailla ja rangaista, suom. Eevi Nivanka. Otava: Helsinki 2005.

Haapala, Pertti: Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Vastapaino – Suomen Historiallinen Seura: Tampere – Helsinki 1986.

Halila, Aimo: Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia. Helsingin kaupungin julkaisuja: Helsinki 1977.

Halila, Aimo: Helsingin kaupunkilähetys 100 vuotta. Painoseppä: Helsinki 1983.

Heikinheimo-Linholm, Aila (toim.): Sörnäs svenska församling Minnesbok, Oy Fram Ab: Vaasa 1992.

Hoffman, Kai: Gabriel Wilhelm Sohlberg. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: 1997–,

<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5706/> (luettu 19.4.2012).

Hurmerinta, K.V.: Seurakunnan hallinto ja sen toimihenkilöt. Teoksessa Hurmerinta, K.V. (toim.): Neljännesvuosisataa Sörnäisten suomalaisen seurakunnan historiaa. Helsinki 1932.

Hurmerinta, K.V.: Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kehitys olemassaolonsa ensimmäisenä vuosisataneljänneksenä. Teoksessa Hurmerinta, K.V. (toim.): Neljännesvuosisataa Sörnäisten suomalaisen seurakunnan historiaa. Helsinki 1932.

Häkkinen, Antti: Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava: Helsinki 1995.

Jaakkola, Jouko: Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomaisten sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto: Helsinki 1994.

Kansanaho, Erkki: Sisälähetys ja diakonia Suomen kirkossa 1800-luvulla. Pieksämäki 1960.

Kansanaho, Erkki: Sata vuotta kristillistä palvelutyötä. Helsingin diakonissalaitos 1867–1967. WSOY: Porvoo 1967.

Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula: Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001. Helsingin kihlakunnan poliisilaitos: Helsinki 2004.

Kielitoimiston sanakirja. (Internet-versio MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0). Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy: Helsinki 2007, <https://alma.helsinki.fi/window/43166> (luettu 19.4.2012).

Koikkalainen, Jaakko (toim.): NMKY Elävän toivon liike. Suomen NMKY-liikkeen 100-vuotisjuhlakirja. Suomen NMKY:n liitto ry: Helsinki 1989.

Korpela, Salla (toim.): Tälle Kalliolle. Kallion kirkko 100 vuotta. Edico Oy: Helsinki 2012.

Koskela, Kari: Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2002.

Koskenniemi, Lauri: Suomen evankelinen liike 1896–1916. SLEY-Kirjat Oy: Helsinki 1984.

Koskinen, Juha: Kallion historia. Kallio-Seura r.y. – Sörkan Gibat: Loviisa 1990.

Kuusanmäki & Piilonen: Helsingin kaupunginvaltuuston historia. Ensimmäinen osa 1875–1918. Helsingin kaupungin julkaisuja no 37: Helsinki 1987.

Könönen, Elsa: Hengen miekka auttava käsi. Pelastusarmeijan vaiheet Suomessa. WSOY: Porvoo 1964.

Laati, Iisakki. Kunnalliselämä. Teoksessa Helsingin kaupungin historia IV ajanjakso 1875–1918, toim. Rosén et al. Helsingin kaupunki: Helsinki 1956.

- Laitinen, Ahti: Johdanto. Teoksessa Kontrollipolitiikasta, toim. Raimo Lahti ja Ahti Laitinen. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos: Turku 1978.
- Larkio, Mauri: Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä suurlakosta ensimmäisen maailmasodan syttymiseen. Suomen kirkkohistoriallinen seura: Helsinki 1967.
- Larkio, Mauri: Kehityksen vuosikymmenet 1906–1945. Teoksessa Santakari, Esa (toim): Kehityksen kärjessä usein vähän jäljessä. Helsingin evankelisluterilaiset seurakunnat 1906–1980. Helsingin ev.-lut.seurakuntien seurakuntayhtymä: Helsinki 1980.
- Lähteenmäki, Marja: Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnallinen muutos 1910–1930-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1995.
- Markkola, Pirjo & Laine, Leena (toim.): Tuntematon työläisnainen. Vastapaino: Tampere 1989.
- Markkola, Pirjo: Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1994.
- Markkola, Pirjo (toim.): Gender and vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Counties, 1830–1940. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki 2000.
- Markkola, Pirjo: Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2002.
- Murtorinne, Eino: Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. WSOY: Helsinki 1967.
- Nieminen, Armas: Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Uuden Auran osakeyhtiön kirjapaino: Turku 1951.
- Pulma Panu: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma & Turpeinen: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto: Helsinki 1987.
- Nieminen, Hilikka: Pelastussotaa Suomessa 1889–1989. WSOY: Porvoo 1989.
- Riikonen, Pauli: Helsingin seurakuntien hallinto ja talous. Teoksessa Santakari, Esa (toim): Kehityksen kärjessä usein vähän jäljessä. Helsingin evankelisluterilaiset seurakunnat 1906–1980. Helsingin ev.-lut.seurakuntien seurakuntayhtymä: Helsinki 1980.

Räisänen, Arja-Liisa: Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1995.

Sainio, Venla: Matti Helenius-Seppälä. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: 1997–, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/6050/> (luettu 19.4.2012).

Salminen, Matti: Sadan vuoden inhimillisyys. Pelastusarmeija kovaosaisten miesten auttajana. Like: Helsinki 2008.

Santakari, Esa (toim): Kehityksen kärjessä usein vähän jäljessä. Helsingin evankelisluterilaiset seurakunnat 1906–1980. Helsingin ev.-lut.seurakuntien seurakuntayhtymä: Helsinki 1980.

Santakari, Esa: Evankeliumi liikkeellä 1873–1973, Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys: Helsinki 1973.

Seppo, Juha: Vuoden 1922 uskonnonvapauslain välitön vaikutus Helsingissä. Teoksessa Antikainen – Laine – Yeung: Kaupunkilaisten kirkko – helsinkiläisten ja seurakunnan kohtaamia kuudella vuosisadalla. Otava: Helsinki 2006.

Siljamäki, Esa: Elämää Kallion kirkossa. Teoksessa Korpela, Salla (toim.): Tälle Kalliolle. Kallion kirkko 100 vuotta. Edico Oy: Helsinki 2012.

Sulkunen, Irma: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1986.

Sylvander, K.J.: Pyhäkoulutyö. Teoksessa Hurmerinta, K.V. (toim.): Neljännesvuosisataa Sörnäisten suomalaisen seurakunnan historiaa. Helsinki 1932.

Tolin, Veikko: Kristika. Poikien kasvukoti Sörkässä 1903–2003 eli Sörnäisten Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen juuria, elämää ja historiaa. Yliopistopaino: Helsinki 2003.

Waris, Heikki: Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Weilin & Göös: Helsinki 1973 (ensimmäinen painos 1932).

Vilja, Jyri: Kallion kirjasto ja kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstad. Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki 2007.

Wiren, Edvin: Uskon ja rakkauden kylvöä. Helsingin diakonissalaitos 1867–1942. WSOY: Porvoo 1942.

Virkkunen, Paavo: Seurakunnat. Teoksessa Helsingin kaupungin historia IV ajanjakso 1875–1918, toim. Rosén et al. Helsingin kaupunki: Helsinki 1956.

Yliaho & Snellman: Tehtaalainen Helsingissä. Pitkänsillan pohjoispuoli ja leipomotyöntekijät ennen toista maailmansotaa. Museoviraston tutkimusosaston työväenkulttuuriprojekti: Helsinki 1991.

Åström, Sven-Erik: Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Teoksessa Helsingin kaupungin historia IV ajanjakso 1875–1918, toim. Rosén et al. Helsingin kaupunki: Helsinki 1956.

Liitteet

Liite 1. Sörnäisten suomalaisen seurakunnan vanhimmat

Valittu kirkonkokouksessa 12.6.1907, muutokset merkitty kurssiivilla.

1. Vanhakaupunki ja Arabia

- a. Kirkkoneuvosto: kauppias Herm. Santala, vanhimmat: Kauppias J. Ylöstalo ja huvilan omis. G.W. Wessman.

2. Toukola

- a. Kirkkoneuvosto: seurakunnan kappalainen, vanhimmat: Vanginvartija O.H. Lohikoski ja kauppias J.E. Suominen
 - i. vanginvartija Evert Wirta 2.1.1915*

3. Guntähti ja Hermannii II

- a. Kirkkoneuvosto: Lautatarh. työm. J.E. Kanervo, vanhimmat: Talonomistaja M. Santala, Kauppias H. Wainikainen ja rouva H. Wainikainen.
 - i. Pariskunta Vainikainen pois 24.3.1909, tilalle vanginvartija Wirta, past. Wallen 13.12.1911 ja vanginvartija A.Nokka 13.12.1911*
 - ii. Kanervo pois 24.3.1909, tilalle M.Mynttinen*

4. Hermannii I (pohjoispuoli) Kauppakadulle asti

- a. Kirkkoneuvosto: kirkkoherra, vanhimmat: puuseppä Aug. Mäntynen ja kirvesmies K. Enoksson.
 - i. Enoksson pois 7.10.1908*
 - ii. pastori E.Pandius 29.4.1908*
 - iii. Panelius 7.10.1908*
 - iv. kirkkoherra O. Nyström 23.4.1912*
 - v. vanginvartija Rudolf Siro 2.1.1915*

5. Hermannii I (eteläpuoli) ja Vallila

- a. Kirkkoneuvosto: kauppias K.V. Snellman, vanhimmat: tehtailija J. Nissinen, vanginvart. Aug. Kauppinen ja vahtimestari E. Wahrman.
 - i. Nissinen kuollut 1910*
 - ii. vahtimestari Juho Rinne 2.1.1915*

6. Kuritushuoneen ja Sörnäisten panimon alueet Sörnäisten radalle asti

a. Kirkkoneuvosto: tirehtööri J.W. Castrén, vanhimmat: vanginvatijat G.W. Lehtonen, Abr. Säilä ja G. Aalto.

i. J. Friman 23.4.1912.

ii. työnjohtaja Jos. Järvinen 2.1.1915

7. Viertotien itäisellä puolella Sörnäisten rautatiestä Käenkujalle asti

a. Kirkkoneuvosto: vaihdemies K. Heino, vanhimmat: nahkuri A. H. Gustafsson, kirvesm. Heinonen, kirvesm. M. Mynttinen ja vaimo Ida Gustava Mynttinen.

i. puuseppä Koskinen 7.10.1908

ii. uunin tekijä Vihtori Heinonen 7.10.1908

8. Vietotien itäisellä puolella Käenkujasta Hakaniemen torille:

a. Kirkkoneuvosto: koneenkäyttäjä K. Nurminen, vanhimmat: koneviilari J.H. Syväys, teht. työm. A. Silvonen

i. Syväys pois 13.10.1909, tilalle insinööri Minne

ii. työnjohtaja Jos. Järvinen 2.1.1915

9. Viertotien länsipuolella Helsingin-, Raahen-, ja Stuurenkatujen sekä Sörnäisten radan välillä:

a. Kirkkoneuvosto: talonomistaja V Lehtola, vanhimmat: työmies J.H. Monni, talonomistaja O.V. Wainio, työm.vaimo Alma Augustina Björkman ja kauppias Klas Henrik Walldén.

i. johtaja Edv. Einiö 2.1.1915

10. Alue, jonka rajoittavat Raahen- ja Alppikatu, emärata ja Sörnäisten rata:

a. Kirkkoneuvosto: puuseppä Otto Kumpunen, vanhimmat: Maalari Antti Aho, työm. J. Luhtanen, puuseppä J. Luikki.

i. puuseppä Daniel Honkanen 2.1.1915

11. Alue, jonka rajoittavat Helsinginkatu, Viertotie, 4:s Linja ja Kirkkopuistikko:

a. Kirkkoneuvosto: tohtori K.A. Paloheimo, vanhimmat: kauppias J.R. Lindfors, teht. työm. A Lehtinen

i. diakooni Sipilä

12. Alue, jonka rajoittavat Kirkkopuistikko, Lönnrötinkatu, 3:s linja ja Alppikatu:

a. Kirkkoneuvosto: komministeri, vanhimmat: kanttori E. Minkkinen, sairaanhoitajat. Eva Liimatainen.

- i. K.V. Tamminen 7.10.1908*
- ii. vahtimestari Kaarle Frisk 2.1.1915*
- iii. lämmittäjä Robert Enqvist 2.1.1915*

13. Alue, jonka rajoittavat 3:s linja, Lönnrotinkatu, 1:n linja, Töölönlahti ja emärata:

a. Kirkkoneuvosto: vaunumestari H. Paananen, vanhimmat: konduktööri H. Toivonen, puuseppä Heikki Saarinen ja uunintekijä Vihtori Heinonen.

- i. H. Paananen, pois 13.10.1909, tilalle konduktööri Toivonen*
- ii. konduktööri H. Toivonen kirkkoneuvoston edustajaksi 13.10.1909*
- iii. puuseppä Metsovaara 13.10.1909*
- iv. puuseppä Eurio 13.10.1909*

14. Alue, jonka rajoittavat Viertotie, 4:s linja, Lönnrotinkatu ja 1:n linja:

a. Kirkkoneuvosto: rakennusmestari J. Mantila, vanhimmat: talonomistaja H. Paatero, leipuri E. Heinänen.

- i. maalari Eetu Nurminen 2.1.1915*
- ii. rautasorvari O. Merilä 23.4.1913*

15. Siltasaari:

a. Kirkkoneuvosto: lähetyssaarnaaja P. Kurvinen, vanhimmat: nuohoojamestari Oskar Kajander, kauppias O Parkkinen, sairaanhoit. Saara Toivonen.

- i. kuljettaja K. Johansson 13.1.1909, kirkkoneuvoston edustajaksi 24.3.1909*
- ii. lähetyssaarnaaja P. Kurvinen, pois 24.3.1909, tilalle K.Johansson,*
- iii. tehtaanomistaja Wallden 24.3.1909*
- iv. pastori L. Wallén 13.10.1909, pois 13.12.1911*
- v. nuohoojamestari Oskar Kajander kuollut 1909,*
- vi. koneviilari J.H. Syväys 13.10.1909*
- vii. vahtimestari K.P. Mustonen 13.12.1911*
- viii. kauppias J.Kuronen 2.1.1915*

Liite 2. Sörnäisten ruotsalaisen seurakunnan vanhimmat

Valittu 10.2.1908 kirkonkokouksessa, myöhemmät muutokset kursiiivilla

1. Vanhakaupunki ja Arabia

- a. Kirkkoneuvoston jäsen seppämestari S. Hägg, seurakunnan vanhimmat: kalastaja G.A. Liljeborg ja tehdastyöläinen Johan Fredrik Rölin

i. Hägg eronnut toukokuussa 1910, tilalle Anton Vilhelm Abrahamsson

2. Toukola

- a. Kirkkoneuvoston jäsen rakennusmestari, arkkitehti Antero von Bell, vanhimmat: käsityönopettaja J.F. Stoor ja talonomistaja G. Forsander.

3. Kumpula ja Hermanni II

- a. Kirkkoneuvoston jäsen rakennusmestari Antero von Bell, vanhimmat: talonomistajan vaimo rouva Greta Lovisa Wiklund ja talonomistaja Johan Petter Johansson.

4. Hermanni II (pohjoinen) Kauppakadulle asti

- a. Kirkkoneuvoston jäsen maalarimestari A.W. Stenroos, vanhimmat: talonomistaja Anders Wilhelm Andersson ja Johan Jansson.

i. Andersson muuttanut pois loppuvuonna 1908, tilalle leski Anna Nyström

5. Hermanni I (eteläinen) ja Vallila

- a. Kirkkoneuvoston jäsen talonomistaja, timpuri Anders Gustaf Andersson, vanhimmat: talonomistaja G. Söderholm ja timpuri Johan Andersson (Hvitsjö).

i. Söderholm muuttanut pois loppuvuonna 1908, tilalle työmies Frans Åkerlund

6. Kuritushuone ja Sörnäisten panimon alue Sörnäisten sivuraiteelle asti

- a. Kirkkoneuvoston jäsen siirtomaatavarakauppias J.A. Jansson, Vanhimmat: vaunukorjaaja Bro Edvard Österdahl ja hävikkitarkastaja Karl Fridolf Nyman.

i. Österdahl muuttanut pois joulukuussa 1914 ja Nyman kuollut, tilalle kauppias K.A. Lindström ja terveystarkastaja Paul Eklund

- 7. Alue Itäiseltä Viertotieltä Sörnäisten sivuraiteelle ja Käenkujalle**
- a. Kirkkoneuvoston jäsen tohtori H. Råbergh, vanhimmat: kauppias Johan August Sundman ja opiskelija Aarne Johannes Helén.
 - i. *Råbergh muuttanut pois loppuvuonna 1908, tilalle puuseppä Johan Stenroos*
- 8. Alue Itäiseltä Viertotieltä Käenkujalle ja Hakaniemen torille**
- a. Kirkkoneuvoston jäsen viilaaja K.A. Fallström, vanhimmat: työläinen Alexander Witsjö ja urkuri Johan Harald Lönnqvist.
- 9. Alue Viertotieltä länteen Helsingin-, Brahen- ja Sturenkatujen ja Sörnäisten sivuraiteen välissä**
- a. Kirkkoneuvoston jäsen konemies J.L. Nykopp, vanhimmat: työläinen E.J. Helén ja johtajatar, rouva Fanny Elvi Hagelin
 - i. *Hagelin muuttanut pois toukokuussa 1910, tilalle neiti johtajatar Johanna Alina Elfström*
- 10. Alue Brahen- ja Alppikatujen, pääradan ja Sörnäisten sivuraiteen välissä**
- a. Kirkkoneuvoston jäsen vahtimestari A. Finnenbäck, vanhimmat: puuseppä Jakob Lundqvist ja työläinen Jakob Englund
- 11. Alue Helsinginkadun, Itäisen Viertotien, Neljännen linjan ja Kirkkopuistikon välissä**
- a. Kirkkoneuvoston jäsen puuseppämestari A. Östman, vanhimmat: viilaaja J.R. Degerholm ja apulaisvahtimestari August Wilhelm Hellén.
 - i. *Östman eronnut toukokuussa 1910, tilalle Karl Harald Hellström*
- 12. Alue Kirkkopuistikon, Lönnrotinkadun, Neljännen linjan ja Alppikadun välissä**
- a. Kirkkoneuvoston jäsen valaja G.L. Lindholm, vanhimmat: puuseppä Fr. Nyman ja konemies K. Strandberg.
- 13. Alue kolmannen linjan, Lönnrotinkadun, Ensimmäisen linjan, Töölönlahden ja pääradan välissä**
- a. Kirkkoneuvoston jäsen kirkkoherra S.W. Roos, vanhimmat: puuseppä Henrik Pettersson ja vahtimestari Axel Rydman.

14. Alue Viertotien, neljännen linja, Lönnrotinkadun ja Ensimmäisen linjan välissä

- a. Kirkkoneuvoston jäsen komministeri, pastori W. Lampén, vanhimmat: leski Augusta Wilhelmina Lamberg ja vahtimestari Karl August Karlsson
 - i. *Karlsson seurakuntaneuvostoon joulukuussa 1914, tilalle talonomistaja K.O. Granqvist*

15. Siltasaari

- a. Kirkkoneuvoston jäsen apteekkari Kl. E. Ekroos, vanhimmat rakennusmestari Matts Sundqvist ja talonomistaja Jonas Söderlund.
 - i. *Ekroos muuttanut pois syyskuussa 1912, tilalle talonomistaja Matts Sundqvist*
 - ii. *Sundqvist seurakuntaneuvostoon joulukuussa 1914, tilalle teknikko J.G. Degerth*
 - iii. *Söderlund eronnut korkean iän vuoksi, tilalle ajuri K.A. Skoptur*

Liite 3. Helsingin papit 1906–1918

Vuosiluvut virassa-aloittamisvuosia.

Sörnäisten suomalainen seurakunta

Kirkkoherra Julius Ivar Engström, 1907.

Kirkkoherran apulainen Frans Verner Niinivaara.

Kappalainen K. V. Hurmerinta 1908.

Komministeri Lennart Leander Byman, 1906.

Sörnäisten ruotsalainen seurakunta

Kirkkoherra. Samuel Wihelm Roos, 1907.

Kappalainen Walter Erik Lampén, 1907.

Helsingin pohjoinen suomalainen seurakunta

Kirkkoherra Juuso Hedberg, filosofian kandidaatti, teologian tohtori 1906—1908.

Kirkkoherra Erkki Kaila 1909.

Kirkkoherran apulainen Heino Johannes Pätiälä 1907.

Kappalainen Emil Ferdinand Murén, 1902.

Helsingin pohjoinen ruotsalainen seurakunta

Kirkkoherra Frans Ludvig Bengelsdorff, 1907–1910.

Kirkkoherra C. G. Olsoni 1912–.

Kirkkoherran apulainen Sven Robert Arthur Piira, 1907.

Kappalainen Ernst Sjöblom, 1908.

V.t. kappalainen Paavo Vilho Paatero, 1907.

Helsingin eteläinen suomalainen seurakunta

Kirkkoherra Karl August Hildén, 1907.

Kappalainen Antti William Kuusisto, 1908.

Virallinen Apulainen Johannes Leiviskä.

Helsingin eteläinen ruotsalainen seurakunta

Kirkkoherra Ludvig Alexander Wennerstöm, 1907–1909.

Kirkkoherra Emil Savolin 1911.

Kirkkoherran apulainen Gustaf Kalixtus Bondestam

Kappalainen Jakob Essias Stenberg, 1906.

Helsingin saksalainen seurakunta

Kirkkoherra Johannes Gottfried Glöckner, filosofian tohtori, teologian tohtori 1895.

Kaartin seurakunta, osittain lakkautettu

Arkistonhoitaja, ent. Kaartin pastori Bruno Aloys Piispanen

Valtion ja yksityisten yhdistysten palveluksessa olevat papit

Rangaistusvankila Sörnäisissä

Saarnaaja Emil Efraim Panelius, 1900.

Lääninvankila Helsingissä

Saarnaaja Edvard Eliel Lundell, 1892.

Helsingin yleisen Sairashuoneen ja Lappvikin keskuslaitoksen saarnaaja

Arthur Eliel Candolin, 1901.

Diakonissalaitoksen saarnaaja

Gustaf Adolf Palmroth, 1899.

Keis. Suomen Senaatti

Kirkollisasiain Toimituskunnan Esittelijäsihteeri Niilo Karilas, 1905.

Suomen pankki

Pankintarkastajan varamiehet Pappissäädyn puolesta

Aleksander Auvinen, tuomioprovasti, 1905.

Gustaf Arokallio, kirkkoherra 1905.

Niilo Karilas, esittelijäsihteeri, 1905.

Keisarillisen Aleksanterin yliopisto

Dogmatiikan professori: Georg August Alexander Rosenqvist, 1894.

Käytännöllisen teologian professori: Karl Adolf Appelberg, 1900.

Kirkkohistorian professori Jaakko Gummerus, 1900.

Uuden testamentin eksegetiikan professori Sten Edvard Stenij, 1902.

Vanhan testamentin eksegetiikan professori Arthur Ludvig Michael Hjelt, 1904.

Apul.teol. Prenot. Erik Kaila, 1896.

Raamatun alkukielen apulainen August Fridolf Peltonen, 1907.

Assistentti (prof. Käyt. teol) Lars Johannes Ingman, 1904.

Koululaitos

Helsingin ruots. Reaalilyseossa opettaja Johan Albin Simolin, 1906.

Helsingin suom. Tyttökoulussa, kollega Yrjö Arvid Wilhelm Loimaranta, 1902.

Sokeain suom. Oppilaitos Helsingissä, johtaja: Heikki Kyösti Sipilä, 1904.

*Lähteet: Ad. Neovius: Suomen evankelis-lutherilaisen kirkon matrikkeli. Kuopio 1898.
Lisävihko 1908, sekä Santakari, Esa (toim): Kehityksen kärjessä, usein vähän jäljessä
Helsingin evankelisluterilaiset seurakunnat 1906–1980. Helsingin ev.-lut.seurakuntien
seurakuntayhtymä: Helsinki 1980.*